

Poláková, Mariana

Římská satira

In: Poláková, Mariana. *Vznik a vývoj satiry v římské literatuře*. Vydání první
Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 83-128

ISBN 978-80-210-8805-4; ISBN 978-80-210-8806-1 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137897>

Access Date: 07. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5 ŘÍMSKÁ SATIRA

5.1 Jak je žánr definován

Má práce vychází z teze, že římská satira je žánr. Někteří tvrdí, že satira je vnímána jako žánr pouze proto, že ji lze v rámci literární teorie jen obtížně někam jinam zařadit.⁴⁷⁶ Ch. Witke se vyjadřuje v zásadě v totožném smyslu: „[...] satire is a literary genre which is hard to define to everyone's satisfaction, including that of the satirist himself.“⁴⁷⁷

Satiru pokládám za žánr, který vznikl u Římanů, i když v něm lze nepochybně vysledovat odkazy k řeckým literárním formám, které mu předcházely. Známý Quintilianův výrok *satura quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus Lucilius quosdam ita dedit os sibi adhuc habet amatores, ut eum non eiusdem modo operis auctoribus, sed omnibus poetis praeferre non dubitent*⁴⁷⁸ tak lze vnímat jako vědomé vyjádření toho, že římská satira nemá žádné přímé řecké předchůdce. Quintilianovým výrokem se zabývalo mnoho badatelů. Diskutovalo se o řadě problémů, především o tom, co tím vlastně vzdělaný rétor myslel. Je třeba zdůraznit, že slovo *satura* se zde objevuje v kontextu literárních žánrů, takže je jisté, že Quintilianus míní slovem *satura* žánr. Antický učenec uvádí v citované pasáži literární žánry a jejich hlavní řecké a latinské představitelé. Z názorného srovnání jednotlivých žánrů podle jejich představitelů, jež provedl C. A. van Rooy, vyplývá, že v římské li-

476 FREUDENBURG 2001, s. 1.

477 WITKE 1970, s. 1. Podle Ch. Witkeho existují dvě možnosti, jak se o zařazení pokusit, a to zeptat se: Co je satira? Co satira dělá?

478 Quint. *inst.* 10, 1, 93. Překlad: „Satirická poezie je zcela naše; v ní jako první dosáhl znamenitou chválu Lucilius a má ještě dnes tak oddané čitatele, že neváhají stavět ho do výše nejen než autory tohoto druhu, ale než vůbec všechny básníky.“

teratuře nenachází Quintilianus paralelu ke staré komedii a v řecké zase k satíře.⁴⁷⁹ Je nanejvýš zajímavé, že tyto dva žánry k sobě nepřičítal, ačkoli je známo Horatiovo doznání, že se Lucilius nechal starou komedií inspirovat. Jak už bylo řečeno výše,⁴⁸⁰ řecká satira jako žánr neexistovala. I další Quintilianova zmínka dokládá, že satira byla vnímána jako etablovaný žánr, protože ji známý rétor zařadil do výčtu důležitých literárních forem.⁴⁸¹

Dalším autorem, který tuto domněnku potvrzuje, je Diomedes: *satira dicitur carmen apud Romanos nunc quidem maledicum et ad carpenda hominum vitia ar|chaeae comoediae caractere compositum, quale scripserunt Lucilius et Horatius et Persius. Et olim || carmen quod ex variis poematibus constabat satira vocabatur, quale scripserunt Pacuvius et Ennius.*⁴⁸²

5.2 Specifika žánru

Obtíže, spjaté se studiem žánru satiry a jeho specifika, spočívají v tom, že není plně dochován materiál, ze kterého lze vycházet, existují pouze zmínky o autorech satir, o nichž není kromě jména známo cokoli jiného, navíc označení satira se používá jak pro menippskou satiru, tak pro satiru veršovanou i psanou prózou a s určitostí není znám ani význam slova *satura*, ze kterého označení pro tuto literární kategorii vychází. Je nicméně třeba položit si otázku, co spojovalo autory satir a jejich díla. Za římské satiriky jsou obecně považováni Lucilius, Horatius, Persius a Iuvenalis, lehce se přihlíží ještě k Enniovi a k Pacuviovi, z jehož satir se však nic nedochovalo. Co mají tedy tyto spisovatelé společného? S. Fredericks v předmluvě své knihy cituje názor německého badatele, který v jejich dílech žádné společné znaky nenachází: „The German scholar Wilamowitz went to the extreme of suggesting that ‚There really is no Roman satire; there is only Lucilius, Horatius, Persius, Juvenal.‘“⁴⁸³ Toto tvrzení je ovšem poněkud extrémní a uvádím je zde pouze jako příklad toho, v jak velkém rozpětí se názory na římské satiriky pohybuje. Jak už vyplývá z výše uvedených tvrzení o obtížnosti zařazení satiry do literární teorie i o různorodosti jejích autorů, bude poměrně náročné určit hranice žánru.

Za zmínku snad stojí i skutečnost, že patronkou literárního útvaru satiry není žádná z devíti kanonických Múz, což může souviset s tím, že satira jako literární

479 ROOY, C. A. VAN. 1955. Quintilian X, 1, 93 Once More. *Mnemosyne*, 8, s. 308.

480 Viz kapitola 3.1 Řecký svět.

481 Quint. *inst.* 10, 1, 93nn. vyjmenovává tyto literární formy (či pojmenovává jejich tvůrce): *elegia, satira, iambus, lyrici, tragoedia, comoedia, historia, oratores, philosophia*.

482 Diom. 3, 485. Překlad autorky: „Satirou se u Římanů nazývá pomlouvačná báseň, která je zaměřena přinejmenším nyní na kritizování lidských chyb na způsob staré komedie; tu napsali Lucilius, Horatius a Persius. Ale dříve se satirou nazývalo poetické dílo složené z různých básní; to napsali Pacuvius a Ennius.“

483 RAMAGE – SIGSBEE – FREDERICKS 1974, s. 2.

útvár nemá svůj původ v řecké literatuře, v níž Múzy jako řecké bohyně figurují. Podle Horatia má satira (stejně jako román)⁴⁸⁴ Múzu *pedestris*,⁴⁸⁵ což, jak poznamenává K. Freudenburg, „is an oxymoron: muses do not walk, they fly. The idea of poetic prose is equally incongruous, for to make poetry of prose is to destroy all that made it prosaic, the unregulated, free-flowing character that differentiates prose from poetry. Their mixture, then, is odd and impossible [...] a genre that has always prided itself in oxymorons [...]“.⁴⁸⁶

J. Adamietz píše, že „diese Gestalt kam der den Römern eigenen Freude an Spott und Witz, ihrer Empfindlichkeit für moralische Verhaltensweisen und den sozialen und politischen Bedingungen der Zeit, d. h. den lebhaften Auseinandersetzungen um Macht und Einfluß mit ihren persönlichen Anfeindungen, entgegen“.⁴⁸⁷

R. Hooley definuje starověkou satiru takto: „[...] Roman verse satires are hexameter poems composed in a certain conversational register that *generally* turn on some kind of criticism.“⁴⁸⁸ Obecně považuje satiru za jeden z nejzákladnějších stylů lidského vyjádření; satira „is always interesting to us because it is always about us, our habits, our manners, our leaders, our enemies, our sins, our absurdities“.⁴⁸⁹

K. Freudenburg poukazuje na „zvláštní“ náhled na autory satir – pojímá je jako „a separate chapters in a special, generically encoded story of Rome’s lost, and much lionized, Republican identity, an identity that was heavily influenced, and emblemized, by Lucilius“.⁴⁹⁰

F. Mueckeová uvádí, že „Roman satire came into being through the combination of the negative critical element (satire as a suprageneric mode) with a kind of writing determined only by a very loose set of formal and thematic characteristics, a hybridization of genres, essentially a mixture of serious and comic, high and low“.⁴⁹¹

C. A. van Rooy pokládá satiru za „simply a combination – but in sense of an aggregate, for it has no unity of its own – of elements borrowed or adapted from Greek literature (mainly didactic and moralising topics) and elements due to personal achievement“.⁴⁹²

Autoři knihy *Roman satirists and their satire* pokládají za určující žánrové znaky satiry osobnost básníka, rozmanitost, kritiku a neformální hexametru.⁴⁹³

484 KRENKEL 1966, s. 471.

485 Hor. *sat.* 2, 6, 17.

486 FREUDENBURG 1993, s. 183.

487 ADAMIETZ 1986, s. 1.

488 HOOLEY 2007, s. 3.

489 Ibidem, s. 2.

490 FREUDENBURG 2001, s. 3.

491 MUECKE 2005, s. 34.

492 ROOY 1965, s. 43.

493 RAMAGE – SIGSBEE – FREDERICKS 1974, s. 3–4.

Ch. Witke nahlíží na satiru v souvislosti s náboženstvím a filozofií a za velmi typickou charakteristiku považuje její užitečnost; satira nechce jen bavit, chce publiku představit určitý etický kodex, a dát mu tak návod, jak má jednat.⁴⁹⁴ Satirik chce podle něj přesvědčit, a proto je i rétoem. Zaměřuje se na všechny lidi, kteří s ním sdílejí dobu a jazyk, tedy jednu kulturu.⁴⁹⁵ „Satire is a transcript of reality selected by the intellectual and philosophical or religious point of view of the satirist, and at the same time satire is that reality transmitted by imaginative reflection poetically developed.“⁴⁹⁶

C. M. Schlegelová považuje satiru za žánr, který „flirts with verbal violence and his literary-genetic roots in speech genres of attack and coercion (iambic verse and magical incantation) [...] satire is a genre that does harm and makes people afraid [...]“.⁴⁹⁷

V následujících řádcích se pokusím určit, jaké náležitosti má dílo mít, aby ho bylo možno žánrově zařadit jako římskou satiru. Chtěla bych tedy, na základě děl kanonických autorů římské satiry, vytvořit určitý model, podle něhož by mělo být možné tento žánr bezpečně určit.

5.3 Charakteristiky žánru

V rámci této subkapitoly píši o nejdůležitějších charakteristikách žánru satiry. Všechny rysy, jež zde uvádím, jsou pro satiru v jejím raném žánrovém stadiu, které označuji jako římskou satiru, dominantní. Některé konstatní znaky se postupným vývojem žánru do dnešních dob stávají variabilními a zůstávají určujícími právě pro tento (popř. jiný) typ satiry.⁴⁹⁸

5.3.1 Pestrost

Nejvýraznějším rysem satiry, který je zároveň nejvíce určující, stejně jako nejvíce matoucí charakteristikou, je pestrá rozmanitost. Už z názvu žánru – *satira*, který byl vysvětlen v předchozích kapitolách, je patrná široká škála nepřeborných možností, jež žánr svému tvůrci umožňuje. Původně tento termín označoval rozmanitost ve všech oblastech – tématech i formě. Odkazuje tak na původní význam slova

494 WITKE, 1970, s. 2.

495 Ibidem, s. 12.

496 Ibidem, s. 15.

497 SCHLEGEL 2005, s. 4.

498 Nejpatrnější je to v případě metra. Římská satira byla vždy psána hexametrem (s přihlédnutím k Luciliovým raným básním, které jsou psány jinými metry).

a osvětluje, proč si ho pravděpodobně Ennius zvolil za titul své sbírky různých básní. Tento rys rozmanitosti byl dále „usměrňován“ vlastním zaměřením básníka, který se dle své přirozenosti soustřeďoval na témata jemu blízká. Pestrost zůstala satíře do dnešních dob – její náměty reprezentují celou škálu toho, s čím se člověk ve svém životě setkává a co ho trápí, popouzí, rozčiluje, či rozesmává. Jak případně uvádí C. J. Classen, „es war diese *varietas*, die es der Satire erlaubte, Jahrhunderte lang zu überleben bzw. immer neu belebt zu werden“.⁴⁹⁹ Každý autor si podle své vůle vybíral (a dodnes vybírá), o čem bude ve svém díle psát.

5.3.1.1 Témata

Náměty jednotlivých básníků jsou velmi rozmanité. Nejpestřejší škálu témat, do té míry, do jaké to lze z dochovaných zlomků odhadnout, představuje Lucilius. Nejméně pestrý je Persius, jehož šest básní je prodchnuto stoickým učením. Pokusila jsem se najít určitá společná témata, jež se dají nalézt u většiny autorů satir, ne-li u všech z nich. Nejsnáze rozpoznatelným tématem, které je společné všem satirikům bez výjimky a vyskytuje se, kromě Horatia (u něhož se jedná o čtvrtou a desátou satiru z první knihy a první satiru z druhé knihy), v prvních básních jejich sbírek, je literární program jednotlivých autorů. Tomu se věnuji o několik řádků níže, neboť to není ani tak projev rozmanitosti, jako osobnosti básníka.

Typickým námětem satiry je jídlo, respektive hostina ať už opulentní, či skromná. Satirou v souvislosti s jídlem se zabývá kapitola „3 Black Pudding: Roman Satire“ z knihy *The Loaded Table*. Kromě tří hlavních představitelů (Horatius, Persius, Iuvenalis) se v úvodu soustřeďuje na možný původ slova *satura* v prostředí gastronomie a navozuje představu satiry zhmotněné ve vykrmeném těle (s. 124).⁵⁰⁰

Hojné fragmenty jsou dochovány z Luciliova díla – typické je přezíravé *vivite lucrones, comedones, vivite ventris*.⁵⁰¹ V Horatiově díle se nachází popis nejrozličnějších gastronomických lahůdek včetně doporučení, kde na ně pěstovat suroviny,⁵⁰²

499 CLASSEN 1993, s. 266. Zároveň se však domnívá, že *varietas* mohla i za její zánik: „Doch scheint es gerade dieses Element der Uneinheitlichkeit gewesen zu sein, das Fehlen eng gezogener Grenzen und eindeutig festliegender Formen und Ziele, das schließlich das Ende der Satire herbeiführte. Als die Autoren nicht nur die lateinische Sprache zugunsten ihrer jeweiligen Muttersprache aufgaben, sondern auch keinen Grund mehr sahen, auch nur an den losen Zügeln des Genos [...]“ (CLASSEN 1993, s. 267.)

500 GOWERS, EMILY. 1993. *The Loaded Table. Representations of Food in Roman Literature*. Oxford: Clarendon Press, s. 109–219.

501 Lucil. 67 K. Překlad autorky: „Žijte, žroutí, hýřilové, žijte, bachory.“

502 Jako příklad může sloužit kapusta. Hor. sat. 2, 4, 15nn.: *cole suburbano qui siccis crevit in agris / dulcior: inriguo nihil est elutius horto*. (Překlad: „Kapusta na suchých polích, jež vzrostla, je chutnější nežli z předměstí – bez chuti zcela je ze zahrad zavlažovaných.“)

a rad, k čemu se co hodí,⁵⁰³ jak vypadá hostina přiměřená⁵⁰⁴ i přehnaně opulentní u Nasidiena,⁵⁰⁵ jež byla předlohou Petroniovi a jeho snad nejslavnější hostině všech dob nazvané *Cena Trimalchionis*. Zajímavou pochoutku představuje ryba ulovená na zvláštním místě, o níž se mimo Persia zmiňují všichni satirici.⁵⁰⁶ Kromě barvitého popisu pochoutek jsou občas k dokreslení celé situace připojeny i portréty hostů.⁵⁰⁷

Námětem satir je i obžerství, mnohdy parodované a přivedené k naprostému extrému, kdy hladovec pozře sám sebe: [...] *qui edit se hic comedit me*,⁵⁰⁸ popř. si na vybrané lahůdky půjčí: *egregius cenat melius que miserimus horum / et cito casurus iam perlucante ruina. / interea gustus elementa per omnia quaerit / nunquam animo pretiis obstantibus; interius si / attendas, magis illa iuvant quae pluris ementur*,⁵⁰⁹ a kvůli svému žaludku se zadluží, což mívá smutný konec: [...] *quis enim te deficiente crumina / et crescente gula manet exitus, aere paterno / ac rebus mersis in ventrem fenoris*

503 Šťovík se hodí při střevních obtížích: Hor. sat. 2, 4, 27nn.: *si dura morabitur alvus, / mitulus et viles pellent obstantia conchae / et lapathi brevis herba, sed albo non sine Coo*. (Překlad: „A jestli tě zácpa bude snad týrat, mlži a laciné škeble té potuže tě zbaví, a rovněž šťovík s drobnými listky, však bílým kojským to zapij!“)

Objevuje se i věhlasná rybí omáčka. Hor. sat. 2, 4, 37nn.: *nec satis est cara piscis averrere mensa / ignarum quibus est ius aptius et quibus assis / languidus in cubitum iam se conviva reponet*. (Překlad: „Nestačí se stolu v krámě si smést ty nejdražší ryby, nevíš-li, pro které líp se omáčka hodí a které upéci, aby se host, již sytý, zas přichystal k jídlu.“). Rovněž Hor. sat. 2, 4, 63nn.: *est operae pretium duplicis pernoscere iuris / naturam*. (Překlad: „Také se vyplatí znát, jak dvojitou omáčku dělat.“)

504 Hor. sat. 2, 2 prostřednictvím prostého venkovana mluví o umírněnosti a chválí ji.

505 Ibidem, 2, 8.

506 Ibidem, 2, 2, 31nn.: *unde datum sentis lupus hic Tiberinus an alto / captus hiet, pontis ne inter iactatus an amnis / ostia sub Tusci*? (Překlad: „Odkud víš ale, zdali tento okoun, jež teď se tu šklebí, snad chycen v Tibeře anebo v moři, zda mezi mosty či v ústí etruské řeky se zmítal?“) Pokračuje výčtem dalších ryb. Objevuje se parma, kambala, jeseter.

Iuv. 4, 23nn. líčí příběh o chycení velké ryby za vlády Domitiana: *hoc tu / succinctus patria quondam, Crispine, papyro? / hoc pretio squamae? potuit fortasse minoris / piscator quam piscis emi; provincia tanti / vendit agros, sed maiores Apulia vendit. / quales tunc epulas ipsum glutuisse putamus / induperatorem, cum tot sestertia, partem / exiguam et modicae sumptam de margine cenae*. (Překlad: „Crispine, za rybu vydáváš tolik, ač nosivals kdysi papyrus rodný kol beder? Snad přišel by levněji rybář nežli ta jediná ryba! Vždyť za tuhle sumu si koupíš pozemky v provincii a zvláště rozsáhlé v kraji apulském [...] Nemáme potuchy ani, jak nákladné krmě vstřebal samotný císař, když spolykal takové sumy (pouhy to zlomeček hodů, jen z okraje hostiny skrovné) příživník mocného dvora a šašek v nachovém hávu, teď ovšem rytířů předák, ač s hlasným kdys voláním doma prodával krajanské sumce, však zboží jen špatného druhu!“)

507 Některým se vysmívá: Hor. sat. 2, 8, 23nn.: *Porcius infra, / ridiculus totas semel absorbere placentas*. (Překlad: „A Porcius pod ním – vzbuzoval veselí tím, že koláče celé tam hltal.“)

Hor. sat. 2, 8, 33nn.: *tum Vibidius Balatroni: / „nos nisi damnose bibimus, moriemur inulti,“ / et calices poscit maiores*. (Překlad: „„Když se tu nezpijem, zákon jak káže, bez pomsty zemřem.“ A žádá hned poháry větší.“) Nakonec se hostiteli za jeho mnohomluvnost hosté pomstí tím, že prchnou, aniž by ochutnali předkládané dobroty.

508 Lucil. 177 K, viz pozn. 448.

509 Iuv. 11, 12nn. Překlad: „V dluzích kdo tone až po krk, ten nad jiné vybraně kvasí, třebaš je úpadku blížek a četné v něm trhliny zejí. Ještě však lahůdky shání i v povětří, na zemi, v moři, nerozhoduje cena. Ba naopak, všimni si dobře, čím víc zaplatit musí, tím zvýší jen požitek z jídla.“

*atque / argenti gravis et pecorum agrorumque capacem?*⁵¹⁰ I Horatius říká, že obžerství je špatné, a oprávněně se ptá, proč jíst páva, když upečená slepice vypadá stejně.⁵¹¹ Požívačnicka výstižně definuje Iuvenalis: *quibus in solo vivendi causa palato est.*⁵¹²

Dalšími náměty satiry jsou peníze, majetek, chamtivost a hromadění peněz, které se staly palčivým tématem zejména v 1. století n. l. Následující verše dokládají, že peníze byly předmětem tužeb mnoha lidí, kteří se neštíteli uchýlit k žádným špatnostem, aby jich dosáhli, dokonce o ně prosili i bohy, třebaže si jinak vůbec zbožně nepočínali: *illa sibi introrsum et sub lingua murmurat; O si / Ebulliat patruus, praeclarum funu! et: O si / Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro / Hercule! pupillum ve utinam, quem proximus heres / Impello, expungam! namque est scabiosus, et acri / Bile tumet;*⁵¹³ *Prima fere vota et cunctis notissima templis / divitiae, crescant ut opes, ut maxima toto / nostra sit arca foro.*⁵¹⁴

Majetek také slouží k posuzování hodnoty člověka: *aurum atque ambitio specimen virtutis utriusque est / tantum habeas, tantum ipse sies tantique habearis;*⁵¹⁵ *quia tanti quantum habeas sis.*⁵¹⁶ Hostitel si neváží hostů, nýbrž jejich majetku, činí rozdíly mezi tím, co servírují jemu a co jeho hostům: *Aspice quam longo distinguat pectore lancem / quae fertur domino squilla et quibus undique saepta / asparagis, qua despiciat convivium cauda, / dum venit excelsi manibus sublata ministri! / sed tibi dimidio constrictus cammarus ovo / ponitur exigua feralis cena patella.*⁵¹⁷ Také přátele je nutno si

510 Iuv. 11, 38nn. Překlad: „Začne-li jmění se tenčit a mlsnost tvá poroste dále, jakýpak konec tě čeká, až dědictví, majetek všechnen stráví to lačné tvé břicho, jež úroky, stříbrné věci, pozemky všechny i stáda, vše všecičko nadobro zhltně?“

511 Hor. sat. 2, 2, 23nn.: *Vix tamen eripiam, posito pavone velis quin / hoc potius quam gallina tergere palatum, / corruptus vanis rerum, quia veneat auro / rara avis et picta pandat spectacula cauda.* (Překlad: „Když je však předložen páv, pak stěží tě udržím, abys nechtěl si raději jím než slepicí podráždit patro: nicotný důvod tě svádí, že zlatem se platí ten vzácný pták, jenž vzbuzuje podiv svým rozpjatým vějířem barev.“)

512 Iuv. 11, 11. Překlad: „Vidí vždy v životě jediný účel: jen dobře se najíst.“

513 Pers. 2, 9nn. Překlad: „Tamto už v duchu a naspodu jazyka mumlá: ‚Ó, kéž by dodýchal strýc! To bych vystrojil nádherný pohřeb! Ó, kéž by pod motykou tak hrncem stříbra mi zacínkal, dejž to Herkules! Sirotko, za nímž jsem já jako nejbližší dědic na řadě, toho jen škrtnout; má svrab a zkysanou žlučí naběhl celý.“

Pers. 2, 45nn.: *Rem struere exoptas caeso bove, Mercurium que / Arcensis fibra: da fortunare Penates, / Da pecus et gregibus fetum!* (Překlad: „Jmění si rozmnožit dychtíš; i poraziš býka a vzýváš Merkura nad jeho játry: ‚Dej štěstí a zdar mému domu, požehnej skotu, dej mláďata stádům.“)

514 Iuv. 10, 23nn. Překlad: „Zbohatnout hlavní je přání a v chrámech se ozývá všady, aby nám majetek rostl a abychom pokladnu měli největší na celém foru!“

515 Lucil. 1127–1128 K, viz pozn. 416.

516 Hor. sat. 1, 1, 62. Překlad: „Tak ceněn jsi, jaké máš jmění.“

Také Iuv. 3, 143nn.: *Quantum quisque sua nummorum servat in arca / tantum habet et fidei.* (Překlad: „Jakou kdo v pokladně nasbírádal sumu, jen s takovou může důvěrou počítat nyní.“)

517 Iuv. 5, 80nn. Překlad: „Pohleď, tam na míse nesou už pánovi mořského raka: dlouhé tělo se vyjímá skvěle v té záplavě chřestu, která jej zdobí, a ohon – jak pyšně jím seshora shlíží v hodovní síň, když nad hlavou hostů jej sluhové nesou! Tobě však předloží bídného ráčka – půl vajíčka k němu – na misce

vybírat s ohledem na případné dědictví: *dominus tamen et domini rex / si vis tunc fieri, nullus tibi parvulus aula / luserit Aeneas nec filia dulcior illo. / iucundum et carum sterilis facit uxor amicum.*⁵¹⁸ Bohatým se snadněji odpouští: *namque ibi fortunae veniam damus. alea turpis, / turpe et adulterium mediocribus: haec eadem illi / omnia cum faciant, hilares nitidi que vocantur. / nostra dabunt alios hodie convivia ludos.*⁵¹⁹

Návody k tomu, jak se stát bohatým, patří k oblíbeným Iuvenalovým i Horatiovým tématům: kvůli bohatství nutno snášet i potupu,⁵²⁰ majetek lze nejnáze získat pomocí dědictví: [...] *captes astutus ubique / testamenta senum [...]*⁵²¹ Bohatství se zkrátka pro lidi stalo modlou.⁵²²

Jednou z největších neřestí spojených s penězi je lakomství a chamtivost: *non propter uitam faciunt patrimonia quidam, / sed vitio caeci propter patrimonia vivunt.*⁵²³ Lakota je největší šilenství: *danda est ellebori multo pars maxima avaris. / nescio an Anticyram ratio illis destinet omnem.*⁵²⁴ I když se částečně jedná o smyšlená jména, uvádí Horatius jako příklady lakomců Staberia,⁵²⁵ Opimia,⁵²⁶

docela malé jak při chudých pohřebních hodech [...]“ V podobném duchu píše Iuvenalis celou báseň, rozdíly uvádí mezi víny a poháry (Iuv. 5, 39nn.), vodou, obsluhujícím personálem (Iuv. 5, 52nn.), chlebem (Iuv. 5, 94nn.), rybami (Iuv. 5, 103nn.), přičemž vše uzavírá tím, že když se někdo neumí proti takovému zacházení postavit a odmítnout ho, tj. nepřijít, zasluží si takovou hostinu i patrona.

518 Iuv. 5, 137nn. Překlad: „Chceš-li však pánem se stát, ba kralovat samému pánu, dbej jenom pečlivě o to, by maličký Aeneas tobě nikde v paláci si nehrál, ni dcerka, nad něho sladší! Drahým a milým je přítel, jenž doma má neplodnou ženu.“

519 Iuv. 11, 176nn. Překlad: „V tomhle případě ovšem se bohatství odpouští vždycky. Hanbou je cizoložství a hráčství, jimž propadá chudšas, tropí-li zámožní totéž, jsou skvělí a veselí lidé.“

520 Hor. sat. 2, 5, 15nn.: *„qui quamvis periturus erit, sine gente, cruentus / sanguine fraterno, fugitivus, ne tamen illi / tu comes exterior, si postulet, ire recuses.“ / „Ut ne tegam spurco Damae latus? haud ita Troiae / me gessi certans semper melioribus.“ / „Ergo / pauper eris.“ / „Fortem hoc animum tolerare iubebo.“ (Překlad: „Ať je krivopřísežník, ať zbrocen je bratrskou krví, bez rodu, uprchlý otrok, přec neváhej, bude-li přát si, abys mu průvodcem byl, jít po levé straně.“ / „Co, já mám chránit špinavci Damovi bok? Vždyť tak jsem se ani před Trójou nechoval – vždy jsem jen s lepšími zápasil.“ / „Nuže, zůstaneš chudým!“ Pak vyzvu svou chrabrou mysl to snášet.“)*

521 Hor. sat. 2, 5, 23nn. Překlad: „Hleď všude prohnane slídit po různých závětech starců.“ V následujících verších toto doporučení pak podrobně rozvádí.

522 Iuv. 1, 112nn.: *quandoquidem inter nos sanctissima divitiarum / maiestas, etsi funesta Pecunia templo / nondum habitat, nullas nummorum ereximus aras.* (Překlad: „Je u nás v posvátné účtě bohatství: chrám ti jen chybí, ty Mamone kletý, a také oltáře nemáme dosud, jimž určeno Penězům sloužit.“)

523 Iuv. 12, 50nn. Překlad: „Často se majetek shání ne proto, že životu slouží, naopak, žije se slepě jen vášní, jak rozmnožit statky.“

524 Hor. sat. 2, 3, 82nn. Překlad: „Je třeba lakomcům největší dávkou dát čemeřice, snad celou úrodu z Antikyry jim určuje léčení.“

525 Hor. sat. 2, 3, 91nn.: *quoad vixit, credidit ingens / pauperiem vitium et cavet nihil acrius, ut, si / forte minus locuples uno quadrante perisset, / ipse videretur sibi nequior.* (Překlad: „Co živ byl, pokládal vždycky chudobu za hroznou neřest a nebál se ničeho více, než aby sobě sám se nejevil marnotratníkem, kdyby snad náhodou zemřel byť o haléř chudší.“)

526 Hor. sat. 2, 3, 142nn.: *Pauper Opimius argenti positi intus et auri, / qui Veientanum festis potare diebus / Campana solitus trulla vappam que profestis, / quondam lethargo grandis est oppressus, ut heres / iam circum*

Avidiena⁵²⁷ a Fufidia,⁵²⁸ a budí tak dojem, že kritizuje podobně konkrétně a jmenovitě jako Lucilius. Lakomce nemá nikdo rád, protože miluje jen peníze: *non uxor saluum te vult, non filius; omnes / vicini oderunt, noti, pueri atque puellae. / miraris, cum tu argento post omnia ponas, / si nemo praestet, quem non merearis amorem?*⁵²⁹

Peníze jsou u satiriků považovány za něco, co je sice dobré mít, ale čeho je třeba užívat s mírou, přehnaně po nich netoužit a být spokojen s tím, co člověk má; pokud to jde, tak vypomoci tomu, kdo je nemá.⁵³⁰ Když však hromadění majetku zastře člověku mysl, žene se do zkázy: *sed plures nimia congesta pecunia cura / strangulat et cuncta exuperans patrimonium census / quanto delphinis ballaena Britannica maior.*⁵³¹ Patrně často se stávalo, že potomci prohrýřili majetek svých předků, kteří jmění shromáždili s velkou námahou a odříkáním: *mihi festa luce coquatur / Urtica et fissa fumosum sinciput aure, / Ut tuus iste nepos olim satur auferis extis, / Quum morosa vago singultiet inguine vena, / Patriciae immeiat vulvae? mihi trama figurae / Sit reliqua, ast illi tremat omento popa venter?*⁵³² Rozmařilost vede k další neřesti – k zbytečnému „vylepšování“ obyčejných věcí: *haec sibi corrupto casiam dissolvit olivo, / Haec Calabrum coxit vitiato murice vellus, / Haec bacam conchae rasisse et stringere venas / Feruentis massae crudo de pulvere iussit.*⁵³³

loculos et clavis laetus ovans que / curreret. (Překlad: „Opimius, ten chudšas, ač zlato a stříbro měl v truhlách, který i v sváteční dny byl zvyklý jen laciné víno z hliněné nádoby pít a ve všední den jenom slivky, kdysi spavostí těžkou byl zachvácen, takže už dědic s veselým jástem běhal kol pokladnic jeho a klíčů.“)

527 Hor. sat. 2, 2, 55nn.: *Au<f>idienus, / cui ‚Canis‘ ex vero ductum cognomen adhaeret, / quinquennis oleas est et silvestria corna / ac nisi mutatum parcat defundere vinum et, / cuius odorem olei nequeas perferre, licebit / ille nepotia, natalis alios ve dierum / festos albatus celebret, cornu ipse bilibri / caulibus instillat, veteris non parcus aceti.* (Překlad: „Tak lakomec Avidienus, na němž lpí příjmení ‚pes‘ tak potupně, právem mu dané, pojíždá lesní dřínky a olivy pět roků staré, nalévá zkydlé víno a sám vždy na salát kape z dvoiliberního rohu jen slzičku oleje, jehož zápach nelze už snést, jen nešetří starého octa, ať už v slavnostním šatě buď svatební dozvuky slaví, ať už narozeniny neb jiné sváteční chvíle.“)

528 Hor. sat. 1, 2, 12nn.: *Fufidius vappae famam timet ac nebulonis / dives agris, dives positus in fenore nummis. / quinas hic capiti mercedes execat atque / quanto perditior quisque est, tanto acrius urget.* (Překlad: „Třetí, Fufidius, se bojí zlé pověsti hýřila, hejska, ač je bohatý statky a úroky z půjčených peněz: úroků šedesát procent ten vydře, a čím který dlužník je na tom hůř, tím nelibostněji ho tiskne ten lichvář.“)

529 Hor. sat. 1, 1, 84nn. Překlad: „Všichni chovají nenávisť k tobě: tví sousedé, hoši i dívky. Divíš se, že pak nikdo, když peníze nade vše si ceníš, lásku ti neprojevuje? Vždyť té si ty nezasluluješ!“

530 Pers. 6, 27nn.; 6, 31nn.: *ast vocat officium: trabe rupta Bruttia saxa / Prendit amicus inops [...] nunc et de caespite vivo / Frange aliquid, largire inopi [...]* (Překlad: „Tu však povinnost volá: to ztroskotal přítel, je žebrák [...] tož nyní z bujného lánu něco ukroj, dej chudšasovi [...])“

531 Iuv. 10, 12nn. Překlad: „Velkou však většinu lidí jen peníze, s přílišnou péčí schráněné, do zkázy ženou a statky, jež přesáhnou míru ostatních, jako by v moři se srovnával s velrybou delfín.“

532 Pers. 6, 69nn. Překlad: „Což pro mne se v svátek má vařit kopřiva s půlkou uzené hlavy a s natrhlym uchem, aby jednou tvůj vnuk se krmil husími játry, a když v neklidném pyji mu nabíhá dotěrná žíla, do klína patricijky se vytřepal? Ze mne by byla kost a kůže, a jemu by sádlem se panděro třásl?“

533 Pers. 2, 65nn. Překlad: „To si v oleji skořici taví a tím ho jen kazí, vlnu kalabrijskou si zhyzdilo vařením v nachu, ono si dalo z lastury perlu vyrvat a žíly žhavého kovu vysoukat z rudy a syrové drti.“

Negativně jsou v básních vnímáni cizinci, převážně Řekové. Stejně jako Lucilius se vůči všemu řeckému vymezují všichni jeho nástupci. Horatius se staví zejména proti kontaminování latiny řeckými slovy.⁵³⁴ U Lucilia jde především o nepřiměřená pojmenování latinských věcí řecky, a tím pádem snahu vypadat učeně a chovat se podle poslední módy; podobně mluví i Persius: *Ecce modo heroas sensus afferre videmus / Nugari solitos graece, nec ponere lucum / Artifices nec rus saturum laudare;*⁵³⁵ a Iuvenalis: *cum posces, posce Latine.*⁵³⁶ Za života Lucilia se patrně užívání řečtiny a napodobování řeckých způsobů omezovalo na úzký okruh vyšších vrstev, nicméně, jak dokládá Iuvenalis, o dvě stě let později se tato „neřest“ rozšířila i do nižších tříd: *rusticus ille tuus sumit trechedipna, Quirine, / et ceromatico fert niceteria collo.*⁵³⁷ Také ženy se přesprávilš zajímaly o řecký jazyk a řecký životní styl: *nam quid rancidius quam quod se non putat ulla / formosam nisi quae de Tusca Graecula facta est, / de Sulmonensi mera Cecropis? omnia Graece: / cum sit turpe magis nostris nescire Latine / hoc sermone pavent, hoc iram, gaudia, curas, / hoc cuncta effundunt animi secreta: quid ultra? / concumbunt Graece. dones tamen ista puellis: / tu ne etiam, quam sextus et octogensimus annus / pulsat, adhuc Graece? non est hic sermo pudicus / in vetula. quotiens lascivum intervenit illud / zoe kai psyche.*⁵³⁸ Dokonce i Řím je u Iuvenala považován

534 Hor. sat. 1, 10, 20nn.: *at magnum fecit, quod verbis graeca latinis / miscuit.* ‘o seri studiorum, quine putetis / difficile et mirum, Rhodio quod Pitholeonti / contigit? ,at sermo lingua concinnus utraque / suavior, ut Chio nota si conmixta Falerni est.’ / *cum versus facias, te ipsum percontor, an et cum / dura tibi peragenda rei sit causa Petilli? / scilicet oblitus patriaeque patrisque Latini, / cum Pedius causas exsudet Poplicola atque / Corvinus, patriis intermiscere petita / verba foris malis, Canusini more bilinguis. / atque ego cum Graecos facerem, natus mare citra, / versiculos, vetuit me tali voce Quirinus / post mediam noctem visus, cum somnia vera: / ,in silvam non ligna feras insanius ac si / magnas Graecorum malis implere catervas.* (Překlad: „Byl to však významný čin, že přimísil k latinským slovům řecká. – Ó zpozdlil znalci, vy vskutku za těžké máte, za hodné podivu to, co se Pitholeontovi z Rhodu zdařilo? – Sladší však bývá řeč složená z jazyků obou, jako když chijským vínem se zpříjemní falernské, trpké.‘ Ptám se tě: zdali jen tehdy, když vytváříš verše, či také máš-li před soudem vést při Petiliovu, tak těžkou? Zatímco Poplicola a Corvinus pachtí se s vzornou latinskou soudní řečí, ty patrně z myslí bys pustil otcinu, Latína otce, a chtěl bys raději vplétat v domácí slova i cizí jak v území oboujazyčném. Když jsem já, rozený Ital, i řecké veršičky skládal, tu se mi po půlnoci, kdy sny jsou pravdivé, zjevil Quirinus, praotec Říma, a takto mi zakázal pokus: ‚Nosit do lesa dříví by nebyl nerozum větší, než kdybys rozmnožit chtěl to množství básníků řeckých.‘“)

Řecké je pro Horatia také změkčilé. Hor. sat. 2, 2, 10nn.: *si Romana fatigat / militia adsuetum graecari.* (Překlad: „Neb římské tě oslabí cviky, poněvadž řeckým jsi zvyklý [...]“)

535 Pers. 1, 69nn. Překlad: „Hérojské myšlenky, vida, teď učíme pronášet lidi, zvyklé po řecku žvatlat a kteří nesvedou popsat posvátný háj ani pochválit zírny venkov.“

536 Iuv. 11, 148. Překlad: „Svá přání mu latinsky pověz!“ (Tedy nikoli řecky, jak bylo v módě.)

537 Iuv. 3, 67nn. Překlad: „Hůř, že i venkovan prostý už holduje, Quirine, řecké módě a na hrdlo parfemované si trofeje věsí!“

538 Iuv. 6, 185nn. Překlad: „Jaký to jenom je hnus, že nemůže půvabná žena cítit se Římankou pravou, že musí se Řekyní tvářit, Athéňankou zdát sulmonska dcerka! Je řečtina v módě, třebaže větší je hanba, když našinec latinsky nezná. Ženy i bojí se řecky a řecky svou vyjádří radost, starost i hněv a všechno, co skrývají v nitru. Co ještě? Obcují dokonce řecky! – Snad mladým bys prominul tohle – ty však, jíž šestaosmdesátka už pomalu táhne, po řecku ještě si vedeš? Jak málo ta zábava sluší stařeně! Kdykoli v hovoru zazní to smyslně řecké: ‚Živote, duše! [...]‘“

za příliš řecký,⁵³⁹ Řekové jsou pro něj lidmi mnoha tváří,⁵⁴⁰ před kterými je třeba se mít na pozoru.⁵⁴¹

V satirách Persiových a Iuvenalových jsou cizinci považováni za darebáky: *hic Dama est non tressis agaso, / Vappa lippus et in tenui farragine mendax: / Verterit hunc dominus, momento turbinis exit / Marcus Dama: papae! Marco spondente recusas / Credere tu nummos? Marco sub iudice palles? / Marcus dixit: ita est; adsigna, Marce, tabellas.*⁵⁴² Mají dokonce přednost před pravými Římany a také hodně vydělávají.⁵⁴³

Zajímavou skupinu témat v satíře představují zmínky o židech. U Lucilia se nevyskytují vůbec. Doslovné zmínky o této skupině obyvatel se objevují u Horatia na konci tří satir z první knihy (čtvrté,⁵⁴⁴ páté⁵⁴⁵ a deváté⁵⁴⁶), přičemž autor

539 Iuv. 3, 60nn.: *non possum ferre, Quirites, / Graecam urbem – quamvis quota portio faecis Achai? / iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes / et linguam et mores et cum tibicine chordas.* (Překlad: „Já nemohu, občané, vidět město s náterem řeckým – ač skutečných Řeků je málo! Dávno v Tiberu proud už vtekl Orontés syrský: mrav s sebou přinesl cizí řeč i flétnu i struny napjaté šikmo, a především bubínky [...]“)

540 Iuv. 3, 74nn.: *ede quid illum / esse velis: quemvis hominem se cum attulit ad nos. / grammaticus, rhetor, geometres, pictor, aliptes, / augur, schoenobates, medicus, magus, omnia novit / Graeculus esuriens: in caelum iusseris, ibit.* (Překlad: „Pověz mi: čím je ten člověk? – V něm dříme možností tisíc! Gramatik skrývá se v něm i rétor, měřič a malíř, masér, akrobat, augur i lékař, mág, neboť všechno zná ten hladový Řek – i do nebe půjde, když řekneš.“)

541 Iuv. 3, 109nn.: *Praeterea sanctum nihil <illi et> ab inguine tutum: / non matrona laris, non filia virgo, neque ipse / sponsus levis adhuc, non filius ante pudicus. / horum si nihil est, aviam resupinat amici.* (Překlad: „Svatého není mu nic, nic jisto před jeho chtíčem: neujde vládkyně domu a neujde panenská dcera, snoubenec bezvousý ještě, ni syn, jenž dosud byl cudný. Nemá-li po ruce tyto, i babičku příteli svede.“)

542 Pers. 5, 76nn. Překlad: „Ten pacholek Dama je drahý i za as, krhavý z chlastu a šidí i koně o hrstku píce; ‚Otoč se!‘ řekne mu pán – pak čelem vpřed, a je z něho Marcus Dama. Ó dive! Když Marcus se zaručí, půjčt peníze by ses zdráhal? Když soudí Marcus, ty zbledneš? Marcus to řekl, to platí. Tu závěť zapečet, Marku.“

543 Iuv. 1, 100nn.: *ipso Troiugenas, nam vexant limen et ipsi / nobis cum. ‚da praetori; da deinde tribuno!‘ / sed libertinus prior est: ‚prior‘ inquit ‚ego adsum. / cur timeam dubitem ve locum defendere, quamvis / natus ad Euphraten, molli quod in aure fenestras / arguerint, licet ipse negem? sed quinque tabernae / quadringenta parant.‘* (Překlad: „Dá pravé potomky trojské zavolat hlasatelem / i ti se tu před prahem tísni zároveň s námi/: ‚Dej praetoru dřív, dej tribunu potom!‘ Propuštěnec má přednost. ‚Já‘, hlasí se, ‚přišel jsem dřív! Proč bych se zdráhal své pořadí hájit, či bál se snad, třebaš pocházím od Eufratu? To zženštilé otvory v boltcích prozradí, i kdybych lhal! Však z pěti svých obchodů stále čtyři sta tisíc mám příjmu!“)

544 Hor. sat. 1, 4, 140n.: *cui si concedere nolis, / multa poetarum veniat manus, auxilio quae / sit mihi – nam multo plures sumus –, ac veluti te / Iudaei cogemus in hanc concedere turbam.* (Překlad: „To je též jedna z mých chyb, těch běžných, a kdybys nechtěl mi odpustit ji, dav básníků četných se sběhne, aby mi na pomoc šel / vždýť většinu máme! / a tebe přimějeme jako židé též přistoupit k našemu spolku.“)

545 Hor. sat. 1, 5, 97n.: *[...] dein Gnatia Lymphis / iratis exstructa dedit risusque iocosque, / dum flamma sine tura liquescere limine sacro / persuadere cupit. credit Iudaeus Apella, / non ego; namque deos didici securum agere aevom / nec, siquid miri faciat natura, deos id / tristis ex alto caeli demittere tecto.* (Překlad: „Pak Gnatia, za hněvu nymf kdys stavěná, dala nám k smíchu a žertům vítaný podnět: toužili přesvědčit nás, že bez ohně rozehřívá se kadidlo v posvátném chrámu. Žid Apella v tohle ať věří, nikoli já, jenž poznal, že bohové klidně si žijí, a když nějaký zázrak si příroda stvoří, že z výšin nebes ho nesestlaží k nám na svět mrzutí bozi.“) Apella bylo časté jméno židovského propuštěnce.

v těchto pasážích poukazuje zejména na jejich pověrečnost, lehkověrnost a snahu obrátit ostatní na svou víru. Vůči židům se negativně vymezuje i Iuvenalis.⁵⁴⁷

Otázky lásky a sexu mají v satíře rovněž četné zastoupení – její autoři nemají o ženách valného mínění.⁵⁴⁸ Neřestnému chování žen je věnována snad nejznámější a nejdlejší Iuvenalova satira číslo šest. Cizoložníky zrodil stříbrný věk a železný přidal další neřesti – znevažování manželství: *Viderunt primos argentea saecula moechos. / conventum tamen et pactum et sponsalia nostra / tempestate paras iam que a tonsore magistro / pectoris et digito pignus fortasse dedisti? / certe sanus eras. uxorem, Postume, ducis?*⁵⁴⁹ V této satíře rozmlouvá básník příteli manželství. Toho, kdo se chce ženit, označuje za blázna,⁵⁵⁰ vypočítává, koho ženy chtějí (jedná se hlavně o slavné tváře, tj. herce,⁵⁵¹ hudebníky⁵⁵² a gladiátory), což dokládá skandálním

546 Hor. sat. 1, 9, 67n.: *certe nescio quid secreto velle loqui te / aiebas mecum.* *memini bene, sed meliore / tempore dicam; hodie tricensima sabbata: vin tu / curtis Iudaeis oppedere? ,nulla mihi inquam / ,religio est.* (Překlad: „Vždyť jsi mi říkal, že se mnou chceš o čemsi potají mluvit! ,Dobře to v paměti chováš, však ve chvíli vhodnější ti to řeknu – vždyť dnes je sobota, židovský svátek. Přec nechceš na židy s obřízkou kašlat! – Já výčitky svědomí nemám.“)

547 Iuv. 1, 3, 13n.: *nunc sacri fontis nemus et delubra locantur / Iudaeis, quorum cophinus fenumque supellex;* (Překlad: „Pronajat nyní háj i s pramenem, svatyní starou, Židům, jimž košík a seno jsou doplňkem k životu nutným.“) Jízlivá narážka na židovský zvyk uchovávat teplé jídlo v košíku se senem na sobotu.

Iuv. 6, 542n.: *cum dedit ille locum, cophino fenoque relicto / arcanam Iudaea tremens mendicat in aurem, / interpres legum Solymarum et magna sacerdos / arboris ac summi fida internuntia caeli. / implet et illa manum, sed parcius; aere minuto / qualiacumque uoles Iudaei somnia uendunt.* (Překlad: „Když on ze scény zmizí, tu Židovka stařím už sešlá opustí seno i košík a do ucha šeptá a žebrá, protože rozumí židovským naukám a mocnou je kněžkou stromu; tlumočí věrně, co vůlí je samého nebe. Dostane na dlaň i ona, však skrovněji. Za malý peníz prodají Židé své výklady ke snům, jak přát si jen budeš.“)

Iuv. 14, 96n.: *quidam sortiti mentuentem sabbata patrem / nil praeter nubes et caeli numen adorant, / nec distare putant humana carne suillam, / qua pater abstinuit, mox et praepulchra ponunt; / Romanas autem soliti contemnere leges / Iudaicum ediscunt et seruant ac metuunt ius, / tradidit arcano quodcumque uolumine Moyses: / non monstrare uias eadem nisi sacra colenti, / quaesitum ad fontem solos deducere uerpos.* (Překlad: „Ti, jimž se dostalo otce, jenž úzkostně světívá šábes, zvedají k obloze oči a božstvu se klanějí nebes, jako lidského masa se varují ochutnat vepře, jehož se zdržoval otec, a záhy se obřezat dají. K zvyklostem římským a řádům vždy dávají najevo odpor, židovské zákony střeží a úzkostně dbalí jsou všeho, čím je zavázal Mojžíš se řídit i v svých tajemných knihách: uvést na pravou cestu jen tehdy, když souvřec zbloudí, ukázat hledaný pramen, jen obřezaný když žízní. Vinu má na všem jen otec: on světíval vždycky den sedmý zahálkou; v takový den se nechopil žádného díla [...]“) O exkluzivní povaze židovské pospolitosti, projevující se právě tak obětavostí a láskou mezi souvěrci, jako nepřátelstvím vůči všemu cizímu viz např. Tac. *Hist.* V, 5.

548 Sexualitě v satíře se podrobně věnuje v sedmé kapitole své publikace RICHLIN, AMY. 1983. *The Garden of Priapus. Sexuality and aggressiveness in Roman humor.* New Haven – London: Yale University Press, s. 164–209.

549 Iuv. 6, 24nn. Překlad: „Cizoložníky stříbrný věk už předtím byl poznal. Přesto i v nynější době ty s manželskou úmluvou spěcháš, zasnuby strojíš a holičským mistrem se necháš česat; možno, že na dívčí prst jsi navlíkl zasnubní prsten [...] Zdravý rozum jsi míval! A teď se chceš, příteli, ženit?“

550 Iuv. 6, 42nn.: *si moechorum notissimus olim / stulta maritali iam porrigit ora capistro, / quem totiens textit redituri cista Latini?* (Překlad: „Když přeje si bláhově hodit manželskou ohlávku na krk ten kdysi tak proslulý svůdce, který, jak herec, jsa v truhlici skryt, se častokrát třásl o život!“)

příběhem o patricijce Eppie.⁵⁵³ Také Messalina slouží za příklad ženské zkaženosti.⁵⁵⁴ Cizoložníky představuje i Horatius: *quidam notus homo cum exiret fornice, ‚macte / virtute esto‘ inquit sententia dia Catonis; / nam simul ac venas inflavit tecta libido, / huc iuvenes aequum est descendere, non alienas / permolere uxores. ‚nolim laudariet‘ inquit / ‚sic me‘ mirator cunni Cupiennius alti.*⁵⁵⁵

*Ženy fortem animum praestant rebus quas turpiter audent. / si iubeat coniunx, durum est conscendere navem: / tunc sentina gravis, tunc summus vertitur aer.*⁵⁵⁶ U Lucilia se dělají pro milence krásnými: *cum tecum est, quidvis satis est; visuri alieni / sint homines, spiram, pallas, redimicula promit.*⁵⁵⁷ Téměř totožně nařká Iuvenalis: *ad mo-*

551 Iuv. 6, 71nn.: *Urbicus exodio risum movet Atellanae / gestibus Autonoes: hunc diligit Aelia pauper. / solvitur his magno comoedi fibula; sunt quae / Chrysogonum cantare vetent; Hispulla tragoedo / gaudet.* (Překlad: „Urbicus vyvolá smích, když gesty ve směšné dohře znázorní Autonou; jej miluje Aelia chudá. Na cudnost komiků připlatí jedny – ne málo – a druhé Chrysogona zas připraví o hlas a Hispulla blázní po svém tragédu [...]“)

552 Iuv. 6, 76nn.: *accipis uxorem de qua citharoedus Echion / aut Glaphyrus fiat pater Ambrosius ve chorales.* (Překlad: „Ženu si bereš – a kitharód zatím Echión zplodí s ní dítky, či Glafyrus, flétnista sboru Ambrosius?“)

553 Iuv. 6, 82nn.; 6, 103nn.: *Nupta senatori comitata est Eppia ludum / ad Pharon et Nilum famosa que moenia Lagi / prodigium que improma natos / ut que magis stupeas ludos, Paridem que reliquit [...] qua tamen exarsit forma, qua capta iuventa / Eppia? quid vidit propter quod ludia dici / sustinuit? nam Sergiolus iam radere guttur / coeperat et secto requiem sperare lacerto. / praeterea multa in facie deformia, sicut / attritus galeae mediis que in naribus ingens / gibbus et acre malum semper stillantis ocelli / sed gladiator erat: facit hoc illos Hyacinthos.* (Překlad: „Eppia – senátorova choť! – až k Nilu a k Faru s gladiátorem prchla, až k pověstným Lagovým hradbám. Hříšnou morálku římskou sám Kanópus odsoudit musil. Nedbala domova, nedbala muže a nedbala sestry, lhotejná byla jí vlast a zradila nejen své dítky plačící bídně, leč – žasni! – i divadlo s Paridem samým [...] Co jen viděla na něm, že toužila ‚šermířkou‘ stát se? Hrdlo si dávno už holil ten její Sergius sladký, pro rány na paži doufal, že brzy i výslužby dojde. Nadto měl důkladně zhydženou tvář; zde uvádím příklad: čelo mu odřela přílba a uprostřed nosu mu seděl důkladný hrbol a z očí mu stále a odporně teklo. Ovšem byl gladiátor [...] A to přec z nich krasavce činí!“)

554 Iuv. 6, 115nn.: *respice rivales divorum; Claudius audi / quae tulerit. dormire virum cum senserat uxor / sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos / ausa, Palatino <et> tegetem praeferre cubili / linquebat comite ancilla non amplius una.* (Překlad: „Pohled, jak vedou si sokové bohů, a poslyš, co zkusil Claudius! Jakmile tušila žena, že manžel už usnul, pohrdla císařským ložem, a toužíc se v pelechu válet, vzala si noční kápi. Tak nevěstka z císařské krve brala se z paláce tajně jen v průvodu jediné služky [...]“)

Iuv. 10, 329nn.: *elige quidnam / suadendum esse putes cui nubere Caesaris uxor / destinat. optimus hic et formosissimus idem / gentis patriciae rapitur miser exstinguendus / Messalinae oculis.* (Překlad: „Vdát se chce císaři žena [...] Co jejímu ženichu radíš? Příslušník starého rodu, muž krásný a právě tak zdatný, vyhlédnut Messalinou, je ubožák v záhubu vrhán!“)

555 Hor. sat. 1, 2, 31nn. Překlad: „Kterýsi věhlasný muž když vycházel z hampejzu, zvolal moudrý a vznešený Cato: ‚Bud’ sláva tvé ušlechtilosti! Neboť když naběhnou žily tou hanebnou smyslnou vášní, sem mají mladíci chodit a nesvádět manželky cizí!‘ Avšak Cupiennius, ten ctitel vznešených paní v bělostných oděvech, říká: ‚Já nechtěl bych takto být chválen!‘“

556 Iuv. 6, 97nn. Překlad: „Kdykoli jednáš špatně, tu projeví smělého ducha; jakmile nařídí manžel – hned na loď je obtížné vstoupit, vodu je odporně cítit [...]“

557 Lucil. 502–503 K, viz pozn. 441.

*echum lota veniet cute. quando videri / vult formosa domi? moechis foliata parantur, / his emitur quicquid graciles huc mittitis Indi.*⁵⁵⁸ Špatné ženy pohání chtíč.⁵⁵⁹

Žádná žena není dokonalá, a i když se takovou zdá, nedá se s ní vydržet, protože je pyšná.⁵⁶⁰ Lucilius líčí paradox ženské krásy vzhledem k mytologickým hrůdkám a dcerám předních mužů,⁵⁶¹ podobně Horatius uvádí, že ctnostné paní mohou pod dlouhým šatem, narozdíl od nevěstek, ukrývat nevzhledné tělo.⁵⁶² Horatius také prohlašuje, že láska je slepá: *Illuc praevertamur, amatorem quod amicae / turpia decipiunt caecum vitia aut etiam ipsa haec / delectant, veluti Balbinum polyplus Hagnae.*⁵⁶³

Kromě heterosexuálních vztahů se autoři satir samozřejmě dotýkají také otázky homosexuálních vazeb. Vzájemnou lásku žen vůbec nezmiňují,⁵⁶⁴ na mušku si berou pouze homosexuální vztahy mužů. Některé z těchto vztahů satirické hodnotí příznivě,⁵⁶⁵ k jiným se přidružují negativní konotace především v souvislosti se snahou o dosažení bohatství – chlapec se nabízí starému zhýralci jen proto, že v tom vidí zisk.⁵⁶⁶ Za vyhocený příklad uvedeného lze považovat muže, jenž vystu-

558 Iuv. 6, 464nn. Překlad: „K milenci přijde již s čistou pleť. Či chce se snad někdy zdát též půvabnou doma? Jen milencům zchystán je parfém [...]“

559 Iuv. 10, 318nn.: *sed tuus Endymion dilectae fiet adulter / matronae. mox cum dederit Servilia nummos / fiet et illius quam non amat, exuet omnem / corporis ornatum; quid enim ulla negaverit udis / inguinibus, sive est haec Oppia siue Catulla? / deterior totos habet illic femina mores.* (Překlad: „Z lásky tvůj Endymión snad naváže milostný poměr se ženou vdanou: i bez lásky záhy, když dostane peněz, Servilii též poslouží dobře a svlékne jí všechnu parádu s těla. Co odepře žena, když pochva jí zvlhne, ať se jí Oppia říká či Catulla anebo jinak? U ženy špatného druhu je veškerá morálka v chtíči.“)

560 Iuv. 6, 162nn.: *sit formosa, decens, dives, fecunda; vetustos / porticibus disponat avos, intactior omni / crinibus effusus bellum dirimente Sabina, / rara avis in terris nigro que simillima cycno: / quis feret uxorem cui constant omnia?* (Překlad: „Nechť je půvabná, slušná i bohatá, plodná, ať předky pradávné na odív v sloupové staví a nevinnost předčí Sabínských žen, jež s vlajícím vlasem kdys zmařily válku, zkrátka ať vzácným je na světě zjevem labutě černé: kdopak vydrží s ženou, jež dokonalost je sama?“) Jako příklad ctnostné ženy uvádí Corneliu, matku Gracchů, a Niobu.

561 Lucil. 541–547 K, viz pozn. 443.

562 Hor. sat. 1, 2, 94nn. Překlad: „Nemůžeš na ctnostné paní nic spatřit krom tváře. Co zbývá, není-li lehká to žena, šat ukrývá spuštěný k zemi.“

563 Hor. sat. 1, 3, 38nn. Překlad: „Teď však k milencům přejdeme: ti bývají úplně slepí k hyzdícím vadám svých družek, nebo dokonce v nich právě mají zalíbení jako Balbinus v Hagniných nádorech nosních.“

564 Iuv. 2, 47nn.: *[...] non erit ullum / exemplum in nostro tam detestabile sexu. / Tedia non lambit Cluviam nec Flora Catullam.* (Překlad: „Však přesto jen v pohlaví ženském podobných příkladů není, by vzbudily takový odpor! Maevia Cluvii nelíže klín, ni Catulle Flora.“) V tomto zlomku dochází k nesrovnalostem v osobních jménech, neboť překladatel vychází z jiné edice původního textu než autorka této práce.

565 Jedná se hlavně o svazky, v nichž dá muž přednost chlapci před ženou. Např.: Iuv. 6, 34nn.: *nonne putas melius, quod te cum fusio dormit / fusio qui noctu non litigat, exigat a te / nulla iacens illic munuscula, nec queritur quod / et lateri parcas nec quantum iussit anheles?* (Překlad: „Nemyslíš, že je to lepší, když s tebou spí mladičkův chlapec? Chlapec, jenž v noci se nepře a nechce, leží-li s tebou, vydírat na tobě dárky, a nezná stížností proto, že snad šetříš svých sil a nesupíš, jak si to přeje.“)

566 Např. Iuv. 9, 33nn.: *nam si tibi sidera cessant, / nil faciet longi mensura incognita nervi, / quamuis te*

puje v obou zmíněných rolích (tj. zneužívá chlapce a sám je zneužíván),⁵⁶⁷ či ženu, která ve své touze vezme zavděk kýmkoli.⁵⁶⁸ Vyskytují se také muži, kteří své služby poskytují oběma pohlavím.⁵⁶⁹ Mravní zkaženost prostupuje celou společností.⁵⁷⁰

V protikladu k nezměrnému hodování,⁵⁷¹ lakomství, zkaženosti,⁵⁷² změkčilosti,⁵⁷³ homosexualitě⁵⁷⁴ a vedení jakéhokoli postoje do extrému,⁵⁷⁵ stojí „staré dobré

nudum spumanti Virro labello / viderit, et blandae assidue densae que tabellae / sollicitent, autos gar ephketai andra kinaidos. / quod tamen ulterius monstrum quam mollis avarus? (Překlad: „Když hvězdy ti nesvítí šťastně, copak ti pomůže úd i s celou svou nezvyklou délkou, kdyby i nahého Virro tě spatřil a žádostí slintal, kdyby i záplavy milostných psaní tě znovu a znovu dráždily – říká se přece, že zvrhlík sám přiláká muže. Není obldudy horší než zvrácený lakotný člověk!“)

567 Iuv. 2, 50: *Hispo subit iuvenes et morbo pallet utroque.* (Překlad: „Hispo napadá chlapce a dvojí schne neřestí v tváři.“)

568 Iuv. 6, 330nn.: *illa iubet sumpto iuuenem properare cucullo; / si nihil est, servis incurritur; abstuleris spem / servorum, veniet conductus aquarius. hic si / quaeritur et desunt homines, mora nulla per ipsam / quominus imposito clunem summittat asello.* (Překlad: „Káže hned jinochu, aby vzal kuklu a pospíšil za ní! Z nouze se vrhne i otrokům v náruč, a nelze-li doufat v jejich ochotnou pomoc, je na řadě zjednaný vodař; je-li však nutno ho shánět a není-li po ruce mužů, průtahu nechá, jen sehne svůj zadek a nastrčí oslu.“)

569 Iuv. 9, 25nn.: *notior Aufidio moechus celebrare solebas, / quod que taces, ipsos etiam inclinare maritos.* (Překlad: „Tu všude se nabízí žena; dokonce, mlčíš-li o tom, i samotných manželů užils!“)

570 Iuv. 1, 76nn.: *argentum vetus et stantem extra pocula caprum. / quem patitur dormire nurus corruptor avarae, / quem sponsae turpes et praetextatus adulter?* (Překlad: „Kdopak tu zamhouří oko, když hrabivou snachu sám svádí tchán, hoch cizoloží a nevěsty pozbyly studu?“)

571 Hor. sat. 2, 2, 89nn.: *rancidum aprum antiqui laudabant, non quia nasus / illis nullus erat, sed, credo, hac mente, quod hospes / tardius adveniens vitiatum commodius quam / integrum edax dominus consumeret. Hos utinam inter / heroas natum tellus me prima tulisset!* (Překlad: „Kance už páchnoucího si chválili předkové, ne snad proto, že neměli čich, spíš proto, že líp bylo, aby snědl ho, v rozkladu již, host pozdní, než za čerstva ještě hltavý majitel sám. Kéž mladičká Zem by mě byla zrodila tehdy, a já žil s těmito dávnými reky!“)

572 Iuv. 13, 22nn.: *quae tam fausta dies, ut cesset prodere furum, / perfidiam, fraudes, atque omni ex crimine lacrum / quaesitum et partos gladio vel pyxide nummos? rari quippe boni: numera, vix sunt totidem quot / Thebarum portae vel divitis ostia Nili.* (Překlad: „Najdeš tak veliký svátek, kdy nevyjde najevo krádež, prorada, podvod a zisk, jež zatížil kdejaký zločin, vražda dýkou či jedem, jíž člověk chce bohatství dojít? Poctivých je už tak málo, že stěží dosáhnou výše počtu thébských bran či ramen nilského ústí.“)

Iuv. 13, 38 a 53: *quondam hoc indigenae vivebant more, priusquam [...] improbitas illo fuit admirabilis aevo.* (Překlad: „Domácí usedlý lid kdys slynul těmito mravy [...] Byl špatný čin vzácností.“)

573 Iuv. 2, 124nn.: *segmenta et longos habitus et flammea sumit / arcano qui sacra ferens nutantia loro / sudavit clipeis ancilibus.* (Překlad: „Ozdobný lem a splývavý šat a svatební roušku bere si na sebe muž, jenž potřásal svatými štíty, spjatými řemenem s paží, až potil se!“)

574 Iuv. 2, 153nn.: *Curius quid sentit et ambo / Scipiadae, quid Fabricius manes que Camilli? / quid Cremerae legio et Cannis consumpta iuventus, / tot bellorum animae, quoties hinc talis ad illos / umbra venit?* (Překlad: „Co pocítí Curius asi, Scipionové, Fabricius, duch Camillův, onen kremerský hrdinný voj i ti, kdo podlehli u Kann, mrtví v tolika válkách, když k nim teď přijde si od nás takový nějaký stín?“) Oním stínem se myslí muž, který se oženil s mužem. Iuv. 2, 159: *traditur ecce viro clarus genere atque opibus vir.* (Překlad: „Vdává se za muže muž, jenž rodem je slavný i statky.“)

Iuv. 2, 166nn.: *aspice quid faciant commercia: venerat obses; / hic fiunt homines. nam si mora longior Urbem / induerit pueris, non unquam derit amator. / mittentur bracia, cultelli, frena, flagellum: / sic praetextatos*

časy“,⁵⁷⁶ kdy se žilo skromně,⁵⁷⁷ šetrně⁵⁷⁸ a prostě.⁵⁷⁹ Heslo satiriků a jejich moralizování by mohlo znít: umírněnost,⁵⁸⁰ střídmost, prostota, zlatá střední cesta:⁵⁸¹ *Quae virtus et quanta, boni, sit vivere parvo.*⁵⁸² V satirách se jejich autoři vracejí do dávných dob, někdy dokonce mytologických,⁵⁸³ k samé podstatě římanství, kdy

referent Artaxata mores. (Překlad: „Pohled, co dokáže styk! Sem kdysi jak rukojmí přišel: tady se formují lidé. Když hochům se dopřeje v Římě pobyt jen poněkud delší, zde pro všechny nápadník přijde [...] Odhodí domácí dýky i kalhoty, udidla, biče – vznešenou římskou mravnost si přinesou do vlasti zpět!“)

575 Jako příklad protipólů (v tomto případě se jedná o rozmařilost a skrblictví) může sloužit příběh dvou synů s rozdílným přístupem k životu. *Hor. sat. 2, 3, 168nn.: Servius Oppidius Canusi duo praedia, dives / antiquo censu, gnatis divisisse duobus / fertur et hoc moriens pueris dixisse vocatis / ad lectum: .postquam te talos, Aule, nuces que / ferre sinu laxo, donare et ludere vidi, / te, Tiberi, numerare, cavis abscondere tristem, / extimui, ne vos ageret vesania discors, / tu Nomentanum, tu ne sequerere Cicutam. / quare, per divos oratus uterque Penatis / tu cave ne minuas, tu ne maius facias id / quod satis esse putat pater et natura coeret.* (Překlad: „Servius Oppidius, dle dávného odhadu boháč, rozdělil v Canusiu prý dvěma svým synům dva statky, a když umíral, chlapce si přivolal k loži a řekl: ‚Když jsem tě viděl, Aule, jak nosíš nedbale v toze ořechy, kostky a je pak rozdáváš, prohráváš – ty však, Tiberie, je sčítáš a mrzutě v záhybech skrýváš, hrůza mě jala, že bude váš rozdílné šílenství trýznit: z tebe že stane se hýřil – a z tebe pak, synu můj, lichvář. Proto vás oba dva prosím, zde při našich otcovských bozích: ty se zmenšovat chraň a ty zas zvětšovat, co má otec váš za dostatečné a příroda určuje mez.“)

Také *Pers. 6, 19nn.: Solis natalibus est qui / Tingat olus siccum muria uaser in calice empta, / Ipse sacrum irrorans patinae pipper; hic bona dente / Grandia magnanimus peragit puer. Utar ego, utar, / Nec rhombos ideo libertis ponere lautus, / Nec tenues sollers turdorum nosse salivas.* (Překlad: „Jen o rodném dni jeden skropí suché zelí si lákem – a koupí ho mističku chytrák – pepř jak svátost sám na talíř trouští; a udatně druhý spořádá obrovské statky svým zubem. Chci užívat, jistě, ne však propuštěnce snad kambalou vybrané hostit nebo být odborník na to, jak jemná je z drozdice šťáva.“)

576 S. Braundová upozorňuje na to, že téma současného úpadku a chvála dávných dob se objevuje jako jedno ze čtyř hlavních typů *loci communes* v rétorické příručce (*de saeculo*) Seneky st. (BRAUND 1996, s. 46.)

577 *Pers. 5, 44: Unum opus et requiem pariter disponimus ambo / Atque verecunda laxamus seria mensa.* (Překlad: „Jeden úkol i spánek jsme stejně si rozvrhli oba, od vážných věcí jsme si odpočinuli při skromném stole.“)

578 Jako příklad umírněnosti uvádí Horatius Ofella. *Hor. sat. 2, 2, 112nn.: Quo magis his credas, puer hunc ego parvus Ofellum / integris opibus novi non latius usum / quam nunc accisis. videas metato in agello / cum pecore et gnatis fortem mercede colonum / ,non ego‘ narrantem ,temere edi luce profesta / quidnam praeter holus fumosae cum pede pernae. / ac mihi seu longum post tempus venerat hospes / sive operum vacuo gratus conviva per imbrem / vicinus, bene erat non piscibus urbe petitis, / sed pullo atque haedo; tum pensilis uva secundas / et nux ornabat mensas cum duplice ficu.* (Překlad: „Abys těm radám spíš věřil: já poznal jak hošik, že tento Ofellus skvěleji nežil dřív z majetku celého, než teď ze zmenšeného. Můžeš ho na malé výměrce pole s dětmi i s dobytkem spatřit jak zdatného nájemce, který říká: ‚Já ve všední den sám o sobě nejedl nic než nějakou zeleninu a kousek uzené kýty. Když však po dlouhé době mě navštívil host nebo soused, u stolu vítaný druh, v čas dešťů, kdy nebyla práce, dobře nám bylo i bez ryb kdes ve městě koupených, kdy jen kuře a kůzle jsme měli; jak zákusky sušené hrozny, ořechy zdobily stůl a napůl dělené fíky.“)

579 Iuvenalis v jedenácté satíře líčí skromnou hostinu za starých časů, kdy *Curius parvo quae legerat horto / ipse focus brevis torreat holuscula* (Iuv. 11, 78nn. Překlad: „Sám Curius na těsné peci zeliny k obědu chystal, jež nasbíral v zahrádce malé.“) a *sicci terga suis rara pendentia crate / moris erat quondam festis servare diebus* (Iuv. 11, 82nn. Překlad: „Uzený vepřový hřbet, jenž volně byl zavěšen v proutí, určen byl jedině k svátkům, jak prastarý obyčej velel.“). Zkratka *tales ergo cibi qualis domus atque supellex*. (Iuv. 11, 99. Překlad: „Zařízení i dům byl prostý a prostě se žilo.“)

být dobrým Římanem znamenalo dobře hospodařit na svém statku, tedy zabývat se zemědělstvím, popř. válčením, vyžadovala-li to situace,⁵⁸⁴ nežádat od přírody/bohů příliš mnoho, ale zároveň sobě ani nikomu potřebnému příliš neodpírat. Velmi často se objevují povzdechy⁵⁸⁵ a také myšlenka, že dříve k sobě měli lidé blíže – pomáhali si, teď se k sobě chovají lépe zvířata než lidé.⁵⁸⁶

Co se týče témat, dá se v dílech kanonických autorů římské satiry nalézt pět oblastí, jež jsou všem básníkům společné. První čtyři (jídlo, peníze, cizinci, láska/sex) jsou předmětem kritiky, páté téma („staré dobré časy“) slouží jako demonstrace ideálu, stojí v protikladu ke kritizovaným oblastem a mnohdy posiluje u čtenářů dojem, že kritizované chování či osoby jsou špatné.

580 Pers. 5, 109nn.: *es modicus uoti, presso lave, dulcis amicis? / iam nunc adstringas, iam nunc granaria laxes, / inque luto fixum possis transcendere nummum / nec gluttu sorbere saliuam Mercurialem?* (Překlad: „Krotíš svá přání a bydlíš skromně? Jsi k přátelům milý, podle potřeby buď zavřeš a hned zase otevřeš sýpky? V blátě uvízlý peněz jsi překročit hotov, a sliny když se ti sbíhají po merkurovsku, jen na sucho polknout?“)

581 Hor. sat. 1, 2, 24nn.: *dum vitant stulti vitia, in contraria currunt. / Malthinus tunicis demissis ambulat; est qui / inguen ad obscenum subductis usque facetus. / pastillos Rufillus olet, Gargonius hircum. / nil medium est. sunt qui nolint tetigisse nisi illas / quarum subsuta talos tegit instita veste; / contra alius nullam nisi olenti in fornice stantem.* (Překlad: „Hlupci, zatímco chrání se chyb, se do chyb opačných rítí. Zženštilce s tunikou na zem se prochází, jiný zas chodí s necudně vykasanou až k slabinám. Rufillus švihák šíří pastilek vůni, a jiný zas páchne jak kozel. Střední cesta nám chybí. Jsou muži, co žen by se netkli, nanejvýš vdaných, jimž sahá lem šatů až na samé paty, jiný zas chce jen tu, jež postává v páchnoucím pajzlu.“)

582 Hor. sat. 2, 2, 1. Překlad: „Učte se, přátelé, znát, jak ctnostné je prostý věst život [...]“ Celá druhá satira z druhé knihy pokračuje v tomto duchu, důležitá je umírněnost.

583 Iuv. 6, 1nn.; 6, 11nn.: *Credo Pudicitiam Saturno rege moratam / in terris visam que div, cum frigida parvas / praeberet spelunca domos ignem que larem que / et pecus et dominos communi clauderet umbra [...] quippe aliter tunc orbe nouo caelo que recenti / vivebant homines, qui rupe et robore nati / compositi ve luto nullos habuere parentes.* (Překlad: „Za vlády Saturnovy zde na světě dlívala Cudnost. Dlouho ji vídali lidé v těch dobách, kdy jeskyně chladná skromný skýtala domov i krb i rodinný život, halic společným stínem i panstvo i stádečko jejich [...] Tehdy, když nový byl svět a svěží ještě i nebe, jinak žili si lidé, již vzešli z rozpuklých dubů anebo uměle z hlíny a neměli otců ni matek.“)

584 Iuv. 2, 73nn.: *vulneribus crudis populus modo victor et illud / montanum positus audiret vulgus aratris.* (Překlad: „Národ z dob dávných, jenž odložil radlici právě, anebo z boje se vrátil jak vítěz, jsa ranami poset!“)

585 Iuv. 5, 110nn.: *namque et titulis et fascibus olim / maior habebatur donandi gloria.* (Překlad: „Bývaly tenkrát doby, že v štedrosti viděli slávu daleko větší než v honosných jménech a úřadech čestných.“)

Iuv. 3, 312nn.: *felices proavorum atavos, felicia dicas / saecula quae quondam sub regibus atque tribunis / viderunt uno contentam carcere Romam.* (Překlad: „Povzdychneš: ‚Blažení dědové dědů! Ty blažené časy tenkrát, kdy králové vládli.“)

Pers. 1, 103nn.: *Haec fierent si testiculi vena ulla paterni / Viveret in nobis?* (Překlad: „Docházelo by k tomu, jen žilka z mužnosti předků kdyby v nás žila?“)

586 Iuv. 15, 159nn.; 15, 169nn.: *sed iam serpentum maior concordia. parcit / cognatis maculis similis fera [...] aspiciamus populus quorum non sufficit irae / occidisse aliquem, sed pectora, brachia, vultum / crediderint genus esse cibi.* (Překlad: „Hadi dnes více lnou k sobě než lidé a skvrnitá šelma šetří spíš příbuzných tvorů! [...] Teď už se setkáme s lidmi, jichž vzteku nestačí jenom jiného člověka zabít: jim tělo i ruce i tváře mohou spíš posloužit k jídlu.“)

5.3.1.2 Forma

Budeme-li hovořit o metru jako o formě jednotlivých poetických žánrů, byla původní rozmanitost začínajícího žánru satiry brzy potlačena.⁵⁸⁷ Daktylský hexametr se stal závazným metrem žánru za Horatia.⁵⁸⁸ Je zajímavé, že pro náměty z každodenního života a pro mnohdy kritická vyjádření psaná vulgárním jazykem se začal používat verš, kterého se užívalo k popisu nádhery honosných paláců a sídel, hrdinských skutků a nekonečných životních strastí. Je tedy více než pravděpodobné, že tato dvojznačnost byla Luciliovým záměrem, snad jakousi „poťouchlostí“, možná jen vzkazem řeckému publiku, že dokáže psát jejich metrem stejně dobře jako oni.

Tato původně, tj. v antice, konstantní složka žánru se v průběhu let stala variabilní (tedy z hlediska diachronního vývoje celého žánru od jeho počátků do dnešní doby byla proměnlivou vždy). Během středověku⁵⁸⁹ přestal být hexametr vyžadován jako jediné metrum přípustné pro satiru, což přispělo k jejímu zániku, resp. k její výrazné transformaci či spíše „rozpuštění“ do ostatních žánrů.

V širším pojetí je satira z hlediska formy ovšem různorodým žánrem. Velmi často jsou básně psány jako dopisy, objevuje se v nich dialog, monolog, téměř dramatické situace, parodie. Používá se hovorový i vznešený jazyk, cizí výrazy.

I když dialog v satíře zaujímá důležité místo, nevnímám ho jako zcela zásadní pro klasifikaci satiry jako žánru. Problematika dialogu jako formy je poměrně široká a badatelé na ni mají různé názory. Starší autoři (např. C. W. Mendell) zdůrazňují filozofický potenciál satiry a její morální podtext.⁵⁹⁰ Modernější práce (sborník *Cambridge Companion to Roman Satire* a S. Braundová⁵⁹¹) se přiklání spíše k podobnosti satiry a dramatu,⁵⁹² jejímž rysem je právě dialogická forma následovaná používáním jakýchsi masek (*personae*) a nezbytnou přítomností publika, od něž autor (či ona maska) očekává odpověď.⁵⁹³ Nejčastěji bývá dialog dáván do souvislosti s Lucilem⁵⁹⁴ a Horatiem, a to zejména proto, že své básně označili

587 Různými metry jsou složeny rané básně Luciliovy a Enniova sbírka *Satura(e)*.

588 S touto praxí začal po prvotních pokusech s různými metry už Lucilius. Viz kapitola 4.2.2.2 Metrum.

589 BRAUND 1992, s. 57.

590 Zastánci filozofického proudu vidí v satíře především její morální podtext a dávají tak žánr do souvislosti s dialogem jako formou původně určenou pro filozofické prozaické spisy. Viz např. COFFEY 1976, s. 57–58; MENDELL 1970, s. 155.

591 Satira jako hybridní forma kombinuje formy dramatu a metrum epiky. (BRAUND 1996, s. 1.)

592 Nejlepší způsob, jak porozumět básním římské satiry, je představit si je jako představení či miniaturní dramata. (BRAUND 1996, s. 9.)

593 BRAUND 1996, s. 52.

594 Podrobně se Luciliovým dialogem zabývá STYKA, JERZY. 2000. Formen des Gattungswandels in der römischen Satire. In STYKA, JERZY [ed.]. *Studies in Ancient Literary Theory and Criticism*. Kraków: Księgarnia akademicka, Wydawnictwo naukowe.

jako *sermones*.⁵⁹⁵ Já vnímám dialog jako jednu z možných forem satiry, která nutí čtenáře/posluchače k hlubšímu zamyšlení nad postojem autora a zároveň báseň ozvláštňuje, dává jí spád (vskutku dramatický).

5.3.2 Básníková osobnost

Druhým, velmi výrazným rysem satiry je použití autobiografie, vyjadřování vlastního názoru a svázanost s dobovým prostředím. S tím opět souvisí výše zmiňovaná rozmanitost – každý autor je osobnost, která vychází z jiného prostředí (i když ve všech těchto případech z prostředí vyšší společnosti), žije v různé době, a tak píše malinko jinak, avšak stále o problémech, které pokládá za palčivé.

Satira je žánr, jenž je formován básníkovou osobností, která představuje jednu z výrazně utvářejících, nejzřetlejších a nejsnáze rozpoznatelných charakteristik žánru.⁵⁹⁶ Satira se také vyznačuje psaním o osobním životě. Zcela zřetelně v ní zaznívají názory autora, ať už přímo (promlouvá básník), nebo zprostředkovaně (pomocí „satirické persony“ či jiné postavy).

V recentních publikacích se zdůrazňuje zejména skutečnost, že satira nutí čtenáře zamyslet se nad tím, jak má vypadat prototyp pravého Římana. „[...] the satires of both Ennius and Lucilius constitute other stories about being Roman and what that might mean, played out on a more human scale.“⁵⁹⁷ K. Freudenburg uvádí, že v zrcadle, které satiričtí básníci nastavovali, si každý římský čtenář uvědomoval sám sebe z kulturního i politického hlediska.⁵⁹⁸ „The ‚genre question‘ is a question of the Roman self.“⁵⁹⁹

Obecně lze říci, že satira je žánr, který nutně potřebuje receptora – čtenáře či posluchače, který by na ni reagoval. I když její tvůrci záměrně skromně píší, že nepotřebují velké ohlasy, chtějí vybrané publikum zaujmout, jak bude patrné z následujících řádků. Navíc upozorňují na to, že pokud by je někdo napadl, nebudou váhat a pomocí tohoto žánru mu útok oplatí. Satira je tak nejen prostředkem, pomocí něhož lze poukázat na problémy či běžné záležitosti každodenního života, ale také nástrojem kritiky. Pomocí satiry chce zkrátka její autor vyvolat u svého publika reakci – pobavení, smích, podráždění, rozhořčení, hněv, zamyšlení se.

595 *Sermones* měly zpravidla dialogickou strukturu, ale ne vždy. (STYKA 2000, s. 217.)

596 HAB 2007, s. 10.

597 HOOLEY 2007, s. 6.

598 FREUDENBURG 2001, s. 3.

599 Ibidem, s. 4.

5.3.2.1 Programové básně, titul

Základní a mnohdy prvotní informací, kterou čtenář o díle dostává, je jeho název a autor. Názvy děl jednotlivých básníků jsem se zabývala v kapitole 2.2.1. Název díla, na tomto místě proto jen shrnu, co již bylo řečeno. Nelze určit, jak přesně pojmenovali své dílo Ennius, Pacuvius a Lucilius, i když existují určité náznaky, z nichž lze usuzovat na názvy některých sbírek, mezi nimi i *Satura(e)*. Horatius nazval své dvě knihy *Sermones*, Persiovým básním bylo dáno jméno *Saturae*, Iuvenalovým taktéž. Satirické dílo všech těchto autorů je nicméně následujícími gramatiky a literáty označováno za satiry (u Horatia objevuje i název *Sermones*). Je tedy nade vše pochybnost jasné, že oni básníci byli vnímáni jako představitelé jedné literární tradice, která měla dvě, resp. tři větve.⁶⁰⁰

Důležitou složkou při bádání o žánrové formě jsou programové básně kanonických autorů satiry. Představují způsob, jakým básníci dávali najevo čtenářům svůj záměr. A také jsou prostředkem, jak své názory a postoje ospravedlňovali před výtkami.⁶⁰¹ Zároveň se v nich básníci vřazovali do tradice (odvolávají se na Lucilia)⁶⁰² a částečně i pomocí konfrontace s ním vysvětlovali, jaký záměr mají oni.

Z dochovaného materiálu po Luciliově nevyplývá, že by se vymezoval proti někomu, koho by považoval za svého předchůdce, neboť před ním nikdo neskládal satirické básně v takové formě jako on. Lucilius pouze polemizuje s ostatními básníky – svými „kolegy“ – a vymezuje se vůči nim, resp. jejich dílům – cítí potřebu pevně ukotvit sebe a své dílo mezi jinými tvůrci a v literatuře. Programové básně Lucilia pocházejí především z prvních knih obou vydání, tedy z knih XXVI a I, které i přes fragmentární dochování naznačují témata, jež si Lucilius vytyčil.⁶⁰³ Popisuje vlastní představu potenciálního čtenáře, vymezuje se zvláště vůči soudobým literátům, chce psát o tom, co je mu blízké. Podobně jako u Horatia a Persia se i u Lucilia objevuje postava smyšleného partnera v rozhovoru, který básníka odrazuje od psaní satir.⁶⁰⁴ Lucilius chtěl zajisté pobavit, hlavním záměrem však byla kritika současníků.

S Horatiem se žánr satiry ustavuje. Právě on prohlašuje, že navazuje na Lucilia, a nazývá ho inventorem. Také Persius a Iuvenalis budou následovat tohoto příkladu a vymezí se vůči „zakladateli“. Horatiem a jeho programovými básněmi

600 Za satirika bývá označován i Varro Reatinus, autor menippských a patrně i veršovaných satir.

601 KRENKEL, WERNER. 1966. Römische Satire und römische Gesellschaft. *WZ Rostock*, 4/5, s. 471.

602 Na Lucilia se neodvolávali jen kanoničtí autoři římské satiry: „During the 1st century B.C., political lampoonists claimed him as their prototype; grammarians producing autobiographical poems called them ‚Satires‘; and writers of personal lyrics like Catullus patently adopted some of his successful devices.“ (ANDERSON, WILLIAM S. 1975. *Roman Satirists and their Tradition*. In FABIAN, BERNHARD [ed.]. *Satura, ein Kompendium moderner Studien zur Satire*. Hildesheim – New York: Georg Olms Verlag, s. 33–34.)

603 Píši o nich v kapitole 4.2.2.3 Témata.

604 VRUGT-LENTZ 1966, s. 350.

se zabývalo mnoho badatelů.⁶⁰⁵ Pokusím se pouze nastínit to, co je nezbytné pro klasifikaci žánru.

Programová prohlášení lze u Horatia nalézt hned ve třech básních. První nahlédnutí do satiry jako žánru přináší báseň 1, 4, v níž autor dává satiru do souvislosti se starou komedií⁶⁰⁶ a Luciliem, kterého ihned znevažuje, protože byl na staré komedii závislý⁶⁰⁷ a psal příliš velké množství veršů;⁶⁰⁸ zároveň však otevřeně přiznává, že píše podobné básně jako on.⁶⁰⁹ Stejně jako u ostatních satiriků se u Horatia vyskytuje topos „nepatrnosti“ žánru, který pro jeho bezvýznamnost nebude nikdo číst: *cum mea nemo / scripta legat, vulgo recitare timentis ob hanc rem, / quod sunt quos genus hoc minime iuvat, utpote pluris / culpari dignos.*⁶¹⁰ Na dalším místě ukazuje, že satira je o tepání lidských neřestí: *quemvis media elige turba: / aut ob avaritiam aut misera ambitione laborat; / hic nuptarum insanit amoribus, hic puerorum; / hunc capit argenti splendor, stupet Albius aere; / hic mutat merces surgente a sole ad eum quo / vespertina tepet regio, quin per mala praeceps / fertur, uti pulvis collectus turbine, ne quid / summa deperdat metuens aut ampliet ut rem. / omnes hi metuunt versus, odere poetas. / .faenum habet in cornu, longe fuge. dummodo risum / excutiat sibi non, non hic cuiquam parcat amico; / et quodcumque semel chartis illevertit, omnis / gestiet a furno redeuntis scire lacu que / et pueros et anus;*⁶¹¹ a že to v podstatě není žádná pořádná

605 Např. CLASSEN 1993, s. 246–268; LEEMAN, ANTON D. 1985. Horace und die anderen Satiriker über die Aufgaben der Satire. In LEEMAN, ANTON D. [ed.]. *Form und Sinn. Studien zur römischen Literatur (1954–1984)*. Frankfurt am Main – Bern – New York – Nancy: Verlag Peter Lang, s. 235–249, a SCODEL 1987, s. 199–215.

606 Hor. sat. 1, 4, 3nn.: *si quis erat dignus describi, quod malus ac fur, / quod moechus foret aut sicarius aut alioqui / famosus, multa cum libertate notabant.* (Překlad: „Kdo jako zlosyn a zloděj si zaslouží, aby byl kárán, kdo je záletník, vrah, neb čímkoli nechvalně známý, s velikou otevřeností těm všem tam právali prádlo.“)

607 Hor. sat. 1, 4, 6nn.: *hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus / mutatis tantum pedibus numeris que; / facetus, / emunctae naris, durus componere versus.* (Překlad: „Na nich závislý ve všem je Lucilius, v nich vzor měl, jenom pozměnil rozměr a rytmus. Byl vtipný, citění vytříbeného, však drsný v skladbě svých veršů.“)

608 Hor. sat. 1, 4, 9nn.: *nam fuit hoc vitiosus: in hora saepe ducentos, / ut magnum, versus dictabat stans pede in uno. / cum flueret lutulentus, erat quod tollere velles, / garrulus atque piger scribendi ferre laborem, / scribendi recte; nam ut multum, nil moror.* (Překlad: „V tom se dopouštěl chyby, že v hodině diktoval často dvě stě veršů /ten zázrak!/- a jak by je z rukávu sypal. Leccos bys odstranit chtěl, vždyť plynul jak zkalený přívál; velmi byl řečný, však líný nést námahu psaní, čímž míním *správného* psaní: jak *mnoho* on psával, já nedbám.“)

609 Hor. sat. 1, 4, 56nn.: *his, ego quae nunc, / olim quae scripsit Lucilius, eripias si / tempora certa modos que, et quod prius ordine verbum est / posterius facias, praeponeus ultima primis, / non, ut si solvas* (Překlad: „Však veršům, které teď píšu, a které Lucilius kdys psával, když odejmeš pevný rozměr a rytmus a vsuneš pak slovo pořadem přední na místo vzdálenější, a před začátek dáš konec, přece nenajdeš v tom básníka údy, jako když uvolníš třeba verš Enniův [...]“)

610 Hor. sat. 1, 4, 22nn. Překlad: „Kdežto mé spisy nečítá nikdo a já se je veřejně předčítat bojím, protože některým lidem ten druh se nelíbí: lidé obecně zaslouží hany.“

611 Hor. sat. 1, 4, 25nn. Překlad: „Hle, kohokoli si vyber z davu: buď lakotou stůně, neb ctižádost bědná ho trápí. Po lásce vdaných žen ten šílí, ten po lásce chlapců; jednoho poutá lesk stříbra a jiný

báseň, neboť se podobá všednímu hovoru,⁶¹² a proto se ani Horatius nepovažuje za básníka. Je ale správné odsuzovat tento literární druh?⁶¹³ Horatius své básně ani nechce vydat, čte je jen z donucení přátelům,⁶¹⁴ což je určité topos podceňování se. Brání své počínání, vždyť své poznámky pronáší jen v žertu: *ego si risi, quod ineptus / pastillos Rufillus olet, Gargonius hircum, / lividus et mordax videor tibi?*⁶¹⁵ *Laedere gaudes*,⁶¹⁶ obviňuje Horatia jeho protivník. A Horatius se brání tvrzením, že občas lze přece silnější slova odpustit.⁶¹⁷

Druhá Horatiova programová báseň je umístěna na konci jeho první knihy satir. I když zde opět zmiňuje, že Luciliovým vzorem byli autoři veseloher, kteří namísto břitkosti a sřízavé kritiky užívají spíš smířlivého vtípu,⁶¹⁸ je tato báseň věnována Luciliově. Hned na začátku se s ním Horatius srovnává, vyčítá mu jeho obsáhlost a překotnost⁶¹⁹ – těchto „neduhů“ se chce Horatius ve svém díle vyva-

nad bronzem žasne; jiný prodává zboží: jde z krajů, kde vychází slunce, k těm až, jež zahřívá večer, ba po hlavě řítí se do všech útrap jak zvířený prach – strach žene ho, aby snad něco nepozbyl ze svého jmění, neb touha ještě je zvětšit. Všichni ti bojí se veršů a k básníkům chovají zášť. „Pozor! Trká jak býk! Běž pryč! Ten nikoho ze svých přátel ušetřit nezná, jen sám když se otrásá smíchem. Co on načmárá jednou v svých papírech, bude chtít uvést ve známost všem, co z pekárny jdou a od studně domů, sluhům i babkám.“

612 Hor. sat. 1, 4, 39nn.: *primum ego me illorum dederim quibus esse poetis / excerptam numero. neque enim concludere versum / dixeris esse satis; neque, si qui scribat, uti nos, / sermoni propiora, putes hunc esse poetam. / ingenium, cui sit, cui mens divinior atque os / magna sonaturum, des nominis huius honorem.* (Překlad: „Za prvé z počtu těch, jež sám bych básníky nazval, vyloučím sebe. Vždyť ty přec neřekneš, to že už stačí, umět sestavit verš. Též nemyslíš, to že je básník, přišel-li někdo jak já, co je všednímu hovoru bližší. Dávaj čestné to jméno jen tomu, kdo nadán a kdo má jiskru božského ducha a schopnost vznešené mluvy.“)

613 Hor. sat. 1, 4, 64nn.: *nunc illud tantum quaeram, merito ne tibi sit / suspectum genus hoc scribendi.* (Překlad: „Však nyní jen o tom, zda tento druh skladeb v podezření máš právem [...].“)

614 Hor. sat. 1, 4, 71nn.: *nulla taberna meos habeat neque pila libellos, / quis manus insudet vulgi Hermogenis que Tigelli. / nec recito cuiquam nisi amicis id que coactus, / non ubivis coram ve quibuslibet.* (Překlad: „Nebude žádný krám ni výklad chovat mé knížky, [...] sám je však nikomu nečtu, leč přátelům, a jenom nucen, ne ale před kýmkoli a kdekoli.“)

615 Hor. sat. 1, 4, 91nn. Překlad: „Já však, když prohlásím žertem, že mastní nejapný Rufillus voní a jiný zas páchne jako kozel, závistným, kousavým zdám se?“

616 Hor. sat. 1, 4, 78. Překlad: „Však tobě,“ dí protivník, „dělá radost urážet lidi. Sám špatný schválně tak jednáš.“

617 Hor. sat. 1, 4, 103nn.: *Liberius si / dixero quid, si forte iocosus, hoc mihi iuris / cum venia dabis.* (Překlad: „A řeknu-li volněji něco nebo snad ostřejším žertem, ty musíš to svolit a rovněž odpustit!“)

618 Hor. sat. 1, 10, 14nn.: *ridiculum acri / fortius et melius magnas plerumque secat res. / illi scripta quibus comoedia prisca viris est / hoc stabant, hoc sunt imitandi.* (Překlad: „Vždyť zpravidla závažné věci rázněji roztíná vtíp a lépe než přílišná břitkost. V tom byli autoři dávný děl veseloherních kdys mistři, v tom nám mají být vzorem.“)

619 Hor. sat. 1, 10, 11nn.: *Nempe in composito dixi pede currere versus / Lucili.* (Překlad: „O verších Luciliových jsem řekl, že o překot běžíš stopou nepravdělnou.“); a Hor. sat. 1, 10, 6nn.: *ergo non satis est risu diducere rictum / auditoris (et est quaedam tamen hic quoque virtus): / est brevitate opus, ut currat sententia, neu se / impediatur verbis lassas onerantibus auris.* (Překlad: „Proto nestačí jen, kdo smíchem roztáhne ústa posluchačům / i v tom však odstín je dokonalosti/: nutné je stručnosti dbát, aby myšlenka spěla, a při tom záplavou obtížných slov snad uši nám neznavovala.“)

rovat, ale chválí ho za to, že *sale multo urbem defricuit*,⁶²⁰ a dodává, že jistě i sám *inventor* by v jeho, tedy Horatiově době, své dílo předělal.⁶²¹ Stejně jako Lucilius oslovuje své potenciální čtenáře,⁶²² a obdobně jako jeho předchůdce odmítá obdiv davu a spokojuje se jen s potleskem vzdělců.⁶²³ Vymezení vůči ostatním literárním žánrům je také důležitou součástí programových básní. Horatius skládá hravé veršičky, jež nemají zaznít v chrámu Múz ani na divadle.⁶²⁴ Pak vyjmenovává důležité literární žánry⁶²⁵ a mluví o satíře: *hoc erat experto frustra Varrone Atacino / atque quibusdam aliis melius quod scribere possem, / inventore minor; neque ego illi detrahere ausim / haerentem capiti cum multa laude coronam*.⁶²⁶ Lucilius sice plynul jak zkalený proud, ale přestože se vysmíval Enniovi a Acciovi, nestavěl se nad ně,⁶²⁷ proto ho chce Horatius zkoumat.⁶²⁸

620 Hor. sat. 1, 10, 3nn.: *at idem, quod sale multo / urbem defricuit, charta laudatur eadem*. (Překlad: „Vždyť na téměř listě ho chválím za to, že nasolil městu tak vydatně štiplavým vtipem.“) Na jiném místě používá Horatius pro jízlivý vtip spojení *acetum Italum*. (Hor. sat. 1, 7, 31.)

621 Hor. sat. 1, 10, 67nn.: *sed ille, / si foret hoc nostrum fato delapsus in aevum, / detereret sibi multa, recideret omne quod ultra / perfectum traheretur, et in versu faciendo / saepe caput scaberet vivos et roderet unguis*. (Překlad: „Kdyby byl do naší doby jej [Lucilia] našivu uchoval osud, mnoho by obrousil z díla a zutínil vše, co se vleče za mezí dokonalosti, a jistě by při psaní veršů často si drbal hlavu a nehty si do krve hryzl.“)

622 Hor. sat. 1, 10, 78nn.: *men moveat cimex Pantilius aut cruciet quod / vellicet absentem Demetrius aut quod ineptus / Fannius Hermogenis laedat conviva Tigelli? / Plotius et Varius, Maecenas Vergilius que, / Valgius et probet haec Octavius optimus atque / Fuscus et haec utinam Viscorum laudet uterque / ambitione relegata! te dicere possum, / Pollio, te, Messalla, tuo cum fratre, simul que / vos, Bibuli et Servi, simul his te, candide Furni, / compluris alios, doctos ego quos et amicos / prudens praetereo, quibus haec, sint qualiacumque, / arridere velim, doliturus si placeant spe / deterius nostra. Demetri, te que, Tigelli, / discipularum inter iubeo plorare cathedras*. (Překlad: „Měl bych se Pantiliem, tou štěnicí, trudit a trápit, nebo že Demetrius mě za zády drbe a že mě uráží Fanius hloupý, host stálý u Tigellia? Nechat si Maecenas váží a Vergilius mých skladeb, Plotius, Varius, Fuscus a Valgius, jakož i drahý historik Octavius, nechť Viscové oba je chválí bez lichocení. I tebe já, Pollione, tu mohu jmenovat, rovněž tebe, můj Messalo s bratrem, i vás dva Bibule se Serviem, i, upřímný Furnie, tebe, jakož i přemnoho jiných svých přátel a znalců, jež schválně pomínu. Kéž má tvorba, ab jakákoli, vás těší, truchlil bych, kdyby se vám snad líbila méně, než doufám. Tebe však Demetrie a Tigellie, vás nechám naříkat v učebnách vašich a chodit kol sedadel dívčích.“)

623 Hor. sat. 1, 10, 73nn. a 76: *neque te ut miretur turba labores, / contentus paucis lectoribus [...] nam satis est equitem mihi plaudere*. (Překlad: „Také o obdiv davu se nesnaž, buď spokojen malým počtem čtenářů svých [...] Mně stačí jen vzdělců potlesk.“)

624 Hor. sat. 1, 10, 37nn.: *haec ego ludo, / quae nec in aede sonent certantia iudice Tarpa / nec redeant iterum atque iterum spectanda theatris*. (Překlad: „Já rozverně veršičky skládám, které nemají zaznít v Múz chrámě, kde Tarpa je soudí, ani nemají stále a stále být v divadlech hrány.“)

625 Hor. sat. 1, 10, 40nn. jmenuje Fundania jako představitel komedie, Polliona jako historika, Varia jako skladatele hrdinského eposu a Vergilia jako autora idyl.

626 Hor. sat. 1, 10, 46nn. Překlad: „Satiry, tento svůj obor, jež nadarmo zkoušel i Varro, jakož i někteří jiní, bych doved psát lépe než oni, třeba jsem menší než původce jeho a netroufal bych si z hlavy mu strhávat věnec, ježž nese s velikou slávou.“

627 Hor. sat. 1, 10, 53nn.: *nil comis tragici mutat Lucilius Acci? / non ridet versus Enni gravitate minores, / cum de se loquitur non ut maiore reprehens*. (Překlad: „Na Acciovi, autoru tragických her, nic Lucilius by nechtěl změnit, což nemá výsměch i pro Enniovy verše, nedosti vážné, až sám se nestaví nad ty, co kárá?“)

628 Hor. sat. 1, 10, 56nn.: *quid vetat et nosmet Lucili scripta legentis / quaerere, num illius, num rerum dura*

Třetí Horatiovou programovou básní je první satira z druhé knihy, v níž poprvé zaznívá pojmenování žánru.⁶²⁹ V této básni opět odmítá skládat epos kvůli nedostatku nadání,⁶³⁰ ale zároveň se vyznává z toho, že rád píše satiru: *me pedibus delectat claudere verba / Lucili ritu.*⁶³¹ Píše, co je hlavním námětem satiry Luciliem počínaje: *ille velut fidis arcana sodalibus olim / credebat libris neque, si male cesserat, usquam / decurrens alio neque si bene,*⁶³² a dodává, o čem bude psát sám: *quisquis erit vitae, scribam, color.*⁶³³ O Luciliově mluví hodně, tentokrát ho však nekritizuje kvůli stylu, ale na příkladech z jeho díla ukazuje, o čem je satira,⁶³⁴ a naráží na to, na co později i Persius a Iuvenalis, že si Lucilius mohl dovolit otevřenou kritiku: *primores populi arripuit populum que tributim.*⁶³⁵ Horatius nebude otevřeně útočit, ledaže by ho někdo napadl a on se jen bránil: *sed hic stilus haud petet ultro / quemquam animantem et me veluti custodiet ensis / vagina tectus,*⁶³⁶ *at ille, / qui me commorit (melius non tangere, clamo) / flebit et insignis tota cantabitur urbe.*⁶³⁷ Vůči případné kritice se Horatius zaštiťuje uměleckou hodnotou svých básní: *si mala condiderit in quem quis carmina, ius est / iudicium que.* *Esto, si quis mala; sed bona si quis / iudice condiderit laudatus Caesare?*⁶³⁸

negarit / versiculos natura magis factos et euntis / mollius ac si quis pedibus quid claudere senis, / hoc tantum, contentus amet scripsisse ducentos / ante cibum versus, totidem cenatus. (Překlad: „Co tedy brání i mně, jenž verše čtu Luciliově, zkoumat, zda nedala mu buď povaha jeho či drsnost doby, psát vyříbenější a plynější verše, než skládá ten, kdo spokojen tím, že dovede myšlenku vtěsnat do šesti stop, je rád, že napíše před jídlem dvě stě veršů a po jídle zas.“)

629 Hor. sat. 2, 1, 1: *Sunt quibus in satira videar nimis acer [...]* (Překlad: „Jedněm se zdá, že příliš jsem v satíře ostrý [...].“)

630 Hor. sat. 2, 1, 12nn.: *Cupidum, pater optime, vires / deficiunt; neque enim quivis horrentia pilis / agmina nec fracta pereuntis cuspidae Gallos / aut labentis equo describit vulnera Parthi.* (Překlad: „Já toužil bych, drahý můj otče, síly však nestačí mi; vždyť každý neumí lícit šiky s oštěpy vzhůru, ni Gally hynoucí s hrotem zlomeným v těle, neb Partha, jenž poraněn kácí se s koně.“) Horatius byl pak nabádán, aby psal oslavné básně, protože vše je lepší *quam tristi laedere versu / Pantolabum scurram Nomentanum ve nepotem.* (Hor. sat. 2, 1, 21nn. Překlad: „Než urážet kousavým veršem kašpara Pantolalu neb hýřila Nomentana [...].“)

631 Hor. sat. 2, 1, 27nn. Překlad: „Mně zase baví, když do stop a do veršů řadím svá slova po vzoru Luciliově.“

632 Hor. sat. 2, 1, 30nn. Překlad: „V své době svěřoval tajemství nitra jak přátelům věrným svým knihám, vždy se jen utkal k nim, ať neštěstí prožil či štěstí.“

633 Hor. sat. 2, 1, 60. Překlad: „Když Osud rozkáže, ať se jakkoli utváří život, chci psát.“

634 Hor. sat. 2, 1, 62nn.: *cum est Lucilius ausus / primus in hunc operis componere carmina morem / detrudere et pellem, nitidus qua quisque per ora / cederet, introrsum turpis, num Laelius aut qui / duxit ab oppressa meritum Carthagine nomen / ingenio offensi aut laeso doluere Metello / famosus ve Lupo cooperto versibus?* (Překlad: „Což Lucilius, když první básně tohoto druhu se odvážil skládat a lidem strhávat masky, v nichž zevnějším skvělí se nesli, však uvnitř hnusní, zda pohoršoval svým vtípem Laelia, nebo muže, jenž Afriku zdolal a právem má přijmení po ní, zda je rmoutilý verše, tak hanlivé, kterými sňhal Metella, jakož i Lupa?“)

635 Hor. sat. 2, 1, 69. Překlad: „A přece napadal prudce přední v národu muže, lid v celé šíři.“

636 Hor. sat. 2, 1, 39nn. Překlad: „Mé péro však nikoho z živých nenapadne již napřed, jen chránit mě bude, jak v pochvě ukrytý meč.“

637 Hor. sat. 2, 1, 44nn. Překlad: „Však kdo mě vyruší z klidu (lépe je nesahat na mne, jak vybízím!), ten ale potom zplácá a po celém městě mou písní se pověstným stane.“

Horatius žánr sice zkoumá a pomocí příkladů z Lucilia specifikuje, avšak na žádném místě ho podrobně nepopisuje. Jeho charakteristika žánru v podstatě spočívá ve vymezení vůči Luciliovi: chce psát v podobném duchu jako on, tj. o tom, co ho trápí, těší, popouzí, ale rozhodně chce zlepšit formu – uhladit a vypilovat jednotlivé verše. Neposuzuje, kdo je lepší autor, jen říká, že satira si zaslouží lepší styl a kompozici.⁶³⁹ S ohledem na vyjadřování svého předchůdce trvá na obecném právu kritizovat ostatní. Stejně jako u Lucilia se u Horatia představuje pestrá řada témat, z nichž některá přímo odkazují na inventora, různorodost forem, stylů i velké množství cílů, přesně tak, jak to požaduje charakter žánru.

Persius se žánrově vymezuje ve své první básni.⁶⁴⁰ Podobně jako Lucilius a Horatius hovoří v programové satíře o dobovém básnictví.⁶⁴¹ Z Persiova prologu, psaného choliambem, jednoznačně vyplývá jeho nechuť psát epiku, naopak chce psát po svém.⁶⁴² Odmítnutí vysoké poezie je věnován i začátek páté básně; Persius nechce psát tragickou⁶⁴³ či epickou poezii, jež by potřebovala „sto hrdel, aby mohla být vyřčena“.⁶⁴⁴ Naopak je pro něj podstatná běžná řeč a umírněnost: *Verba togae*

638 *Hor. sat.* 2, 1, 82nn. Překlad: „Je po právu souzen, kdo básně špatné by o někom složil! Nu budiž, kdo špatné. Však ten, kdo *dobře* složí a Caesar jak soudce ho pochválí? Kdo je čistý a napadne toho, kdo pohany hoden?“

639 Horatiův koncept se prosadil, což U. Scholz vidí jako jeden z důvodů pozdějšího zániku žánru: „Der Sieg des Horaz bedeutete freilich auch, daß die Geschichte der römischen *satira* – darin der Geschichte der römischen Liebeslegie vergleichbar – wegen den durch Horaz kanonisierten formalen und thematischen Beschränkung über kurz oder lang in einen Tod bringenden Leerlauf treiben mußte – daran konnten auch die Leistungen eines Persius und Juvenal nichts mehr ändern.“ (SCHOLZ 1986a, s. 365.)

640 Otázkou, zda je možné, aby první verš Persiových satír pocházel z Lucilia, se zabývají tito badatelé: HENS, DIETRICH. 1954. Ist das Luciliusfragment 9 (Marx) echt? *Philologus*, 98, s. 159–161. ZETZEL, J. E. G. 1977. Notes and Discussions. Lucilius, Lucretius, and Persius 1.1. *CPh*, 72, č. 1, s. 40–43.

641 *Pers.* 1, 13nn.; 1, 50nn.: *Scribimus inclusi, numeros ille, hic pede liber, / Grande aliquid, quod pulmo animae praelargus anhelet; / Scilicet haec populo pexus que toga que recenti / Et natalicia tandem cum sardoniche albus / Sede legnes celsa, liquido cum plasmate guttur / Mobile collueris, patranti fractus ocello [...] non hic est Ilias Atti / Ebria veratro? non si qua elegidia crudi / Dictarunt proceres? non quidquid denique lectis / Scribitur in citreis?* (Překlad: „Příseme zamčení, jedni veršem a bez rytmu druží, veledla, jež vysupí plíce jen bohaté na dech. Ovšem až obecnstvu to konečně – běloučký celý, ulízán, se sardonixem jak o rod-ném dni, v nové tóze, poddajné hrdlo si vykloktav napřed a vyladiv jemně – z vysoké židle přečteš, tu změkly oplzlým očkem [...] Není tam opilá čemerem černým *Ilias* Attiova a snad i přecpaným panstvem nadiktované elegičky a konečně všechno, co se načrtne na lůžku z citru?“)

642 *Pers. prologus* 1nn.: *Nec fonte labra prolui caballino, / Nec in bicipiti somniasse Parnasso / Memini, ut repente sic poeta prodirem. / Heliconiadas que pallidam que Pirenen / Illis remitto, quorum imagines lambunt / Hederae sequaces: ipse semipaganus / Ad sacra vatum carmen affero nostrum.* (Překlad: „Mně nepropláchl Koňský pramen úst, myslím, a na dvouhrbém Parnasu jsem sen neměl, že básník by se ze mne takto stal naráz; i bledničkovou Pírénu i Múz kopec těm druhým nechám, kolem jejichž bust břečtan se plazí; sám jsa venkovana půl, kladu k těm svátostinám pěvců vlastní zpěv navíc.“)

643 *Pers.* 1, 76nn.: *Est nunc Brisaei quem uenosus liber Acci, / sunt quos Pacuvius que et verrucosa moretur / Antiopa, aerumnis cor luctificabile fulta?* (Překlad: „Kdo by se dnes ještě obíral svaštělým svazkem Ak-ciovým či Pakuviem a zkostrbatělou *Antiopou*, jež na trudech utlala žalnému srdci?“)

644 *Pers.* 5, 1nn. zmiňuje osoby a místa spjatá s vysokým stylem básnictví. Jsou to Helikón, Thyestés

*sequeris iunctura callidus acri, / Ore teres modico, pallentes radere mores / Doctus et ingenio culpam defigere ludo.*⁶⁴⁵ Dalším typickým rysem satiry vyskytujícím se v první básni sbírky jsou povzdechy nad marností vlastního počínání, tedy psaní: *Quis leget haec? Mi n' tu istud ais? nemo hercule! Nemo?*⁶⁴⁶ Přesto nepopírá, že bude rád, když jeho básně oprávněně někdo pochválí.⁶⁴⁷ Jako své předchůdce Persius uvádí Lucilia a Horatia, čímž řadí sám sebe mezi autory satir.⁶⁴⁸ Následuje prohlášení, jak bude psát on.⁶⁴⁹ Cítí potřebu *Sive opus in mores, in luxum, in prandia regum / Dicere, res grandes nostro dat Musa poetae.*⁶⁵⁰ I Persius upozorňuje na to, že jeho verše nejsou líbivé, že pravda mnohdy není příjemná: *Sed quid opus teneras mordaci radere vero / auriculas? vide sis ne maiorum tibi forte / Limina frigescant; sonat hic de nare canina / Littera. Per me equidem sint omnia protinus alba; / Nil moror. Euge! omnes, omnes bene mirae eritis res. / Hoc iuvat? Hic, inquis, veto quisquam faxit oletum?*⁶⁵¹

a Prokné: *Vatibus hic mos est, centum sibi poscere voces, / Centum ora et linguas optare in carmina centum, / Fabula se moesto ponatur hianda tragoedo, / Vulnera seu Parthi ducentis ab inguine ferrum. / Quorsum haec? aut quantas robusti carminis offas / Ingeris, ut par sit centeno gutture niti? / Grande locuturi nebulas Helicone legunto, / Si quibus aut Procnos, aut si quibus olla Thyestae / Fervebit saepe insulso coenanda Glyconi.* (Překlad: „Básníci mají ten zvyk, že žádají o stovku hlasů, přejí si sterá ústa a jazyků sto pro své písně, ať už zbášňují báj, kterou vykřičí truchlivý tragéd, anebo Parthovy rány, jak vytasí od boku šavli. ‚K čemu tohle? Chceš mohutnou báseň v tak velikých soustech servírovat, že sto bude nutno si namáhat hrdel? Kdo chce vznešeně psát, ať oblaka na Helikónu sbírá, má-li mu vřít Proknin či Thyestův hrnec, z něhož by víckrát se naobědval ten protiva Glykón.“)

645 Pers. 5, 14nn. Překlad: „Civilních slov se držíš a umíš je spojovat rázně, s mírou a vkusně otvíráš ústa, i do zrůdných mravů dovedeš dloubnout a hříchů jak při hře dát patřičnou ránu.“

Pers. 5, 17nn.: *Hinc trahere quae dicas, mensas que relinque Mycenis / Cum capite et pedibus plebeia que prandia noris. / Non equidem hoc studeo, bullatis ut mihi nugis / Pagina turgescat, dare pondus idonea fumo.* (Překlad: „[...] Odtud si ber, co říkáš, a Mykénám přenech ty hody s lidskými hnáty a hlavou a drž se lidových jídel.‘ Věřu že není můj cíl, abych hloupostmi v smutečném rouše přecpával stránky, a tak tomu dýmu dodával váhy [...]“)

646 Pers. 1, 2. Překlad: „Kdo bude tohle číst?‘ To říkáš mně? Věřu nikdo. ‚Nikdo?‘“

647 Pers. 1, 45nn.: *Non ego, quum scribo, si forte quid aptius exit / Quando haec rara avis est si quid tamen aptius exit, / Laudari metuam, neque enim mihi cornea fibra est.* (Překlad: „Já, když píši a něco mi z toho pěkného vyjde – kdy? to je vzácný pták – ale je-li to opravdu pěkné, chvály se nebudu bát, vždyť nemám kostěné nervy.“)

648 Pers. 1, 114nn.: *Secuit Lucilius urbem / Te Lupe, te Muci, et genuinum fregit in illis; / Omne vafer vitium ridenti Flaccus amico / Tangit et admissus circum praecordia ludit, Callidus excusso populum suspendere naso.* (Překlad: „To Lucilius, ten zřezal Město, Mucia, Lupa a zuby si vylámal na nich; u druhu na každou nectnost si mákl podšitý Flakkus, rozesmál ho a vítán se s jeho osrdím bavit, věda, jak vyčistit nos a nad obecněstvem ho krčít.“)

649 Pers. 1, 119nn.: *Me n' muttire nefas? nec clam? nec cum scrobe, nusquam? / Hic tamen infodiam: vidi, vidi ipse, libelle: / Auriculas asini quis non habet? hoc ego opertum, / Hoc ridere meum, tam nil, nulla tibi Vendo / Iliade.* (Překlad: „Já ani muk. Ani tajně? Ba ani do jámy? Nikde? Však já to zakopu tady: já viděl, knížečko, viděl oslí uši – a kdo je nemá? A tuhleťu švandu, tajnústku svoji, to holé nic bych za žádnou nedal Iliadu.“)

650 Pers. 1, 67nn. Překlad: „Třeba-li napadat mravy či přepych či hostiny králů, veliké možnosti dává teď našemu básníku Múza.“

651 Pers. 1, 107nn. Překlad: „Nač ale kousavou pravdou ta ouška citlivá drásat? Pozor, prosím, ať

Také u Iuvenala lze nalézt v první básni jeho osobní program. Hned na začátku zdůrazňuje vazbu na Lucilia – chce psát jako on: *Cur tamen hoc potius libeat decurrere campo, / per quem magnus equos Auruncae flexit alumnus, / si vacat ac placidi rationem admittitis, edam.*⁶⁵² Potýká se ovšem se stejným problémem jako jeho předchůdci, neboť otevřená Luciliovská kritika nebyla možná: *dices hic forsitan unde / ingenium par materiae? unde illa priorum / scribendi quodcumque animo flagrante liberet / simplicitas? cuius non audeo dicere nomen?*⁶⁵³ Proto bude raději psát o těch, kteří mu již nemohou ublížit: *ense semel stricto quotiens Lucilius ardens / infremuit, rubet auditor cui frigida mens est / criminibus, tacita sudant praecordia culpa. / inde irae et lacrimae. te cum prius ergo voluta / haec animo ante tubas. galeatum sero duelli / paenitet. experiar quid concedatur in illos / quorum Flaminia tegitur cinis atque Latina.*⁶⁵⁴ Doba je podle něj příhodná k psaní satir: *difficile est saturam non scribere.*⁶⁵⁵ Hned ze začátku líčí soudobou literární situaci, která ho „týrá“.⁶⁵⁶ Vyjmenovává některé nešvary – zamýšlí se nad tím, zda psát o nich, či spíše o epice, přičemž odkazuje (podobně jako Persius) i na Horatia a zároveň se vymezuje vůči vysoké poezii: *haec ego non credam Venusina digna lucerna? / haec ego non agitem? sed quid magis? Heracleas / aut Diomedas aut mugitum labyrinthi / et mare percussum puero fabrum que volantem, / cum leno accipiat moechi bona, si capiendi / ius nullum uxori, doctus spectare lacunar, / doctus et ad calicem vigilantanti stertere naso.*⁶⁵⁷ Bude psát zkrátka o tom: *quicquid agunt*

prahy mocipánů snad k tobě neochladnou, těm vrř jako psovi se ozývá z nosu! Pro mne a za mne, ať všecko je na místě bílé; už mlčím; všichni jste prima a všechněm zdar; jste hotový zázrak; stačí? Říkáš, že tady se nesmí neřádstvo dělat.“

652 Iuv. 1, 19nn. Překlad: „Proč se mi zlíbilo ovšem se vydati na onu dráhu, po níž řídil svůj vůz sám veliký aurunský rodák, povím vám, chcete-li slyšet a vlídně mé důvody přijmout.“

653 Iuv. 1, 150nn. Překlad: „Postačí na to mé síly? Mám volnost, již mívali staří, psátí podle své chuti, jak zachce se vzbouřené mysli? Koho pak jmenovat nechci [...]“

654 Iuv. 1, 165nn. Překlad: „Když však Lucilius, pln hněvu, jak s taseným mečem vyrazí, posluchač zrudne, ježž špatně svědomí mrazí, pot mu vyrazí uvnitř, kde tajné hříchy ho hnětou. Z toho je hněv jen a slzy. I uvažuji v mysli své o tom, dříve než polnice zazní. Je pozdě už litovat boje, jakmile nasadíš přílbu! – Chci zkusit, co o těch lze říci, kteří při cestách Flaminiové a Latínské tlejí.“

655 Iuv. 1, 30. Překlad: „Nelze přec satiru nepsat!“

656 Iuv. 1, 1nn.: *Semper ego auditor tantum? numquam ne reponam / vexatus totiens rauci Theseide Cordi? / impune ergo mihi recitaverit ille togatas, / hic elegos? impune diem consumpserit ingens / Telephus aut summi plena iam margine libri / scriptus et in tergo necdum finitus Orestes? / nota magis nulli domus est sua quam mihi lucus / Martis et Aeoliis vicinum rupibus antrum / Vulcani; quid agant venti, quas torqueat umbras / Aeacus, unde alius furtivae devehat aurum / pelliculae, quantas iaculetur Monychus ornos, / Frontonis platani convulsaque marmora clamant / semper et assiduo ruptae lectore columnae.* (Překlad: „Stále jen naslouchat budu? A ať jsem byl tisíckrát ztýrán Cordovým chraplavým hlasem, když *Théséidu* mně četl, nikdy se nepomstím za to? Tak bude mě beztréstně pořád přednášet jeden své veselohry a druhý své básně? Beztréstně zmarní můj čas hned rozvleklý *Télefos*, hned zas *Orestés* hustě psaný a po obou stranách a přece neukončený ještě? Ba dům svůj nikdo tak dobře nezná, jak já znám háj *Martův* a jeskyni *Vulkánovu* poblíž skal *Aiolových*! A věčným recitováním v sloupoví *Frontonově* i *mramor* i *stromy* se třesou, pukají sloupy a ozvěna řve, jak bojují větry, odkud kdo ukradl zlaté rouno, jak některé stíny přísně *Aiakos* soudí, jak ohromné *Mónychos* metá habry [...]“)

657 Iuv. 1, 51nn. Překlad: „Jak nemám si na vše to posvítit lampou venusíjskou? A do toho práskat?“

*homines, votum, timor, ira, voluptas, / gaudia, discursus, nostri farrago libelli,*⁶⁵⁸ protože nelze nereagovat na nastalou společenskou situaci.⁶⁵⁹ *Tanto maiores humana negotia ludi.*⁶⁶⁰

Všichni autoři satir jednotně mluví o tom, že se nemohou věnovat epice či jiné vznešené literatuře,⁶⁶¹ protože nejsou hodni psát takovou poezii, neboť na to nemají dostatek talentu. Přesto tyto literární formy či jejich autory kritizují nebo parodují.⁶⁶² Raději tedy budou skládat verše o nešvarech své doby, o vlastních niterných pocitech, o svých radostech a strastech, o tom, co jim do cesty nachystá osud. Všichni se včleňují do literární tradice odkazem na Lucilia (u Persia a Iuvenala ještě na druhého v pořadí – Horatia). Z jejich narážek vyplývá, že nejvíce si na Luciliově díle, a hlavně na jeho osobnosti, cení otevřeně kritiky, kterou ovšem nemohou sami použít; pokusí se tedy o kritiku v nějaké jiné formě – umírněnou, skrytou, obecnou nebo své útoky zacílí na smyšlené či zemřelé osoby. Lucilius je především *ardens*,⁶⁶³ který má svobodu projevu (*libertas*).⁶⁶⁴ Nehodlají se nicméně svého práva vzdát, a kdyby se jim ho někdo snažil upřít, také ho napadnou.

V programových básních všech kanonických autorů se tedy vyskytují tyto tři prvky: odmítnutí skládat vznešenou poezii; přihlášení k otevřené Luciliově kritice a záměr psát o všedních, obyčejných věcech.

Či spíše mám líčit Herkulův život, či Diomédu, či labyrint s bykem, osud chlapce, jenž do moře spadl, a otčův let vzduchem, zatímco kuplířský manžel, když nedědí žena, sám shrábne majetek záletníkův jen za to, že dovedl vždycky včas se dívat k stropu a u číše naoko chrápat?“

658 Iuv. 1, 85nn. Překlad: „Všechno, co dělají lidé, jich přání, strachy a hněvy, rozkoše, radosti, sháňky, je náplní knížeky naší.“

659 Iuv. 1, 30nn.: *nam quis iniquae / tam patiens urbis, tam ferreus, ut teneat se, / causicidici nova cum veniat lectica Mathonis / plena ipso, post hunc magni delator amici / et cito rapturus de nobilitate comesa / quod superest, quem Massa timet, quem munere / palpat Carus et a trepido Thymele summissa Latino.* (Překlad: „Být lhostejný k bezprávím města, srdce mít zatvrzelé a dívat se s klidem, jak nesou obhájce Mathona naproti tobě v svých nosítkách nových rozvaleného, jak za ním jde udavač mocného druhu, který zahubí brzy i poslední z prořidlé šlechty, před nímž Massa se chvěje, jež Carus chlácholí dary, Latinus v strachu zas Thymelou svou, již posílá tajně?“)

660 Iuv. 14, 264. Překlad: „Sledovat pachtění lidské je divadlo daleko lepší.“

661 Částečně se také vymezují vůči tragédií.

662 Např. Iuv. 4, 34nn. epicky zpracoval příběh o rybě z Domitianovy doby: *incipit, Calliope – licet et considerare: non est / cantandum, res uera agitur: narrate, puellae / Pierides; prosit mihi vos dixisse puellas.* (Překlad: „Kalliopé, rač začít! I sednout lze. Věc není k zpěvu určena – je to jen skutečný příběh. Jej vyličte, dívky píerské! Tak jsem vás nazval – a za to mně věnujte přízeň!“)

663 Iuv. 1, 165nn.: *ense semel stricto quotiens Lucilius ardens / infremuit, rubet auditor cui frigida mens est / criminibus, tacita sudant praecordia culpa.* (Překlad: „Když však Lucilius, pln hněvu, jak s taseným mečem vyrazí, posluchač zrudne, jež špatné svědomí mrazí, pot mu vyrazí uvnitř, kde tajně hříchy ho hnětou.“) Hněv popohání i samotného Iuvenala: Iuv. 1, 45: *quid referam quanta siccum iecur ardeat ira.* (Překlad: „Je zbytečné říkat, jak v útrokách zprahlých hněv hárá.“)

664 Quint. *inst.* 10, 1, 94: *Nam et eruditio in eo mira et libertas atque inde acerbitas et abunde salis.* (Překlad: „Je v něm obdivuhodné vzdělání, svobodomyšlnost a z toho vyplývající trpkost a sžíravý vtíp.“)

5.3.3 Zaměření na společnost

Satira je žánr, jenž vzniká ve společnosti, kterou je ovlivněn, ba dokonce formován, a zároveň ji ovlivňuje. Je spjat s prostředím, ve kterém autor žije, tvoří a jež chce svými díly změnit či donutit k zamyšlení. Objevuje se tedy především ve vyhrocených dobách.⁶⁶⁵ U. Scholz se domnívá, že satira jako *carmen maledicum et ad carpenda hominum vitia compositum* měla pomoci vysvětlit společenské poměry doby.⁶⁶⁶ Je nicméně důležité si uvědomit, že obraz římského života, který satira zprostředkovává, není zcela reálným zpracováním dobové skutečnosti, ale uměleckou tvorbou, jež reaguje na určité fenomény doby, které vykresluje tak, aby na čtenáře či posluchače co nejvíce zapůsobila.⁶⁶⁷

Různorodost satiry je dána osobností autora i společností, v níž žije a na kterou ve svých básních reaguje. Se společností souvisí také (stále přítomné) používání „obyčejného“ jazyka a výrazů z hovorové řeči. Je to dáno tím, že autor chce oslovit co nejširší publikum a také mluvit o „normálních“ věcech každodenního života. Je ovšem těžké říci, jak moc literární žánr určený vyšším vrstvám ovlivňoval širokou veřejnost. W. Krenkel se domnívá, že vztah mezi satirou a společností nebyl v antice zřejmě tak úzký a intenzivní jako v moderní době.⁶⁶⁸ Také S. Braundová zdůrazňuje, že tento produkt byl určen vyšším vrstvám bohatých Římanů vzdělaným v rétorice a epice, které uměly ocenit autorovo literární úsilí a narážky v jeho díle.⁶⁶⁹

Ke společnosti se autor staví většinou kriticky, což často vzbuzuje smích nebo působí jako moralizování. W. Krenkel se domnívá, „daß hier nichts mehr vom Willen zur Besserung und Erziehung eines Einzelnen zu gewahren ist oder davon, die Gesellschaft auf ein Übel nur deshalb aufmerksam zu machen, damit sie ihm aus dem Weg gehen kann: Das ist Invektive. Pamphlet, *carmen maledicum*; Ausfluß der kampfzerwühlten Jahre des Bürgerkrieges, ohne Sicherheit für Leben und

665 KRENKEL 1990, s. XV: „jede Epoche sozialer Umschichtungen, der Nährboden für Satirisches, satira, Pasquill und Invektive, war aber zugleich bei dem ständigen Wechsel der Machtverhältnisse mit grossem Risiko verbunden.“

„Její [satiry] intenzita vzrůstá v obdobích krizí a zásadních společenských změn.“ (MOCNÁ, DAGMAR – PETERKA, JOSEF A KOL. 2004. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, s. 613.) Podobně PETRŮ 2000, s. 51.

„Auch die Krisenzeiten im Leben der Völker und Staaten sind Blütezeiten der satirischen Dichtung, und die Dichter solcher Epochen, deren Absicht nur z. T. der Bekämpfung der Alten gewidmet ist, werden für die Klassiker der Satire gehalten und als solche berühmt.“ (TSCHIZIEWSKIJ, DIMITRI. 1976. *Satire und Groteske*. In PREISENDANZ, WOLFGANG – WARNING, RAINER [eds.]. *Das Komische*. München: Wilhelm Fink Verlag, s. 273.)

666 SCHOLZ 2000, s. 217.

667 Kniha, již editovala S. Braundová, ilustruje tuto skutečnost pěti esejí, které jsou zaměřeny na římské přátelství (*amicitia*), satirický obraz venkova, zobrazování práva a zákonů, jídlo jako prostředek morálky a ideologie a zkoumání rétorických a genderových rolí. (BRAUND 1989.)

668 KRENKEL 1966, s. 474.

669 Tato myšlenka prostupuje celou její prací: BRAUND 1996.

Gut, turbulent, chaotisch, imständigen Wechsel der Machtgruppierungen traditionelle Werte zerstörend: Ausfluß einer Gesellschaft im Stadium der Auflösung einer *libertas* des Hemmungs- und Schrankenlosen“.⁶⁷⁰ „[...] unmittelbares, aktives Verhältnis zur Wirklichkeit, die Kraft und den Mut, ihre tiefe Unzufriedenheit mit Unzulänglichem, Bestehenden wie auch immer zu artikulieren“ pokládá za rys společný všem satirikům.⁶⁷¹ N. Rudd vidí satiru jako trojúhelník, jenž má tři hroty: útok, zábavu a kázání, přičemž posledně jmenovaný hrot pokládá za nejméně důležitý, neboť satiru nepovažuje za báseň, která se pohybuje na pomezí mezi zábavou a kázáním, nebo mezi útokem a kázáním.⁶⁷² F. Serpa naopak uvádí, že satira je ve své podstatě kritická, rozjímavá nebo rozčilená a svou objektivní existenci zakládá na třech způsobech uvažování, jež jsou úzce spojeny s realitou a dobovou kulturou.⁶⁷³ Se změnou společenské situace žánr římské satiry upadá.⁶⁷⁴

Dějště satir nebývá nijak přesně specifikováno. Jsou známy básně o cestě Lucilia a Horatia,⁶⁷⁵ avšak většina dalších satir se odehrává v prostředí, které je všem básníkům důvěrně známé. Můžeme předpokládat, že tímto prostorem byl samotný Řím. Nejobsáhleji líčí hlavní město třetí Iuvenalova satira, v níž vyplouvají na povrch stinné stránky života ve velkoměstě;⁶⁷⁶ člověka ohrožují požáry a borcení domů, veřejné recitace básníků.⁶⁷⁷ Řím je popisován jako místo, kde se nedá žít čestně,⁶⁷⁸ žijí tam ti (Catulus a Artorius), kteří umějí proměnit černé v bílé.⁶⁷⁹ Lže

670 KRENKEL 1966, s. 476.

671 KRENKEL 1990, s. XXVIII.

672 RUDD 1986, s. 1.

673 V satirě se degraduje společnost a falšuje stav lidstva; přítomnost je označována za špatnou; vzniká dojem iluze, která vyúsťuje téměř v utopii. (SERPA, FRANCO. 1981. La „figura“ della satira /ipotesi per una teoria generale della satira latina/. In *Literature comparate. Problemi e metodo. Studi in onore di Ettore Paratore*. Volume Primo. Bologna: Pàtron Editore, s. 320.)

674 KRENKEL 1966, s. 477.

675 Horatiova báseň 1, 5 líčí jeho cestu s přáteli do Brundisia, přičemž, do té míry, do jaké to lze posoudit, se v líčení některých scén podobá popisu Luciliovy cesty na Sicílii. Jedná se o souboj, čekání na milostný zážitek s dívkou, která nakonec nepřišla, či popis města, jež se nedá vyjádřit veršem.

676 Srov. Hor. *sat.* 2, 6 – sabinský statek, Iuv. 3 – přítel, který se chce usadit v Kúmách, a Iuv. 3, 220 – líčení ideálního domku.

677 Iuv. 3, 6nn.: *Nam quid tam miserum, tam solum vidimus, ut non / deterius credas horrere incendia, lapsus / tectorum assiduus ac mille pericula saevae / urbis et Augusto recitantes mense poetas?* (Překlad: „Není nikde tak zle, tak pusto, že proto bys nechtěl raději tam v klidu si žít, než bát se zde požárů nebo věčného borcení domů a tisíce úkladů jiných v záludném městě a básníků davu, jenž přednáší v srpnu!“)

678 Iuv. 3, 21nn.: *hic tunc Umbricius ‚quando artibus‘ inquit ‚honestis / nullus in urbe locus, nulla emolumenta laborum.‘* (Překlad: „Umbricius pak spustil: Je v Římě teď nemožnou věcí žít se čestně a nekyné zisk už z poctivé práce.“)

679 Iuv. 3, 29nn.: *vivant Artorius istic / et Catulus, maneant qui nigrum in candida vertunt, / quis facile est aedes conducere, flumina, portus, / siccandam eluviem, portandum ad busta cadaver, / et praebere caput domina venale sub hasta.* (Překlad: „Ať tady si Catulus žije s Artoriem, ať zůstanou ti, kdo dovedou černé proměnit v bílé, kdo ochotně najmou buď stavbu neb řeku, přístav, čištění stok i k hranici dopravu mrtvol, hotoví všanc dát i sebe, když chystá se veřejná dražba.“)

se tu,⁶⁸⁰ vládne zde přepych a za vše se platí.⁶⁸¹ Člověka ohrožuje nedostatek spánku,⁶⁸² může být zasažen vyhozeným hrncem,⁶⁸³ napaden rváči,⁶⁸⁴ lupiči.⁶⁸⁵ Persius mluví o Římě jako o davu, kterému není radno důvěřovat.⁶⁸⁶ Také u Horatia není město líčeno v příznivém světle: panuje tu shon,⁶⁸⁷ každý něco chce,⁶⁸⁸ závidí mu (mluvčímu v satíře, potažmo Horatiovi) jeho přátelství s Maecenatem.⁶⁸⁹ Do protikladu klade venkov,⁶⁹⁰ avšak na druhou stranu *ergo ubi me in montis et in arcem ex urbe removi, / quid prius illustrem satiris Musa que pedestri?*⁶⁹¹

680 Iuv. 3, 41: *Quid Romae faciam? mentiri nescio.* (Překlad: „Co bych si v Římě jen počal? Lhát neznám.“)

681 Iuv. 3, 180nn.; 188nn.: *hic ultra vires habitus nitior; hic aliquid plus / quam satis est interdum aliena sumitur arca. / commune id vitium est: hic vivimus ambitiosa / paupertate omnes. quid te moror? omnia Romae / cum pretio [...] praestare tributa clientes / cogimur et cultis augere peculia servis.* (Překlad: „V Římě však rozbujel šílený přepych, zde sáhne se leckdy víc, než si skutečná potřeba žádá, i do cizí kapsy. To už je choroba doby: zde žijeme opravdu všichni v náročné chudobě. Zkrátka: tu v Římě všechno se platí [...] My chráněnci chudí, musíme úplatky dávat a na jmění otrokům střádat!“)

682 Iuv. 3, 232nn.: *Plurimus hic aeger moritur vigilando; sed ipsum / languorem peperit cibus imperfectus et haerens / ardenti stomacho. nam quae meritoria somnum / admittunt? magnis opibus dormitur in urbe.* (Překlad: „Mnozí se rozstůňou v Římě i zemřou, že nemohou spát; malátnost arci je z jídla, jež nestrávíš, takže tě tlačí v žaludku, který jen pálí. Což v nějakých činžovních bytech můžeš zamhouřit oko? I spánek v městě je drahý!“)

683 Iuv. 3, 268nn.: *Respice nunc alia ac diversa pericula noctis, / quod spatium tectis sublimibus unde cerebrum / testa ferit, quoties rimosa et curta fenestris / vasa cadunt, quanto percussum pondere signent / et laedant silicem.* (Překlad: „Různé nástrahy jiné teď uvaž, jež skrývá tma noční: do jaké výše se zdvihají domy, z nichž na hlavu ráda dopadne taška, jak často i hrnce, již děravé, prasklé, z oken najednou slétnou, jak zůstanou v kamenné dlažbě výmluvné stopy jich tíže!“)

684 Iuv. 3, 278nn.; 3, 281nn.: *ebrius ac petulans, qui nullum forte cecidit, / dat poenas [...] ergo non aliter poterit dormire. quibusdam / somnum rixa facit.* (Překlad: „Rmoutí se opilý hejsek, když nemohl nikoho ztlouci [...] Vždyť některým lidem jen rvačka přináší klidný spánek.“)

685 Iuv. 3, 302nn.: *Nec tamen haec tantum metuas; nam qui spoliat te / non derit clausis domibus postquam omnis ubique / fixa catenatae siluit compago tabernae.* (Překlad: „Příčin k strachu je dost – ne tahle jediná! Často lupič ti sebere všechno, jen domy se zavřou a všude тихо se rozprostře v krámech, jež závoxy uzavřou pevně.“)

686 Pers. 1, 5nn.: *non, si quid turbida Roma / Eleuet, accedas examen ve improbum in illa / Castiges trutina nec te quaesiveris extra.* (Překlad: „Když do nebes vychválí něco zmatený Řím, jen zůstávej stranou a na jejich vahách nerovnej jazyček vratký a nehledej sebe než v sobě.“)

687 Hor. sat. 2, 6, 29nn.: *Quid tibi vis, insane, et quas res improbus urges / iratis pedibus? tu pulses omne quod obstat, / ad Maecenatem memori si mente recurra?* (Překlad: „Blázně, co chceš? Co děláš? Tak dotírá nějaký hrubec, zlostně mi spílá: ‚Smíš do všeho vrážet, co stojí ti v cestě, běžíš-li k Maecenatovi a myslíš-li stále jen na něj?‘“)

688 Hor. sat. 2, 6, 34nn.: *Ante secundam / Roscius orabat sibi adesses ad Puteal cras. / de re communi scribae magna atque nova te / orabant hodie meminisses, Quinte, reverti.* (Překlad: „Hle, Roscius prosí, máš zítra před osmou u soudu být a hájit ho. Písaři, Quinte, prosí tě, abys dnes se dostavit neopomenul. O věc společnou jde, tak vážnou a novou.“)

689 Hor. sat. 2, 6, 38nn.: *imprimat his cura Maecenas signa tabellis. / dixeris, experiar: / si vis, potes addit et instat.* (Překlad: „A třetí: ‚Zaříd, ať Maecenas vtiskne sem na tyto listiny pečeť!‘“)

690 Ilustruje to bajkou o venkovské a městské myši. (Hor. sat. 2, 6, 79nn.)

691 Hor. sat. 2, 6, 16nn. Překlad: „Když tedy do svého hradu a do hor jsem unikl z města, co mám svou satírou dřív a nevzletnou Múzou zde slavit?“

5.3.3.1 Kritika

Hlavní rys satiry, který je součástí žánru v celé jeho historii, představuje adresná kritika, kterou do satiry zavedl Lucilius. Všichni satirici používají ve svých dílech kritiku. Její intenzita a nasměrování se u každého básníka liší, odlišná může být i v každé jedné konkrétní básni téhož autora, ale zůstává pravděpodobně nejzřejmějším společným poutem mezi básníkem a jeho nástupci satiriky,⁶⁹² potažmo zůstává jednou z hlavních charakteristik satiry do dnešní doby.

Kritika v satirě očekává od čtenáře nějakou reakci, příjemci se vůči ní musejí vymezit. Domnívám se, že je zároveň jakýmsi „lákadlem“, každý se ve svém životě s kritikou setkává a vždy je lepší se vůči ní vymezovat než být jejím objektem. Vzhledem k tomu, že žánr vychází ze společenského a kulturního prostředí dané doby, zakládá se na osobních pocitech „satirické persony“,⁶⁹³ kterou vytvořil autor, kritika však může směřovat i na ni. Útoky jsou obecně vedeny na jednotlivce či skupiny, které se nějakým způsobem odlišují.⁶⁹⁴

Právě kritika (resp. invektiva) se stala konstitučním rysem římské satiry, alespoň zpočátku. Díky takto zformované satirě složené v charakteristickém metru začalo být Luciliovo dílo rozpoznáváno jako něco, co je v literárním prostředí nové.

Nejen v Luciliových satirách se lze setkat s adresnou kritikou: některá jména jsou však smyšlená nebo obecná, u Iuvenala se vyskytují útoky na již zemřelé známé osoby. Na pomyslném pranýři se octne krasavec Barrus,⁶⁹⁵ zloděj Voranus a změkčilý Pediatius,⁶⁹⁶ Tigellius plný rozporů,⁶⁹⁷ lakomec Ummidius,⁶⁹⁸ příživník

692 Jak již bylo řečeno výše (kapitola 5.3.2.1 Programové básně, titul) Horatius, Persius i Iuvenalis se bez výjimky odvolávají na Lucilia a jeho kritický způsob vyjadřování.

693 Výstižné shrnutí týkající se „persony“ včetně základních prací uvádí M. Plazaová. (PLAZA 2006, s. 22–23.)

Na základě „persony“ upozorňuje S. Braundová na podobnost satiry s dramatem. (BRAUND 1992, s. 2.) Tuto tezi autorka rozvíjí ve své další knize *The Roman Satirists and their Masks*, v níž představuje satiru jako divadelní představení, jehož autoři promlouvají k posluchačům prostřednictvím „masek“, osob (*personae*), jež nejsou totožné s autory a které dělí podle jejich rozpoložení a vztahu k publiku na tři typy: rozněvaný, uštěpačný a usmívající se satirik.

694 S. Braundová k tomu dodává, že „attacks on such groups tend to create solidarity between the active and passive participants in the performance of satire, that is, between the voice and his (assumed) audience [...]“, ovšem není to tak jednoduché, neboť „sometimes the object of attack is the addressee within the poem, sometimes it is the audience listening to the performance of the satire and sometimes it is even the voice himself who is the victim“. (BRAUND 1996, s. 52.)

695 Hor. *sat.* 1, 6, 30nn.: *ut siquī aegrotet quo morbo Barrus, haberi / et cupiat formosus, eat quacumque, puellis / inicit curam quaerendi singula, quali / sit facie, sura, quali pede, dente, capillo*. (Překlad: „Tak jako když někdo stěně jak Barrus a chorobně touží mít slávu krasavce, na každém kroku pak zvědavost u dívek budí, aby zkoumaly přesně, jak vypadá, jaké má nohy, jaké má zuby a vlasy [...]“)

696 Hor. *sat.* 1, 8, 37nn.: *mentior at siquid, merdis caput inquinat albis / corvorum atque in me veniat mictum atque cacatum / Iulius et fragilis Pediatia furque Voranus*. (Překlad: „Lžu-li jen trochu, ať hlavu mi havrani bílým svým trusem znečišťují a na mne ať přichází čurat i kakat Iulius, Voranus zloděj a vyžilý Pediatius.“)

Volanerius,⁶⁹⁹ slaboch, lenoch a žrout Mulvius,⁷⁰⁰ smilník Damasippos,⁷⁰¹ míšenec Persius a jeho protivník Regus Rupilius, jejichž rozepře končí vtipnou pointou,⁷⁰² tlučhuba Vagellius,⁷⁰³ poživačník Crispinus,⁷⁰⁴ chlípník Rubrius,⁷⁰⁵ labužník

697 Hor. sat. 1, 3, 9nn.: *nil aequale homini fui tilli: saepe velut qui / currebat fugiens hostem, persaepe velut qui / Iunonis sacra ferret; habebat saepe ducentos, / saepe decem servos; modo reges atque tetrarchas, / omnia magna loquens, modo, sit mihi mensa tripes et / concha salis puri et toga, quae defendere frigus / quamvis crassa queat.* 'deciens centena dedisses / huic parco, paucis contento, quinque diebus / nil erat in loculis; noctes vigilabat ad ipsum / mane, diem totum stertebat; nil fuit unquam / sic inpar sibi.' (Překlad: „Za mák stálosti neměl ten člověk: vždyť běhával často, jako by před nepřítelem kams prchal, a často zas kráčel, jak by nes posvátné nádoby Iunony, často měl dvě stě otroků, často jen deset, hned o králích, tetrarchách, o všem vznešeném mluvil, hned přál si: ‚Ach kéž mám třínohý stolec, nádobku čisté soli a oděv jakkoli hrubý, aby mě před mrazem chránil!‘ A kdybys i milión dal snad tomuto šetrnému a s málem jen spokojenému člověku, po pěti dnech nic v pokladně nezbylo. V noci do rána bděl, pak celý den chrápal. Doposud nežil nikdy tak rozporů plný.“) V tomto případě se opět jedná o chování dovedené do extrémů.

698 Hor. sat. 1, 1, 95nn.: *Ummidius quidam; non longa est fabula: dives / ut metiretur nummos, ita sordidus, ut se / non umquam servo melius vestiret, ad usque / supremum tempus, ne se penuria victus / opprimeret, metuebat.* (Překlad: „Jako ten Ummidius. Je krátká ta historka: byl to boháč, že peníze měřil jak zrní, však takový špína, že se nešatil lépe než otrok a do konce svého života zakoušel strach, aby nezemřel utrápen hladem.“)

699 Hor. sat. 2, 7, 15nn.: *scurra Volanerius, postquam illi iusta cheragra / contudit articulos, qui pro se tollet atque / mitteret in phimum talos, mercede diurna / conductum pavit.* (Překlad: „Příživník Volanerius, když dna mu zkroutila prsty u ruky, čehož byl hoden, si za mzdu najal a živil muže, jenž kostky mu sbíral a za něho v nádobku házel.“)

700 Hor. sat. 2, 7, 37nn.: *‚etenim fateor me‘ dixerit ille / ‚duci ventre levem, nasum nidore supinor, / imbecillus, iners, si quid vis, adde, popino‘.* (Překlad: „Já přiznám se,‘ Mulvius praví, ‚nicotný jsem, vždy žaludku poslušný, nos se mi zdvihá vůni jídel, jsem slaboch, jsem lenoch, a chceš-li, žrout jsem.“)

701 Hor. sat. 2, 3, 324nn.: *‚teneas, Damasippe, tuis te.‘ / ‚mille puellarum, puerorum mille furoros.‘* (Překlad: „Ach hleď si už, Damasippe, jen svého! Po spouště dívek jak třeštíš a stejně tak po spouště chlapců!“)

702 Celá Horatiova sedmá satira z první knihy promlouvá o sporu mezi těmito dvěma muži, přičemž končí pointou – podobně jako si Lucilium hraje s dvojím významem slova *Lupus* (označujícím Luciliova protivníka a zároveň rybu – mořského okouna), využívá Horatius podobnosti mezi jménem *Regus* a označením krále – *rex*: Hor. sat. 1, 7, 31nn.: *At Graecus, postquam est Italo perfusus aceto, / Persius exclamat, per magnos, Brute, deos te / oro, qui reges consueris tollere, cur non / hunc Regem iugulas? operum hoc, mihi crede, tuorum est.* (Překlad: „Řek Persius, řádně již zkpopen octem italských slov, vzkřik mohutným hlasem: ‚Ó Brute, při mocných bozích tě prosím, když ve vašem rodě je zvykem odstraňování králů, proč neskoliš tohoto krále? Tahleta povinnost patří k tvým předním úkolům, věř mi!“)

703 Iuv. 16, 23nn.: *dignum erit ergo / declamatoris mulino corde Vagelli.* (Překlad: „A jednal bys věru hloupě jak Vagellius, ten tlučhuba, hotový mezek [...].“)

Iuv. 13, 118nn.: *ut video, nullum discrimen habendum est / effigies inter vestras statuam que Vagelli.* (Překlad: „Je zbytečné, myslím si, lišit Vagelliovu sochu a vaši a rozdíl v nich vidět!“) Autor tedy nečiní rozdíl mezi sochami božstev a řečníka; je možná lepší modlit se k mocnému muži než k bohům.

704 Celý začátek Iuvenalovy čtvrté básně je věnován tomuto zhýralci, pro příklad uvádím jen pár veršů: Iuv. 4, 1nn.: *Ecce iterum Crispinus! et est mihi saepe vocandus / ad partes, monstrum nulla virtute redemptum / a vitiis, aegrae sola que libidine fortes / deliciae, viduas tantum aspernatur adulter.* (Překlad: „Ejhle Crispinus opět / a na scénu častěji přijde/, ostudný zjev, jehož mrzkost ni jedinou předností nelze vyvážit, zhýralec sešlý, jenž vyniká vilností pouhou, záletník nevybíravý – jen vdovy proň ztratily půvab!“)

Iuv. 4, 108nn.: *et matutino sudans Crispinus amomo / quantum vix redolent duo funera.* (Překlad: „Crispinus, který už zrána čpěl mastmi, že sotva tak páchne ze dvou mrtvol jak z něho [...].“)

Montanus,⁷⁰⁶ voják Fuscus,⁷⁰⁷ vychytralec Veiento a udavač Catullus,⁷⁰⁸ prostopášník Natta,⁷⁰⁹ boháč Vetidius,⁷¹⁰ císařové Nero⁷¹¹ a Domitianus,⁷¹² zvrácený boháč Hister,⁷¹³ Gracchus, který si vzal za ženu trubače,⁷¹⁴ Virro, jenž je v páté satíře líčen jako

Objevuje se i na začátku první básně: Iuv. 1, 26nn.: *cum pars Niliacae plebis, cum verna Canopi / Crispinus Tyrias umero revocante lacernas*. (Překlad: „Když i kanópský otrok a příslušník egyptské chátry Crispinus nachový pláští si posouvá na vlastních bedrech [...]“)

705 Iuv. 4, 104nn.: *nec melior vultu quamvis ignobilis ibat / Rubrius, offensae veteris reus atque tacendae, / et tamen improbiur saturam scribente cinaedo*. (Překlad: „Za nimi Rubrius spěchal, sic z prostšího rodu, leč stejně pobledlý v tváři: vždyť úhona stará a nepěkná lpěla na něm. Byl horší než chlípník, jenž satiry skládá!“)

706 Iuv. 4, 107: *Montani quoque venter adest abdomine tardus*. (Překlad: „Přišel též Montanus tlustý, jenž s břichem svým těžce se loudal.“)

707 Iuv. 4, 111nn.: *et qui vulturibus servabat viscera Dacis / Fuscus, marmorea meditatus proelia villa*. (Překlad: „Další byl Fuscus, jenž vykrmil sebe jen pro dácké supy; ve vile z mramoru bydlil a spřádal tu bitevní plány.“)

708 Iuv. 4, 113nn.: *et cum mortifero prudens Veiento Catullo, / qui nunquam visae flagrabat amore puellae, / grande et conspicuum nostro quoque tempore monstrum, / caecus adulator dirus que a ponte satelles, / dignus Aricinos qui mendicaret ad axes / blanda que deuexae iactaret basia raedae*. (Překlad: „Zchytralý Veiento přišel a s ním Catullus, úkladů strůjce: nikdy on neviděl dívku, již miloval, tělesným zrakem. Celkem i z našich dob byl zjev to odporně vzácný, pochlebník slepý a nohsled hnusný jak žebrák, jenž vozy sleduje v Aricii a dotěrně almužny žádá, dřív než se rozjedou s kopce – pak posílá polibky díků.“)

709 Pers. 3, 31: *Non pudet ad morem discincti vivere Nattae?* (Překlad: „Není ti stydno si žít jak nějaký zhýralý Natta.“)

Jméno Natta se vyskytuje v souvislosti s lakotou u Horatia. Hor. sat. 1, 6, 123nn.: *me tacitum iuvet unguor olivo, / non quo fraudatis immundus Natta lucernis*. (Překlad: „Pak olejem dávám se natřít, ale ne tím, jež špinavý Natta prý ukrádá lampám.“)

710 Pers. 4, 25nn.: *Quaesieris: Nosti n' Vettidi praedia? Cuius? / Dives arat Curibus quantum non milvus obrerat. / Hunc ais, hunc dis iratis genio que sinistro, / Qui, quandoque iugum pertusa ad compita figit, / Seriolae veterem metuens devadere limum / Ingemit: hoc bene sit! tunicatum cum sale mordens / Caepe, et farratam pueris plaudentibus ollam / Pannosam facem morientis sorbet aceti?* (Překlad: „Zeptáš se: ‚Víš, co Vettidius má polnosti?‘ Kdože? ‚Boháč, co v Sabinsku orá, že neobletí to jestřáb.‘ Myslíš ten, co má génia vlevo a bohům je pro zlost? Ten, co kdykoli jho má zavěsit na otlučenou kapličku, starou smolu se z láhve seškrábnout bojí, vzdychne ‚Na moje zdraví‘ – a solenou cibuli v slupkách žvýkáje, zatímco čeledi si mlaská nad hrncem kaše, zoctovatělé víno a šlemy a sedlinu srká?“)

711 Iuv. 8, 211nn.: *Libera si dentur populo suffragia, quis tam / perditus ut dubitet Senecam praeferre Neroni? / cuius supplicio non debuit una parari / simia nec serpens unus nec culleus unus*. (Překlad: „Kdyby lid právo měl hlasovat volně, jen blázen by váhal Senekovi dát přednost a Nerona ponechat stranou, pro něhož bylo by málo, když trest by se hledal, jen jednu opici chystat a jednoho hada a jediný pytel!“)

712 Není označen jmenovitě, ale z narážek jasně vyplývá, o koho se jedná. Iuv. 2, 29nn.: *qualis erat nuper tragico pollutus adulter / concubitu, qui tunc leges revocabat amaras / omnibus atque ipsis Veneri Marti que timendas, / cum tot abortivis fecundam Iulia vulvam / solveret et patruo similes effunderet offas*. (Překlad: „Příklad z nedávné doby: sám svůdce tragicky vinný troufal si zákony křisit tak málo příjemné chuti – mohly by nahnati strachu i božské Venuši s Martem! –, přitom však Julii prostředky cpal, když s útězkem byla, plod jí z života vyhnal, jenž podobou zradil by strýce.“)

713 Iuv. 2, 58nn.: *notum est cur solo tabulas impleverit Hister / liberto, dederit vivus cur multa puellae: / dives erit magno quae dormit tertia lecto. / tu nube atque tace: donant arcana cylindros*. (Překlad: „Víme, proč odkázal Hister v své závěti majetek všechen propuštěnci, proč živ jsa, tak štědrý byl k mladé své choti: zbohatne žena, již stačí, že zaujme v posteli místo třetí. Jen vdej se a mlč – to tajemství vynáší skvosty [...]“)

hamižný hostitel⁷¹⁵ a v deváté jako zvrhlý boháč,⁷¹⁶ nemravná žena z vyšší společnosti Saufeia,⁷¹⁷ boháč Asturicus, resp. Persicus, který možná naschvál zapálil svůj dům.⁷¹⁸ Zdá se tak, že kritika v satirických dílech těchto autorů je velmi podobná kritice v dílech Luciliových, avšak jména jsou mnohdy smyšlená a slouží jako příklad obecných lidských neřestí.

Kritizují se i obecné věci. Pěkně zdokumentován je módní zvyk 1. století n. l., a sice přehnané pěstění těla: *hi mores! penem que arcana que lumbi / Runcantem populo marcentes pandere vulvas! / Tu quum maxillis balanatum gausape pectas, / Inguinibus quare detonsus gurgulio esstat*⁷¹⁹ Zmínky o zálibě ve vyholování intimních partií, která byla považována za něco nepatřičného,⁷²⁰ se objevují i v Iuvenalovi: *hispida membra quidem et durae per brachia setae / promittunt atrocem animum, sed podice levi / caeduntur tumidae medico ridente mariscae;*⁷²¹ a *si tenerum attritus Catinensi pumice lumbum / squalentes traducit avos.*⁷²²

714 Iuv. 2, 117nn.: *quadringenta dedit Gracchus sestertia dotem / cornicini, sive hic recto cantaverat aere.* (Překlad: „Gracchus čtyři sta tisíc kdys přinesl ženichu věnem, trubači na křivý nástroj / snad foukal i na rovnou troubu/.“)

715 Celá báseň je prodchnuta opozity – hostitel měří sobě a hostům dvojím metrem: Iuv. 5, 39nn.: *Virro tenet phialas; tibi non committitur aurum, / vel si quando datur, custos adfixus ibidem.* (Překlad: „Hostitel poháry z jantaru třímá a kamením vzácným bohatě zdobené číše – však tobě se nesvěří zlato.“)

716 Iuv. 9, 33nn., viz pozn. 566.

717 Iuv. 6, 320nn.: *lenonum ancillas posita Saufeia corona / provocat et tollit pendentis praemia coxae; / ipsa Medullinae fluctum crisanthis adorat.* (Překlad: „Saufeia příslibí věnec a vyzve kuplířské děvky: kmitáním v pozici horní sic dobone vítězné ceny, vzdává však Medullině, jež vláčně se zmitá, svůj obdiv.“)

Iuv. 9, 115nn.: *sed prodere maluit / arcanum quam surrepti potare Falerni / pro populo faciens quantum Saufeia bibebat.* (Překlad: „Však těm víc zachutná zrada nežli kradené falernské víno, byť měli ho více, nežli ho Saufeia pila / vždy arci jen k prospěchu lidu/.“)

718 Iuv. 3, 212nn.: *Si magna Assaraci cecidit domus, horrida mater, / pullati proceres, differt vadimonia praetor. / tum gemimus casus urbis, tunc odimus ignem. / ardet adhuc, et iam accurrit qui marmora donet, / conferat impensas; hic nuda et candida signa, / hic aliquid praeclarum Euphranoris et Polycliti, / aera Asianorum vetera ornamenta deorum; / hic libros dabit et forulos mediam que Minervam; / hic modium argenti. meliora ac plura reponit / Persicus orborum lautissimus et merito iam / suspectus tamquam ipse suas incenderit aedes.* (Překlad: „Lehneli požárem dům, v němž Asturicus je pánem, odloží výzdobu ženy a předáci obléknou smutek, prétor ruší soudy. Tu želíme pohromy městské, klně se ohni. Jen hoří, už s mramorem spěchají známí, výpomoc sami mu nesou: ten bělostné z mramoru sochy, ten proslulá díla, jež Eufránór, Polykleit stvořil, ta zas výzdobu starou. Jež krásnila asijská božstva, onen mu daruje knihy i skříňky i Minervu k tomu, jiný zas měřící stříbra [...] Tak získá Persicus ještě, vydělá bezdětný boháč, že opravdu nelze se divit, když se vynoří pověst, že sám si založil požár.“)

719 Pers. 4, 35nn. Překlad: „To jsou mi mravy, svůj pyj i soukromí beder vyholovat a povadlý klín lidem na oči stavět! Ale když houštinu navoněnou si na bradě češeš, jak to přijde, že pták ti oškubán ze slabín kouká?“

720 RICHLIN 1983, s. 168, uvádí, že depilace souvisí s nepříznivě nahlíženou homosexualitou.

721 Iuv. 2, 12nn. Překlad: „Na pažích štětiny tuhé i ostatní zarostlé údy svědčí o duchu přísném; však v zadnici nápadně hladké hnisavé vředy jim ranhojič řeže a směje se tomu.“

722 Iuv. 2, 16nn. Překlad: „Znechtí-li památku zarostlých předků, když útlé své tělo škrabe si katinskou pemzou.“

Objevují se také verše o pokrytectví (člověk by si kromě cizích chyb měl všimnout hlavně těch vlastních),⁷²³ mužské změkčilosti,⁷²⁴ celá devátá Horatiova satira je věnována nezastavitelnému mlukovi,⁷²⁵ Persius kritizuje mladíka, jehož největší starostí je dobře hrát kostky, pít a hrát si.⁷²⁶

Významnou skupinu tvoří básně, jejichž námětem je politika. Jak už bylo ukázáno u Lucilia, námětem jeho básní je především nezdravá touha po úřadech (*ambitio*) a také osobní kritika některých čelních představitelů obce, kterou si jeho nástupci nemohou kvůli změně politického prostředí otevřeně dovolit. Persius ve své čtvrté básni líčí dobře vypadajícího politika, přičemž klade důraz na to, aby byl člověkem dobrým – nikoli pouze pěkným: *Quin tu igitur, summa nequiquam pelle decorus, / Ante diem blando caudam iactare popello / Desinis, Anticyras melior sorbere meracas! / Quae tibi summa boni! est? uncta vixisse patella / Semper et assiduo curata cuticula sole?*⁷²⁷ Ctižádost nutí člověka k přetvářce a u Persia dokonce vystupuje v personifikované podobě: *Ius habet ille sui palpo, quem ducit hiantem / Cretata Ambitio? Vigila et cicer ingere large / Rixanti populo, nostra ut Floralia possint / Aprici meminisse senes; quid pulchrius?*⁷²⁸ Pro Horatia je ctižádost a přílišná smělost stej-

723 Hor. sat. 1, 3, 25nn.: *cum tua tu videas oculis mala lippus inunctis, / cur in amicorum vitiiis tam cernis acutum / quam aut aquila aut serpens Epidaurius? at tibi contra / evenit, inquirant vitia ut tua rursus et illi.* (Překlad: „Hledíš-li na své chyby jak ten, kdo zákal má v očích, pročpak na vady přátel tak bystře se díváš jak orel nebo had epidaurský? Však tobě se za to pak stává, že zase po tvých vadách tak bedlivě pátrají oni.“)

Hor. sat. 1, 3, 68nn.: *nam vitiiis nemo sine nascitur; optimus ille est, / qui minimis urgetur.* (Překlad: „Nikdo se nerodí bez chyb. A nejlepší ten je, kdo bude z nejmenších vin.“)

Hot. sat. 2, 2, 35: *ducit te species, video.* (Překlad: „Vidím, že vnějšek tě láká.“)

Iuv. 2, 1nn.: *Ultra Sauromatas fugere hinc libet et glaciam / Oceanum, quoties aliquid de moribus audent / qui Curios simulant et Bacchanalia vivunt.* (Překlad: „Na kraj světa bych šel a za mořské ledové pláně prchl, když na strunu mravů si osmělil troufale sáhnout lidé, již ctnostně se tváří, ač žijí v orgiích pustých!“)

724 Iuv. 2, 102nn.: *res memoranda novis annalibus atque recenti / historia, speculum civilis sarcina belli. / nimirum summi ducis est occidere Galbam / et curare cutem.* (Překlad: „To věc je poznámky hodná i v análech nových i v čerstvé kronice: do války občanské jít a zrcadlo vzít si! Vrchní přec velitel smí i zavraždit Galbu i pleť svou šlechtit [...]“)

725 Pro představu uvádím věštbu, která je součástí této básně. Hor. sat. 1, 9, 31nn.: *Hunc neque dira venena nec hosticus auferet ensis / nec laterum dolor aut tussis nec tarda podagra: / garrulus hunc quando consumet cumque; loquaces, / si sapiat, vitet, simul atque adoleverit aetas.* (Překlad: „Nezničí toho muže jed ukrutný, nepřítel dýka, bolest v prsou neb kašel ni podagra vleklá: jej k smrti tlachal utrápí jednou! A! bedlivě, má-li jen rozum, všelikých mluků se chrání, jak dosáhne mužného věku!“)

726 Pers. 3, 48nn.: *Iure; etenim id summum, quid dexter senio ferret, / Scire erat in voto; damnosa canicula quantum / Raderet; angustae collo non fallier orcae; / Neu quis callidior buxum torquere flagello.* (Překlad: „Právem! Byl totiž vrchol mých tužeb vědět, co v kostkách znamená šťastná šestka, jak mnoho mi škodlivá fena drapne, a bachraté bečce se do hrdla úzkého strefit; káču roztočit bičem mi nesměl zručněji nikdo.“)

727 Pers. 4, 14nn. Překlad: „Proč tedy, na kůži zvenčí jsa zbytečně pěkný, ten paví ocas nepřestaneš tak předčasně předvádět lidu, když bys měl spíše pít čistý odvar čemeřicový? Co je nejvyšší dobro v tvých očích? Žít o mastné míse pořad a na výsluní si pilně svou kůžičku pěstit?“

728 Pers. 5, 176nn. Překlad: „Je snad svéprávný ten, kdo se s hubou dokořán nechá lechtat a vodit

ným šilenstvím jako lakota: *praeterea ne vos titillet gloria, iure / iurando obstringam ambo: uter aedilis fuerit ve / vestrum praetor, is instabilis et sacer esto. / In cicere atque faba bona tu perdas que lupinis, / latus ut in Circo spatiere et aeneus ut stes, / nudus agris, nudus nummis, insane, paternis; / scilicet ut plausus quos fert Agrippa feras tu, / astuta ingenuum vulpes imitata leonem?*⁷²⁹

Největšími tématy satiry obecně jsou ovšem lakomství⁷³⁰ a přepych,⁷³¹ které se v Persiových básních vyskytují personifikovaně: *Mane piger stertis. Surge, inquit Avaritia, heia. / Surge! Negas; instat: Surge, inquit. Non queo. Surge. / Et quid agam? Rogitas? en saperdam advehe Ponto, / Castoreum, stuppas, ebumum, tus, lubrica Coa; / Tolle recens primus piper ex sitiante camelo.*⁷³² Přepych naproti tomu nabádá k pohodlnosti: *Quo deinde, insane, ruis? quo? / Quid tibi vis? calido sub pectore mascula bilis / Intumuit, quam non exstinxerit urna cicutae? / Tu n' mare transilias? tibi torta cannabe fullo / Coena sit in transtro, Veientanumque rubellum / Exhalet vapida laesum pice sessilis obba? / Quid petis? ut nummos, quos hic quincunce modesto / Nutrieras, pergant avidos sudare deunces? / Indulge genio, carpamus dulcia! nostrum est / Quod vivis; cinis et manes et fabula fies. / Vive memor leti! fugit hora; hoc quod loquor inde est.*⁷³³ Lakota, touha po přepychu a špatný příklad rodičů hrají velkou roli v Iuvenalově čtrnácté satíře: *sed quo divitias haec per tormenta coactas, / cum furor haud dubius, cum sit manifesta phrenesis, / ut locuples moriaris, egentis vivere fato?*⁷³⁴ Avšak: *lucri bonus est odor ex re / qualibet.*⁷³⁵

Ambicím v bílém? ‚Bdělý čiperný, rozhod’ na rvačku hráčů mezi lid, ať na naše slavnosti Flóry jednou si na slunci vzpomenou starci.“

729 Hor. *sat.* 2, 3, 179nn. Překlad: „Přísahou přísnou krom toho vás oba dva zaváží, ať se nedáte omámit slávou: kdo z vás buď aedilem bude anebo praetorem snad, ten bezectný, prokletý budiž! V cizrně, bobech a hrachu bys promarnil celé své jmění, aby ses vypínal v cirku a dostal bronzovou sochu, šilenče, zbaven však polí a zbaven otcovských peněz? Abys i ty snad sklídlil ten potlesk, jež Agrippa sklízí, chtěl by ses, lišáku lstivý, snad se lvem šlechetným měřit.“

730 Pers. 6, 75nn.: *Vende animam lucro, mercare atque excute sollers / Omne latus mundi [...]* (Překlad: „Zaproděj zisku svou duši, veď obchody, prošťouřej v světě šikovně každý kout [...])“

731 Iuv. 11, 127nn.: *hinc surgit orexis, / hinc stomacho vires.* (Překlad: „Přepych jen dodává chuti a dráždí žaludek.“)

732 Pers. 5, 132nn. Překlad: „Hej, vstávej!‘ dí Lakota, ‚vstávej!‘ Nechceš; i volá a naléhá: ‚Vstávej!‘ Nemohu. ‚Vstávej!‘ A co bych dělal? ‚On neví! No dovezeš slanečky z Pontu, pižmo a koudel, eben a hedvábí kójské, první si vyvedneš čerstvý pepř, i když velbloud má řízeň.“

733 Pers. 5, 144nn. Překlad: „Ty blázne, kam se to ženeš? Kam a za čím? Či zbytnělá žluč se ti v horečných prsou vzedmula tolik, že lektvaru konev ji nestačí zchladit? Ty a přeskočit moře? A v konopné rohoži vise na lávce veslařské jíst? I růžové vejské ti začpí z karafy rozcapené, jak načichne plesnivou smolou. O co ti jde? Aby fond, který skromnými uncemi pěti tady sis krmil, ti napříště hamizných jedenáct nesl? Géníu připřej, je sladko si užít, naše je pouze to, že žiješ; pak stín bude z tebe a popel a potlach; zaživa pamatuj na smrt, čas letí; to říkám jen proto.“

734 Iuv. 14, 136nn. Překlad: „Má však nějaký smysl se trýznit a bohatství shánět, když je to šilenství čiré a bláznovství zřejmě jen proto živořit na světě nuzně, bys jednou v bohatství umřel?“

Následuje Iuv. 14, 173nn.: *inde fere scelerum causae, nec plura venena / miscuit aut ferro grassatur saepius ullum / humanae mentis vitium quam saeva cupido / immodici census.* (Překlad: „Tady zdroj zločinu bývá

5.3.3.2 Zábava

Satira není prvoplánově žánrem, který by byl psán za účelem pobavit, i když je s ní humor nepochybně spjat a představuje její výraznou součást. Čtenáři od satiry očekávají, že to nebude suchopárný text, ale že jim přinese nějakou zábavu, ať už předkládanou bez obalu, nebo skrytě pomocí narážek. Starší publikace o satire odsouvají vtip poněkud stranou, zejména proto, že je v dnešní době velmi těžké posoudit, co pro antického čtenáře představovalo zábavu a co ne, a věnují se spíše morálnímu apelu žánru.⁷³⁶ V novějších pracích se lze se zábavným rysem setkat častěji – D. Hooley ho společně s kritikou pokládá za dva stavební kameny žánru,⁷³⁷ podobně uvažuje i S. Braundová.⁷³⁸ G. Highet, který se zabývá satirou obecně, vidí tento žánr jako směs zábavy a opovržení, jako „typical emotion which the author feels, and wishes to evoke in his readers“.⁷³⁹ J. Adamietz pak za zvláštní rys žánru považuje, „daß kaum in einer anderen Gattung das *prodesse* und das *delectare* so ausgeprägt nebeneinander stehen“.⁷⁴⁰ Za důležitý znak římské satiry pokládá humor⁷⁴¹ M. Plazaová, která tvrdí, že „there is also an aesthetic ground for the curious, hybrid nature of Roman satire, and that the double mission of criticism combines with humour drives the satirists to build their art on paradox from the very beginning.“⁷⁴² M. Kessler dokonce uvádí, že za výrazy synonymní k výrazu satira (přínejmenším v Luciliově díle) lze považovat vtip a výsměch, ironii a parodii.⁷⁴³ „However, the essence of the ‚ludus‘ employed by Lucilius in his *Sa-*

– a žádná jiná už neřest nedala tolikrát k travičství podnět a zákeřným činem nesáhla častěji k dýce, jak právě ta strašlivá chtivost nabýt velkého jmění.“)

A Iuv. 14, 187nn.: *peregrina ignota que nobis / ad scelus atque nefas, quaecumque est, purpura ducit.* (Překlad: „Však purpur nám neznámý, cizí – nevím, jak vypadá vlastně, – jen k zločinu a špatnostem svádí.“)
735 Iuv. 14, 204nn. Překlad: „Zisk – ten příjemně voní, ať z jakéhokoli je zdroje.“

736 Najdou se i tací, kteří na smích nezapomínají, např. G. L. Hendricksen uvádí, že „the one comprehensive term which embraces satire in all its forms and nuances is simply ‚laughter‘ [...]“ (HENDRICKSON 1927, s. 52.)

737 HOOLEY 2007, s. 1.

738 „[...] any work of satire can be plotted upon the graph created by these two scales [playfulness, criticism] or axes. Some will exhibit marked levels of both playfulness and criticism, others will have one element more strongly than other.“ (BRAUND 1992, s. 4.)

739 HIGHET 1962, s. 21.

740 ADAMIETZ, JOACHIM. 1986. Einleitung. In ADAMIETZ, JOACHIM [ed.]. 1986. *Die römische Satire*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 4–5.

741 PLAZA 2006. Humor vnímá „as (1) a means of expressing their main message (moral criticism and teaching), and (2) as a pleasing element, making the moral message more palatable“ (PLAZA 2006, s. 1–2.)

742 PLAZA 2006, s. 2.

743 KESSLER, MANFRED. 1993. *Satire, Spott und Ironie in der lateinischen Literatur. Gattungsform, Dichter und Romanschriftsteller*. Donauwörth: Verlag Ludwig Auer, s. 16.

turae is not the frequently good-natured laughter of ‚otium‘, but the derisive and as it were apotropaic laughter of ‚negotium‘.⁷⁴⁴

Horatius jasně říká, že chce použít žert, ale ten nemá být prvotním cílem jeho básně: *Praeterea, ne sic ut qui iocularia ridens / percurram – quamquam ridentem dicere verum / quid vetat? ut pueris olim dant crustula blandi / doctores, elementa velint ut discere prima – / sed tamen amoto quaeramus seria ludo.*⁷⁴⁵ Smích má být pouze prostředkem, pomocí něhož chce autor svou látku přiblížit čtenářům, v podstatě ji tak zatraktivnit, aby se jim dobře četla/poslouchala. Požaduje uměleckou uhlazenost: *ergo non satis est risu diducere rictum / auditoris (et est quaedam tamen hic quoque virtus).*⁷⁴⁶ Smích v Persiových satirách se o něco více přibližuje kritice, satira je podle něj *mordax*,⁷⁴⁷ zároveň ale hned v první satirě používá slovo *nugae*.⁷⁴⁸ O pár veršů dál vyznává, že městská šed', uniformita davu v něm budí smích.⁷⁴⁹ Svě dílo, kladené do souvislosti s Luciliem a Horatiem, označuje za „srandu“. ⁷⁵⁰ Umí si ze sebe (podobně jako Lucilius) udělat legraci, chce si ji ale dělat i z ostatních.⁷⁵¹ G. L. Hendrickson v jeho přísném vyjadřování také nachází humor (chce *ingenuo culpam defigere ludo*), přičemž má za to, že vychází spíše z tradice „démokritovského smíchu“. ⁷⁵² Zajímavostí je, že postava Démokrita se v souvislosti s výsměchem

744 ROOY 1965, s. 55.

745 Hor. *sat.* 1, 1, 23nn. Překlad: „Ale teď dál! Věc nechci jen s úsměvem přejít, jak šlo by o žert – ač copak mi brání i s úsměvem pronášet pravdu? – jako dávají leckdy i laskaví kantoři žákům pamlsky, aby se rádi pak učili základním pojmům. Přece však odložme žert a zkoumejme vážně ty věci!“

746 Hor. *sat.* 1, 10, 7nn. Překlad: „Proto nestačí jen, kdo smíchem roztáhne ústa posluchačům (i v tom však odstín je dokonalosti).“

C. J. Classen v tomto vyjádření vidí Horatiovu snahu vzbudit u čtenáře dojem, že satira má léčebný vliv, neboť na něj při čtení bude účinkovat „die heilende Wirkung“; že tedy učí lidi, jak lépe žít. (CLASSEN 1993, s. 250.)

747 Pers. 1, 107nn.: *Sed quid opus teneras mordaci radere vero / Auriculas?* (Překlad: „Nač ale kousavou pravdou ta ouška citlivá drásat?“)

748 Pers. 1, 5. Překlad: „Co na tom.“ Vzhledem k významu slova by překlad mohl znít např. „třesky plesky“.

749 Pers. 1, 9nn.: *Tunc, quum ad canitiem et nostrum istud vivere triste / Aspexi ac nucibus facimus quae-cumque relictis, / Quum sapimus patruos; tunc tunc – ignoscite, nolo; Quid faciam? sed sum petulanti sple-ne – cachinno.* (Překlad: „Kdykoli vidím to šedivění, náš ponurý život, všechno, co děláme teď, když oříšky pro nás už nejsou, když jsme jak nějakí strýci, v tu chvíli – promiň /já nerad/, ale co dělat? Mám bránici drzou: propuknu v řehot.“)

750 Pers. 1, 121nn.: *hoc ego opertum, / Hoc ridere meum, tam nil, nulla tibi vendo / Iliade.* (Překlad: „A tuhle-letu švandu, tajňůstku svoji, to holé nic bych za žádnou nedal *Iliadu*.“)

751 Pers. 1, 127nn.: *Non hic qui in crepidas Graiorum ludere gestit / Sordidus, et lusco qui possit dicere lusce, / Sese aliquem credens, Italo quod honore supinus / Fregerit heminas Arreti aedilis iniquas: / Nec qui abaco numeros et secto in pulvere metas / Scit risisse vafser, multum gaudere paratus / Si Cynico barbam petulans nonaria vellat.* (Překlad: „Ne ten balík, co na řecké opánky rád dělá vtipy, lukostřelci se nestydí říci ‚ty šilhoune jeden‘, mysle si, že je někdo, když zhrd na svou venkovskou hodnotu rozbije v Arretiu, on aedil, nesprávnou míru; ani kdo desce s čísly a kuželům kresleným v písku umí se chytrák zasmát a hodlá se náramně bavit, vidí-li drzou běhnu, jak tahá kynika za vous.“)

752 HENDRICKSON 1927, s. 55.

objevuje u Iuvenala: *ridebat curas necnon et gaudia vulgi, / interdum et lacrimas, cum Fortunae ipse minaci / mandaret laqueum medium que ostenderet unguem.*⁷⁵³ Jinak se u něj pasáže vzbuzující smích tak často nevyskytují, o to víc ovšem užívá ironii.⁷⁵⁴

5.3.3.3 Kázání o morálce

Moralizování se zdá být nejméně výrazným rysem žánru satiry. Na tuto problematiku lze nahlížet z více hledisek. Nikdy se už nedozvíme, zda chtěli autoři lid kárat, nebo ho pomocí svých básní motivovat k lepšímu a morálnějšímu životu. V satíře se dají vysledovat stopy filozofických škol, a to zejména kyniků a stoiků, s určitým přesahem k epikureismu.⁷⁵⁵ Obecně se dá říci, že inspirace přichází z helénistické filozofie, která přestala sledovat pouze vznešené „vyšší“ zájmy a zaměřila se na člověka – vznikly tak jakési návody na spokojenější život.⁷⁵⁶ C. W. Mendell vidí ve filozofii velkou inspiraci satiry; má za to, že satira byla dokonce prostředkem, pomocí něhož se dala umělecky vyjádřit stoická filozofie.⁷⁵⁷ Podle W. Krenkela „der Satiriker sieht sich als Lehrer der Gesellschaft, der sie formen und reformieren möchte, wobei sich freilich Ziel und Methode [...] unterscheiden“.⁷⁵⁸ G. L. Hendrickson se domnívá, že „its subject matter is the rebuke of examples of vice: *quamvis media elige turba: aut ob avaritiam aut misera ambitio ne laborat*, etc. This of course in its end is not different from the aim of moral philosophy in general“;⁷⁵⁹ vidí tedy satiru „as an instrument of reform in the battle against human vice or sin“.⁷⁶⁰ Představa satirika

753 Iuv. 10, 51nn. Překlad: „Smával se starostem lidským a smál se i radostem davu, někdy i bolestem jeho; sám Štěstěnu, hledící mračně, neváhal posílat k řasu a vyplázl na ni i jazyk.“

754 Např. na změkčilost mužů poukazuje tím, že jim přiděluje činnost, jež byla vždy spojována s řádnými ženami: Iuv. 2, 54nn.: *vos lanam trahitis calathis que peracta refertis / vellera*. (Překlad: „To vy jste, kdo předete vlnu a v košíčky potom skládáte hotovou práci.“)

755 HOOLEY 2007, s. 22.

756 Nicméně např. Persius hojně odkazuje na různé filozofické školy. Pers. 3, 52nn.: *Haud tibi inexpertum curvos deprendere mores, / Quaeque docet sapiens braccatis inllita Medis / Porticus, insomnis quibus et detonsa iuventus / Invigilat siliquis et grandī pasta polenta*. (Překlad: „Ty však už víš, jak rozpoznat zcestné mravy a čemu učí moudrá podsíň, ta s obrazy Peršanů v pumpkách, nad čím je do noci vzhůru ta mládež s krátkými vlasy, která se luštěninami a hrubými kroupami živí.“)

757 MENDELL 1970. C. W. Mendell ve svém článku poukazuje na to, že satira může být vnímána jako prostředek pro umělecké vyjádření praktické filozofie (s. 139), tedy etiky, přičemž prvním, kdo se pokusil o literární zpracování této látky, byl Lucilius. Má za to, že stejně jako menippská satira i římská veršovaná satira vychází z kynické filozofické školy (s. 143). Upozorňuje také na formy původně filozofické (dopis a dialog), které se v satíře vyskytují (s. 154), a rysy, jež má satira společné s filozofií. Jsou to: *urbanitas* a jí blízké formy vtípu: *sal nigre a ludicrum*; dramatická inscenace a dramatický tón; parodie a efektivní použití hovorového jazyka (s. 157). Satira je podle něj „Literaturtypus, welcher in metrischer Form die stoische Philosophie in einer allgemein verständlichen Darstellung bot; er entsprach dem Prosa-essays des Menipp“ (MENDELL 1970, s. 158.)

758 KRENKEL 1966, s. 477.

759 HENDRICKSON 1927, s. 54.

760 Ibidem, s. 50.

„as a moral crusader or social reformer are now slowly, and rightly, being rejected in favour of approaches which emphasize the artistic aspect of the satirist's work. Such approaches take satire seriously as poetry and offer analysis of satire as the artistic products of the culture and intellectual milieu of the time, which evertime that might be“.⁷⁶¹ K. Freudenburg se domnívá, že „the *Satires* of Lucilius and Horace are at once ‚diatribe‘ (*sermo*), a motley combination of parodies, fables, anecdotes, character sketches, quotations of poetry, digressions, the polite and the obscene, the serious and the ridiculous [...]“.⁷⁶² Já si myslím, že satirikovým cílem bylo spíš pobavit a pohnout k zamyšlení než cíleně napravovat. Je tedy paradoxem, že „there was a long period of time when satire was widely read in both Latin and translation as moral didactic by the educated classes“.⁷⁶³

Z děl satiriků, která se nám dochovala v úplnosti, samozřejmě vyznívá určitý morální přesah jejich díla. U Lucilia to nelze posoudit, protože z nahodile dochovaných zlomků není možno vytvořit dostatečně reprezentativní obraz, nicméně jeho nejdelší, tzv. *virtus* fragment ukazuje, že se otázkami spjatými s praktickou filozofií či etikou zabývat (byť okrajově) mohl.

Jak již bylo řečeno výše, jednotlivé básně odrážejí osobnost básníka. Podobně jako jsou některá témata bližší některým autorům a jiným zas jiná, i filozofické moralizování se v rámci žánru satiry liší autor od autora. Lucilia ani Iuvenala nelze pokládat za vzory kárajících filozofů, Persius má však k této představě blízko. Ve velké míře se u satiriků lze setkat s požadavkem umírněnosti (nikoli odříkání) a spokojenosti s tím, co člověk má: *Qui fit, Maecenas, ut nemo, quam sibi sortem / seu ratio dederit seu fors obiecerit, illa / contentus vivat, laudet diversa sequentis?*⁷⁶⁴ Je žádoucí být skromný, užívat všeho s mírou, a mít tak svůj klid.⁷⁶⁵ Za hlavní důvod nespokojenosti považuje Horatius hrabivost – všichni se za něčím honí,⁷⁶⁶ tíživá je

761 BRAUND 1992, s. 1.

762 FREUDENBURG 1993, s. 181.

763 HOOLEY 2007, s. 7.

764 Hor. *sat.* 1, 1, 1nn. Překlad: „Čím to je, Maecenate, že nikdo spokojen není s údělem, jež mu dal osud neb sám si ho vědomě zvolil, každý však velebí ty, co opačnou cestou se berou?“

765 Hor. *sat.* 1, 6, 110nn.: *hoc ego commodius quam tu, praeclare senator, / milibus atque aliis vivo. Quacumque libido est, / incedo solus; percontor quanti holus ac far; / fallacem Circum vespertinum que pererro / saepe Forum, assisto divinis: inde domum me / ad porri et ciceris refero lagani que catinum. / cena ministratur pueris tribus et lapis albus / pocula cum cyatho duo sustinet; astat echinus / vilis, cum patera guttus, Campana supellex.* (Překlad: „V tom a v bůhví v čem jiném já s větším si pohodlím žiji, slovatný senátore, než ty: sám kráčím, kam libo, vyzvídám, za co je mouka i se zeleninou a rovněž šejdířským cirkem se toulám a často i večerním Forem, u věštců zůstávám stát. Pak odtud se navracím domů k talíři hrachové kaše a k póru a k lívancům z mouky. Při jídle otroci tři mi slouží, a bělostný stolec dvojici pohárů nese a nálevku, vedle je levné vyplachovadlo, pak konvička s miskou, jen laciné zboží.“)

766 Hor. *sat.* 1, 1, 38nn.: *cum te neque fervidus aestus / demoveat lucro neque hiems, ignis, mare, ferrum, / nil obstat tibi, dum ne sit te ditior alter.* (Překlad: „Leč tebe ni palčivé léto ni moře nezdrží od hrabivosti, čas zimní, oheň neb válka, podnikneš všechno, jen aby tvůj soused bohatší nebyl.“)

ctižádost⁷⁶⁷ a strach z bohů.⁷⁶⁸ Nezdravý je také nevyrovnaný život, kdy člověk neví, co chce.⁷⁶⁹ Svobodný je jen mudrc.⁷⁷⁰

Horatius také poučuje, jak moudře žít – má se následovat zlatá střední cesta.⁷⁷¹ Jak už bylo řečeno výše, všechny extrémy jsou špatné, ať už se týkají stravování: *at qui tantuli eget quanto est opus, is neque limo / turbatam haurit aquam neque vitam amittit in undis;*⁷⁷² hospodaření s penězi: *non ego, avarum / cum veto te fieri, vappam iubeo ac nebulonem; / est inter Tanain quiddam socerum que Viselli; / est modus in rebus, sunt certi denique fines / quos ultra citra que nequit consistere rectum;*⁷⁷³ či tělesné lásky: *ut quondam Marsaeus, amator Originis ille, / qui patrium mimae donat fundum que Larem que, / ,nil fuerit mi' inquit ,cum uxoribus umquam alienis.' / verum est cum mimis, est cum meretricibus, unde / fama malum gravius quam res trahit.*⁷⁷⁴ Horatius pečlivě vysvětluje, co znamená bláznit.⁷⁷⁵

767 Hor. sat. 1, 6, 128nn.: *haec est / vita solutorum misera ambitione gravi que; / his me consolator victurum suavius ac si / quaestor avus pater atque meus patruus que fuisset.* (Překlad: „Tak žijí, kdo jsou zbaveni bédné a tíživé ctižádosti. Takto se těším, že budu žít v poklidu o mnoho sladším, než kdyby děd můj i otec i strýc kdys kvestorem býval.“)

768 Hor. sat. 2, 3, 295: *quo ne malo mentem concussa? timore deorum.* (Překlad: „Jakápak choroba jí tak pomátla rozum? Strach z bohů!“)

O bozích mluví i Iuvenalis, přičemž říká, že někteří lidé je neberou příliš vážně a jiní, i když se bojí, přesto křivě přísahají. Iuv. 13, 86nn.: *Sunt in fortunae qui casibus omnis ponant / et nullo credant mundum rectore moveri / natura volvente vices et lucis et anni, / atque ideo intrepidí quaecunque altaria tangunt. / est alius metuens ne crimen poena sequatur. / hic putat esse deos et peierat.* (Překlad: „Někteří lidé si myslí, že všechno je náhodný osud, nevěří v boha, jenž nad světem vládne a řídí jej, ježto střídání dní a období ročních je přírodní zákon; proto též nemají strachu, když dotknou se oltářů božích. Jiní se arci bojí, že trest ho za zločin stihne; věří sic v bohy, leč přísahá křivě.“)

769 Hor. sat. 2, 7, 7nn.: *pars multa natat, modo recta capessens, / interdum pravus obnoxia. saepe notatus / cum tribus anellis, modo laeva Priscus inani / vixit inaequalis, clavum ut mutaret in horas; / aedibus ex magnis subito se conderet unde / mundior exiret vix libertinus honeste; / iam moechus Romae, iam mallet doctor Athenis / vivere, Vortumnis quotquot sunt natus iniquis.* (Překlad: „Z chyb svých někteří lidé se těší a zásady této pevně se drží, však většina kolísá, brzy dbá práva, brzy zas propadá zlu. Tak Priscus byl nápadný částo prsteny třemi a nato zas levicí prázdnou a tak žil nevyrovnaně, že měnil co chvíli úřad i oděv, náhle z paláce svého se ukrýval v díře, z níž stěží mohl by vycházet se ctí i bývalý slušnější otrok, hned jak záletník v Římě, hned v Athénách žít chtěl jak mudrc – za hněvu Vertumnů všech se narodil – vtělená změna.“)

770 Hor. sat. 2, 7, 83nn.: *Quis ne igitur liber? sapiens, sibi qui imperiosus, / quem neque pauperies neque mors neque vincula terreni, / responsare cupidinibus, contemnere honores / fortis et in se ipso totus, teres atque rotundus, / externi ne quid valeat per leve morari, / in quem manca ruit semper Fortuna.* (Překlad: „Kdo tedy svobodný jest? Jen mudrc, jenž vládne sám sobě, kterého neděsí nouze ni smrt, ni pouta, jenž umí statečně vzdorovat vášním i poctami zhrdat a jenž je světem pro sebe sám, jak koule je okrouhlý, oblý, takže pro hladkost na něm nic vnějšího nemůže ulpět, na nějž se vrhá osud vždy bezmocně.“)

771 Hor. sat. 1, 2, 28: *nil medium est.* (Překlad: „Střední cesta nám chybí.“)

772 Hor. sat. 1, 1, 59nn. Překlad: „Kdo si však přeje jen tolik, co potřeba, nepije ani vodu zkalenou bahnem, též neztrácí ve vlnách život.“

773 Hor. sat. 1, 1, 103nn. Překlad: „Vždyť tům, že ti v lakotě bráním, nechci mít hýřila z tebe a prostopášného hejska – je přece veliký rozdíl být kleštěncem nebo mít kýlu. Všechno má pravou míru, jsou konečně určité meze, za nimiž nemůže obstát, ni před nimi to, co je správné.“

774 Hor. sat. 1, 2, 55nn. Překlad: „To kdys i Marsaeus říkal, ten známý milovník, který dům i otcovský

Nejvíce mentoruje a poučuje Persius, v jehož díle se nejjasněji odrážejí filozofující tendence a příklon ke stoicismu. Člověk se má učit,⁷⁷⁶ poznat sám sebe,⁷⁷⁷ své meze,⁷⁷⁸ být slušný⁷⁷⁹ a ctnostný – to je nad všechno zlato.⁷⁸⁰ Zoufá si nad tím, že nikdo se nepokouší o hlubší poznání.⁷⁸¹ Svoboda je důležitá, ale i ta má svoje hranice.⁷⁸² Podobně jako Horatius upozorňuje i Persius na to, že každý jsme jiný.⁷⁸³

majetek své herečce věnoval darem: ‚S cizími manželkami já nikdy nic neměl.‘ Však zato s herečkami máš styky, máš s nevěstkami, a z toho pověsti své víc škodíš než majetku.“

775 Hor. sat. 2, 3, 53nn.: *Est genus unum / stultitiae nihilum metuenda timentis, ut ignis, / ut rupes fluvios que in campo obstare queratur; / alterum, et huic varum et nihilo sapientius, ignis / per medios fluvios que ruentis.* (Překlad: „Tak předně je hloupost, kdo strach má z věcí, jež nebudí hrůzu, tak třeba, kdo kvílí, že je mu na pláni překážkou oheň neb řeka či propast; a druhý, od něho odlišný případ, však moudřejší o nic, je hnát se středem ohně a řeky [...]“)

776 Pers. 3, 66nn.: *Discite, o miseri, et causas cognoscite rerum: / Quid sumus, et quidnam victuri gignimur; ordo / Quis datus, aut metae quam mollis flexus et unde; / Quis modus argento, quid fas optare, quid asper / Utile nummus habet; patriae caris que propinquis / Quantum elargiri deceat; quem te deus esse / Iussit, et humana qua parte locatus es in re; / Disce, nec invidias [...]* (Překlad: „Učte se, nebožáci, a poznejte příčiny věcí: co jsme a nač se rodíme na svět, jak žít, které místo je komu dáno, jak bezpečně objekt patřík a odkud, kdy je střeba už dost, co smíme si přát, k čemu plíšek s ražbou je užitečný a na vlast i příbuzné milé kolik se vynaložit sluší, čím poručil tobě státi se bůh a jaký úkol ti dal mezi lidmi. Uč se a nechovej závist, že [...]“)

777 Pers. 4, 51nn.: *Respue, quod non es; tollat sua munera cerdo; / Te cum habita; noris, quam sit tibi curta supplex.* (Překlad: „Pusť už z hlavy, co nejsi, své dary ať dostanou ševci; pobývej v sobě; pak seznáš, jak chatrnou výbavu vlastníš.“)

Iuv. 11, 27nn.: *e caelo descendit gnóthi seauton / figendum et memori tractandum pectore, sive / coniugium quaeras vel sacri in parte senatus / esse velis.* (Překlad: „Bohem zjevenou pravdu: Hleď především poznávat sebe! Vštíp si do mysli pevně a chovej ji v paměti živé, ať se už oženit chystáš, ať přeješ si dosáhnout místa v posvátném senátním sboru.“)

778 Iuv. 11, 35nn.: *noscenda est mensura sui spectanda que rebus / in summis minimis que.* (Překlad: „Každý má znáti své meze a dbát jich ať v malých či velkých věcech.“)

779 Pers. 3, 27nn.: *An deceat pulmonem rumpere ventis, / Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis, / Censorem ve tuum vel quod trabeate salutas?* (Překlad: „Je slušno si vzduchem nadouvat plíce pro svůj rodokmen tuský, kde načínáš tisíce větev, anebo cenzora svého že zdravíš v nachové tóze?“)

780 Pers. 2, 72nn.: *Quin damus id superis, de magna quod dare lance / Non possit magni Messalae lippa propago: / Compositum ius fas que animi, sanctos que recessus / Mentis et incoctum generoso pectus honesto. / Haec cedo ut admoveam templis et farre litabo.* (Překlad: „Pročpak nedáme nebešťanům, co na velké míse velkého Messaly vyžilý vnuk by jim nemohl podat: v duši to lidské sdružené s božským i komůrku svatou pro svoji mysl a vznešenou ctností prosáklé srdce? To tak do chrámu donést – a získám si bohy i špaldou.“)

781 Pers. 4, 23nn.: *Ut nemo in sese temptat descendere, nemo, / Sed praecedenti spectatur mantica tergo!* (Překlad: „Do sebe sestoupit nikdo se nepokouší, ba nikdo, raději zkoumá ten ranec, co putuje na zádech před ním.“)

782 Pers. 5, 73nn.: *Libertate opus est. non hac, ut, quisque Velina / Publius emeruit, scabiosum tesserula far / Possidet.* (Překlad: „Svoboda musí být – ne ta, aby z Velinské každý Publius vysloužilý měl poukaz na zplesnivělou mouku.“) A Pers. 5, 98nn.: *Publica lex hominum natura que continet hoc fas, / Ut teneat Vetitos inscitia debili actus.* (Překlad: „Obecné právo lidské i příroda dala ten zákon, že co neznáš a na co jsi krátký, to provádět nesmíš.“) Na následujících řádcích pak podrobně rozebírá, co je správné – umírněnost ve svých přáních, skromné bydlení, vstřícnost k přátelům, ochota pomoci a vůle nerozhazovat.

783 Pers. 5, 52nn.: *Mille hominum species et rerum discolor usus; / Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.* (Překlad: „Lidí je na tisíc druhů a věcí se užívá různě, každý má vlastní vůli a s touže se nežije tužbou.“)

V Iuvenalově díle filozofické úvahy mnoho prostoru nezabírají, ozývá se z něj spíše rozohněná kritika. I on však pokládá za důležitou vlastnost ctnost,⁷⁸⁴ umírněnost⁷⁸⁵ a zdravý rozum,⁷⁸⁶ potažmo moudrost.⁷⁸⁷ Naopak zkázu přinášejí nepřiměřená přání a moc,⁷⁸⁸ přičemž za odstrašující příklad slouží Seianus.⁷⁸⁹ Nejlepším učitelem je podle Iuvenala život sám.⁷⁹⁰

V následujících verších uvádí jako příklady lidských typů obchodníka, tuštocha, sportovce, hráče, milovníka.

784 Iuv. 8, 20: *nobilitas sola est atque unica virtus.* (Překlad: „Přece jen šlechtictví právě se skrývá jedině v ctnosti.“) A Iuv. 8, 24nn.: *prima mihi debes animi bona. sanctus haberi / iustitiae que tenax factis dictis que mereris? / agnosco procerem.* (Překlad: „Nejdřív se sluší, bys v nitru byl dobrým. Že úhony prost jsi, práva že pečlivě dbáš i v slovech i v skutcích svých vpravdě? Přiznávám šlechtictví tobě.“)

785 Iuv. 8, 87nn.: *Expectata diu tandem provincia cum te / rectorem accipiet, pone irae frena modum que; / pone et avaritiae: miserere inopum sociorum.* (Překlad: „Provincie se konečně dočkáš a staneš se správcem: vstoupíš-li do ní, hled' mírnit svůj hněv a nasad' mu uzdu, rovněž i hrabivost zkróf a šetři chudého lidu [...]"“)

Iuv. 14, 316nn.: *mensura tamen quae / sufficiat census, si quis me consulat, edam: / in quantum sitis atque fames et frigora poscunt, / quantum, Epicure, tibi parvis sufficit in hortis, / quantum Socratici ceperunt ante penates.* (Překlad: „Ptá-li se někdo, jaké mít postačí jmění, tu radu mu ochotně podám: tolik, bys necítil žízň a hladu a nemusil mrznout, tolik, co Epikúros v své zahrádce spokojen sklídlil, tolik, co Sókratův dům už předtím mívával potřeb.“)

786 Iuv. 10, 4nn.: *quid enim ratione timemus / aut cupimus?* (Překlad: „Bývá vždy v obavách našich i přáních rozhodčím rozum?“)

Iuv. 10, 356nn.: *orandum est ut sit mens sana in corpore sano. / fortem posce animum mortis terrore carentem, / qui spatium vitae extremum inter munera ponat / naturae, qui ferre queat quoscunque dolores, / nesciat irasci, cupiat nihil.* (Překlad: „Přej si, ať zdravá mysl ti zůstane ve zdravém těle! Vypros si statečné srdce, jež necítí před smrtí strachu, v sklonku života vidí jen nezbytný přírody úděl, svízele všemožných druhů vždy dovede zmužklé nesti, nezná hněvu ni zbytečných tužeb.“)

787 Iuv. 13, 183nn.: *quantulacunque adeo est occasio, sufficit irae. / Chrysippus non dicit idem nec mite Thaletis / ingenium dulci que senex vicinus Hymetto, / qui partem acceptae saeva inter vincula cicutae / accusatori nollet dare. plurima felix / paulatim vitia atque errores exiit omnes / prima docens rectum sapientia. quippe minuti / semper et infirmi est animi exigui que voluptas / ultio.* (Překlad: „Záminka jakkoli malá jim postačí: hněvem už planou. Jinak však usoudí Thalés, duch mírný, a Chrysippos, jinak staříčků filozof onen, jenž pod sladkým Hyméttem bydlil, který by nebyl chtěl jistě se s vlastním svým žalobcem sdílet o jed, jež v žaláři vypil. Tak pozvolna omylů mnoho stírá i bludů a každého nejdřív a na správnou cestu připraví prospěšná moudrost. Je mstivost rozkoší vždy jen slabého, malicherného a úzkoprsého ducha.“)

Iuv. 14, 321: *nunquam aliud natura, aliud sapientia dicit.* (Překlad: „Neříká příroda nic, co nemůže potvrdit moudrost.“)

788 Iuv. 10, 54nn.: *ergo supervacua aut perniciosae petuntur / propter quae fas est genua incerare deorum. / Quosdam praecipitat subiecta potentia magnae / invidiae; mergit longa atque insignis honorum / pagina.* (Překlad: „Lichá jsou lidská přání / ba spíše nás v záhubu ženou /, za něž se modlíme k bohům a konáme veřejné sliby. Vrhá do zkázy moc, jež probouzí velikou závist, dlouhá titulů řada a skvělá je propasti okraj.“)

789 Iuv. 10, 103nn.: *ergo quid optandum foret ignorasse fateris / Seianum; nam qui nimios optabat honores / et nimias poscebat opes, numerosa parabat / excelsae turris tabulata, unde altior esset / casus et impulsae praecipua immane ruinae.* (Překlad: „Seianus nevěděl zřejmě, jak uznáš, čeho si přání. Jestliže po počtách nesmírných prahl a dosáhnout toužil nesmírných pozemských statků, sám nesčetná poschodí stavěl do oblak strmící věže, by pád byl tím hrozivější odtud, strašněji zela i propast, až stavba ta začne se hroutit!“)

790 Iuv. 13, 19nn.: *magna quidem, sacris quae dat praecepta libellis, / victrix fortunae sapientia; ducimus autem / hos quoque felices, qui ferre incommoda vitae / nec iactare iugum vita didicere magistra.* (Překlad:

Žádný z římských satiriků se nestaví do pozice mravokárce, spíše učitele či napomínatele. Morální apel v žánru rozhodně nedominuje. Filozofické tendence a naučení v básních slouží především ke zdůraznění nějaké špatné vlastnosti, k vygradování chování, které je kritizováno, až do extrému.

Satira nachází svou živnou půdu ve společnosti, která má své vady – na tyto nedostatky satirici upozorňují a kritizují je, vyjadřují se k tomu, co se jim osobně nelíbí. Podle svého vzdělání a duševního zaměření promítají do svých básní vlastní postoje k životu, ovlivňované částečně i filozofií. Přesto není, dle mého názoru, jejich hlavním cílem zlepšení společnosti, ale spíš upozornění na zjevné nešvary doby. K tomuto „upozorňování“ jim jako účinný nástroj slouží kritika. Zároveň je vítaným prostředkem ke komunikaci s publikem, neboť může sloužit buď jako výtka či napomenutí, nebo, v kombinaci s vtipnou či humornou situací, vzbuzuje smích.

5.4 Shrnutí

Definice satiry v římském prostředí neexistovala. Ani Horatius, v jehož díle se poprvé prokazatelně vyskytuje označení žánru, definici nepředkládá, stejně jako jeho nástupci na poli satiry žánr spíše opisuje.⁷⁹¹ S Horatiem se žánr začal úžeji vymezovat, a tím i omezovat; označení satira pak začalo být chápáno ve významu jednoduchého, divoce útočného tónu, který si udrželo do dnešních dnů.

Jedním z nejdůležitějších a nejtypičtějších rysů žánru je včlenění do luciliovské tradice odvoláním na Lucilia a odkazováním na tradici luciliovské kritiky. Tato kritika, jež může působit buď zábavně, nebo být pokládána za oprávněné „hřímání“ nad zkažeností společnosti, se stala typickým rysem satiry po celou dobu její existence, a to nejen satiry římské, ale i satiry či satirické tendence vůbec. Je samozřejmé, že kritika musí být zaměřena na něco, co je v dané době dostatečně rozpoznatelné a známé širokému okruhu potenciálních čtenářů. Proto je žánr spjat s prostředím, v němž jeho autor žije a tvoří. I když se může zdát, že z díla zaznívá hlas jeho tvůrce přímo, je důležité držet si od tohoto pojetí odstup a mít na paměti, že básně jsou uměleckým zpracováním dobové reality, tzn. že jejich původce si vybírá a přizpůsobuje náměty tak, aby byly co nejzajímavější a co nejlépe se „prodávaly“.

Témata jsou velmi různorodá, lze však vysledovat tři základní, která provázejí lidstvo od pradávna a jejichž náplní je touha po nasycení a ukojení lidských potřeb. Jídlo, láska/sex a touha po hmotném zabezpečení jsou nejčastějšími náměty

„Filozofie učí, jak vítězně zdolávat osud, radami ve vážných knihách; leč šťastni jsou, soudíme, rovněž všichni, jež naučil život, jak snášet životní strasti s klidnou myslí a nestřásat jho, jež nesejme nikdo.“

791 C. J. Classen upozorňuje na to, že ani na prahu středověku nebyla tato definice známa, a tak bylo pořád nejlepším způsobem, jak se včlenit do tradice, odkázat na nejdůležitější zástupce žánru. (CLASSEN 1993, s. 261.)

kritiky, v opozici k nim se objevuje dávná minulost, která je pokládána za dobu, kdy k těmto excesům nedocházelo a všechno bylo tak, jak má být. Vzhledem k rozšiřování římského území a neustálým kontaktům s okolními národy je jedním z námětů satir také otázka cizinců, a to zejména Řeků.

Autoři satir byli vzdělaní Římané, kteří si byli plně vědomi toho, že pokud se rozhodnou svěřit své myšlenky literatuře, budou je číst vysoce postavení a vlivní lidé, vzdělaní podobným způsobem jako oni. I když se žánr nachází spíše ve středním pásu literatury a neklade si nároky vysoké poezie, jeho tvůrci ho důkladně promýšleli, což je patrné i z množství narážek na různá témata (zvláště literární), kterými svá díla naplnili. Básníci si rozhodně nepřejí, aby bylo jejich dílo nějak marginalizováno. Z jejich básní je patrné jednoznačné odmítnutí eposu či tragédie, chtějí se raději věnovat každodenním záležitostem. Už tím, jaký postup ve své tvorbě volí – střídání témat, stylů, forem – nabízejí čtenářům/posluchačům jedinečnou příležitost k tomu, aby se vymezili vůči předkládaným námětům a zároveň ocenili jejich zpracování.

Dle mého názoru je tohle tím, co měli autoři satir (podobně jako tvůrci ostatních žánrů) v úmyslu – zaujmout publikum a získat tak ocenění svého nového přístupu k literatuře. Aby toho dosáhli, volili, dle svého zaměření, různé způsoby, přičemž důležitou roli při nich sehrávala kritika, která vždy nějakým způsobem (zábavně, poučně) působí na cílové publikum a nutí ho zaujmout vlastní stanovisko, jež se může shodovat s názorem prezentovaným touto poezií, nebo se od něho lišit.